

## ДЖНАНІ-ЙОГА

### Читання 1. Єдиний

Філософія йогинів може бути розділена на кілька великих розділів або областей. Та частина її, яка називається «Хатха-йога», говорить про фізичне тіло людини, про контроль над тілом, про його добробут, здоров'я, збереження, про закони його існування тощо. Частина, яка називається «Раджа-йога», говорить про психічний світ, про розум, про контроль над ним, його розвиток, розширення тощо. «Бгакті-йога» розглядає релігійну емоцію, любов до Абсолюту – до Бога. Частина ж, котра носить назву «Джнани-йога», трактує про наукове та інтелектуальне вивчення великих питань життя і того, що ховається за життям – про таємниці світу.

Кожна гілка вчення йогинів є шляхом, що веде до однієї і тієї ж мети – до розквіту, розвитку і росту людини. Той, хто хоче спочатку розвинути і зміцнити своє фізичне тіло, навчитися керувати ним, для того щоб зробити його належним знаряддям для вираження свого вищого Я, повинен пройти шлях «Хатха-йоги». Хто хоче розвинути в собі силу волі і розумові здібності, розгорнути свої внутрішні властивості та приховані сили, нехай прямує шляхом «Раджа-Йоги». Хто бажає шляхом «знання», шляхом вивчення, усвідомити собі основні засади і дивовижні, що правлять життям, істини, нехай вступить на шлях «Джнани-йоги»; і, нарешті, хто хоче через любов доторкнутися до Єдиного Життя, – нехай іде шляхом «Бгакті-йоги».

Але не потрібно думати ніби людині, яка вивчає Йогу, слід обмежитися яким-небудь одним із цих шляхів до могутності. Так, насправді так чинять далеко не всі. Більшість прагне придбати повне знання і ознайомитися із засадами всіх галузей Йоги, витягуючи корисне для себе звідусіль, але, звичайно ж, зупиняючись переважно на тому, що більше іншого говорить розуму і почуттю. Такий потяг людини до тієї чи іншої сторони Йоги є зазначенням її потреби і прагнень, та служить для неї наче рукою, що вказує їй шлях.

Щоб очистити, зміцнити, оздоровити своє тіло і зробити з нього більш підхоже знаряддя для вираження свого вищого Я, кожному корисно буде ознайомитися зі вченням «Хатха-йоги». Слід також знати що-небудь з «Раджа-йоги», – це допоможе зрозуміти, як потрібно тренувати, контролювати в собі розум і користуватися волею. Однаково корисно вивчити і мудрість «Джнани-йоги», щоб зрозуміти дивовижні істини, які лежать в основі життя й осягнути науку Буття. І безсумнівно кожен повинен вивчити «Бгакті-йогу», щоб зрозуміти велике вчення любові, яке править усяким життям.

«Хатха-йозі» та «Раджа-йозі» присвячені окремі книги. Деякі говорили ми вже і про «Джнани-йогу» в книгах «Основи світоспоглядання індійських йогинів» і «Шляхи досягнення йогинів». Там же ми торкалися і «Бгакті-йоги», адже не уявляємо собі, як можна викладати або вивчати який-небудь розділ вчення йогинів, не сповнюючись почуттям любові і єднання з Джерелом будь-якого життя. Знати Подавця життя – значить любити Його; і чим більше ми будемо пізнавати Його, тим більше любові ми будемо проявляти.

У цьому курсі читань ми будемо говорити про «Джнани-йогу», – Йогу мудрості; ми постараємося з'ясувати найголовніші й вищі з її положень. І ми сподіваємося, що нам вдасться пробудити в читачах ще більш високе усвідомлення їх спорідненості з Єдиним і викликати в них відповідну любов до того, – чим люди живуть, заохочуються та існують.

Почнемо з розгляду того, що вже давно вважається «питанням усіх питань» – з питання про те: «що є реальність». Щоб зрозуміти це питання, нам варто лишень кинути погляд на навколишній, видимий для нас світ. Ми бачимо великі маси того, що наука називає «матерією». Ми бачимо, в незліченних формах і видах, дію чогось дивного, що називається «силою» або «енергією». Ми бачимо речі, складові «форми життя», в повному розмаїтті їх проявів, починаючи з маленької грудочки протоплазми – клітинки, до тієї форми, яка носить назву людини.

Але, вивчаючи цей світ явищ за допомогою науки і досліджень учених, – яку б величезну цінність не містило в собі таке вивчення, – ми все ж приходимо до такого пункту, далі якого йти ми не можемо. Матерія розпливається в загадку, – сила втілюється в щось інше, – таємниця живих організмів лукаво ховається від нас. Але, втрачаючи цей світ «зовнішності і прояву», ми бачимо себе, наче стоїмо перед чимось іншим, що, як ми вважаємо, має лежати в основі всіх цих мінливих форм, видів і явищ.

Це щось, ми і називаємо істинною реальністю, бо воно – реальне, незмінне та постійне. І хоча люди розходяться, сперечаються, не погоджуються і ворогують у поглядах на цю реальність, але тим не менш, є один пункт, який всі змушені визнати; це – що реальність – одна, що в основі всіх форм і явищ повинна бути одна реальність, з якої і випливають усі речі. Дослідження цієї реальності і становить, воістину, питання всіх питань світу.

Вищий розум людини, так само як і найглибша її інтуїція, – завжди говорили їй, що ця реальність або та істота, яка лежить в основі всього, має бути Єдиною, і вся природа являє із себе різні форми проявів, еманцій або виразів цього єдиного початку. Всі філософи визнавали – життя є річка, що тече з одного великого джерела, природа та ім'я якого нам невідомі, а деякі говорили навіть – і незбагненні. Але, як би не розходилися люди в своїх теоріях щодо природи цього початку, всі сходяться на тому, що він може бути тільки єдиним. Розбіжність настає лише тоді, коли цьому «єдиному» починають давати назви і аналізувати його.

Подивимося ж, що думали і говорили люди про цей єдиний початок; це допоможе нам розібратися в самому характері нашої проблеми.

Матеріалісти стверджують, що початок усього є матерія, – самостійно існуюча, вічна, нескінченна, яка містить у самій собі потенцію енергії і розуму. Інша школа – енергетична, яка тісно примикає до матеріалістів, називає цей початок енергією, вважаючи матерію і розум лише видами її проявів. Ідеалісти, навпаки, стверджують, що єдиний початок є дух, і матерія, і сила, суть лише ідеї цього світового духу. Теологи проголошують єдиним початком особистого Бога, завжди, при всій різноманітності своїх вчень і догматів, приписуючи йому певні властивості, характеристики тощо. Натуралісти в основу всього кладуть природу, яка безперервно проявляє з себе незліченні форми. Окультисти різних шкіл, східних і західних, вчили завжди, що єдиним початком є Буття, життя якого утворює життя всіх живих форм.

Всі філософські вчення, всі науки, всі релігії говорять нам, що цей світ видів, форм і назв – лише примарний або позірний світ, світ феноменів, за яким ховається справжня сутність речей, якій різні філософи давали різні назви. Але пам'ятайте, що в основі кожної філософської системи, яка має значення, лежить та чи інша форма монізму, тобто, ідея єдиного, відомого чи невідомого Бога, збагненого або незбагненого початку, субстанції, енергії або духу. Основа всього існуючого – одна; вона може бути лише одна; такий неминучий висновок вищого людського розуму, людської інтуїції або віри.

Той же розум каже нам, що це єдине життя має обумовлювати собою і життя всіх живих організмів; що всі видимі речові форми, сили, енергії і принципи повинні впливати з цієї єдиної основи.

Нам можуть заперечити, що вчення про особистісного Бога не дотримуються такого погляду, позаяк, згідно з ними, Бог є творцем світу, який він створив із себе, як створює новий твір художник. Але це заперечення нічого не означає, бо звідки ж міг Творець світу взяти матеріал для свого всесвіту, як не з самого себе? Звідки взялася енергія, якщо не з того ж джерела? Звідки життя, якщо не з його власного життя? Отже, в кінці кінців, очевидно, що початок має бути один, а не два, навіть у тому випадку, якщо ми приймемо терміни «Бог і Його всесвіт», позаяк і тоді світ повинен був виникнути з Бога, і може існувати, рухатися, діяти й мислити лише в силу сутності Божої, яка дозволяє це.

При розгляді ідей різних мислителів нас вражає той факт, що всі школи в своїх теоріях проявляють деяку односторонність: вони бачать лише те, що збігається з їх теоріями і закривають очі на все інше. Матеріалісти говорять про нескінченну і вічну матерію, хоча новітні дослідження показали, що матерія переходить у ніщо – вічний атом розпадається на нескінченну кількість частинок, які називаються електронами, які, врешті-решт, вдають із себе не що інше, як скупчення електрики, «згущений в ефірі вузлик»; а що таке ефір, наука досі роз'яснити не може. Енергію також не можна собі уявити інакше, як тільки діючою в матерії. Енергія ж завжди підпорядковується певним законам; а закони немислимі без законодавця і законодавець немислимий без розуму або чогось вищого, ніж розум. Розум же такий, як ми його знаємо, либонь, злитий з матерією і енергією в одну дивовижну комбінацію і підпорядкований зовнішнім для себе законам; він різнорідний, мінливий і непостійний, тобто, має атрибути несумісні з поняттям про Абсолютне. Окультисти визнають розум, – яким ми його знаємо, – так само, як і матерію та енергію, тільки зовнішнім і відносним проявом чогось набагато більш високого і постійного; для позначення цього «чогось» ми повинні повернутися до старого терміну, який вживали мудреці кажучи про те, що ховається за енергією і розумом, слово це – «Дух».

Що значить слово «Дух» ми точно визначити не можемо; для опису його у нас немає понять. Але ми можемо уявляти його як «сутність» життя і буття, як реальність, що ховається за життям всесвіту.

Звичайно, немає імені, яке могло б цілком описати «Єдиного». В інших книгах ми вживали термін «Абсолют»; ми будемо користуватися ним і далі, але читачі наші можуть замінити його й іншим словом, якщо знайдуть інше слово більш відповідним. Слово «Бог» ми не вживаємо (за випадковими винятками, коли в позначенні потрібно висловити відтінок) не тому, що ми з цим поняттям не погоджувалися, а просто щоб уникнути ризику ототожнити Абсолют з якоюсь однією ідеєю особистісного Бога і певними атрибутами, що приписуються йому теологічними школами. Слово «принцип» не подобається нам, адже воно містить у собі уявлення про щось холодне, нечутливе й абстрактне, тоді як ми розуміємо Абсолютний Дух або Буття, як живу, гарячу, цілющу, дієву і чутливу реальність.

Багато хто віддає перевагу слову «природа»; ми не вживаємо його тому, що для дуже багатьох з ним пов'язане чисто матеріалістичне значення; але це слово дороге для нас, коли воно стосується зовнішнього прояву життя Абсолюту.

Про дійсну природу Абсолюту ми, звичайно ж, насправді знати нічого не можемо, бо вона перевершує всякий людський досвід і у людини немає мірила, яким вона могла б виміряти Нескінченне. За справедливим висловом Спінози, «визначати Бога – означає заперечувати Його»; бо будь-яка спроба визначити Його є спробою його обмежити, – прагненням зробити нескінченне кінцевим. Визначити річ значить ототожнити її з чимось іншим, – а де ж узяти те, з чим можна ототожнити нескінченність? Абсолют не можна описувати термінами, які виражають відносні поняття. Він не є Щось, – хоча і містить в собі реальність, яка лежить ув основі всього існуючого. Йому не можна приписати якостей або якихось напевно окремих від нього частин, бо він є Все. Він все те, що дійсно існує.

Він вище матерії, сили і розуму, – в тому вигляді, як ми їх знаємо; і тим не менше, всі ці речі виходять з нього і повинні міститися в його природі, позаяк прояви повинні міститися в тому що проявляє; ніяка річка не може піднятися вище свого джерела і дія не може бути більше причини; не можна створити щось із нічого.

Але людському розуму важко схопити те, що виходить за межі його досвіду; багато філософів говорять навіть, що це взагалі неможливо. Такий же висновок доводиться зробити і нам, щодо наших понять і термінів, які стосуються вищих проявів Абсолюту. У шкалі відносних цінностей ми вважаємо розум вище матерії і енергії; а тому при міркуваннях про Абсолют нам здається більш відповідним термін «розум», ніж терміни матерія або енергія. Постараємося ж уявити собі нескінченний розум, про який Герберт Спенсер говорить, що він є «формою буття, який настільки перевищує інтелект і волю, наскільки ці останні перевищують простий механічний рух».

Цілком справедливо (як це відомо всім окультистам), що найбільш цінні відомості про Абсолют нам дає те наше Я, яке лежить вище інтелекту; але ми вважаємо за свій обов'язок розглянути повідомлення інтелекту і його вказівки про Єдиного. Розвинений інтелект закладений в нас для того, щоб ми могли користуватися ним, – щоб ми могли міркувати, зважувати і мислити; він спонукає нас постійно вдаватися до нього. Змушуючи його працювати, ми не тільки зміцнюємо і розвиваємо його, а й отримуємо за його допомогою відомості, недоступні нам іншим шляхом. Крім того інтелект допомагає нам відкривати помилки і вади, що заповнювали наш розум разом із поглядами і догматами інших людей; за висловом Канта – «головна, а, можливо, і єдина роль чистого розуму – негативна. Він не є знаряддям розширення, а тільки дисципліна для обмеження. Він не розкриє істини; його скромна функція – оберігати від помилок». Прислухаймося ж до повідомлень, що доходять до нас через інтелект і вищі сфери мислення.

Одне з перших повідомлень інтелекту про Абсолют говорить нам, що Абсолют повинен був існувати завжди і буде існувати вічно. Цей висновок неминучий при будь-якій точці зору – матеріалістів, філософів, окультистів або теологів. Абсолют не міг виникнути з порожнечі, а поза ним не було ніякого іншого джерела, з якого б він міг вийти. Точно так само немає поза ним і ніякої сили, яка могла б припинити його існування. Нескінченне або Абсолютне Життя ми не можемо уявити собі смертним. Значить – Абсолют повинен бути вічним; така вказівка інтелекту.

Людський розум практично не може навіть думати ідею вічності, хоча й змушений вірити в те, що вічність є властивість Абсолюту. Утруднення виникає від того факту, що інтелект розглядає все крізь призму часу і причинності. Але причинність і час – це тільки феномени або видимості відносного світу, і їм немає місця в Абсолютному або Реальному. Подивимося, чи можемо ми зрозуміти це.

Роздуми показують вам, що єдина підстава, чому ви не можете уявити собі або намалювати безпричинну причину, полягає в тому, що все, що ви відчували в цьому відносному світі почуттів, мало свою причину, від якої і виникало. Навколо себе ви всюди бачили дію причини і наслідку, і ваш інтелект цілком природно прийняв за дане, що без джерела не може з'явитися жодна річ – немає нічого, що не мало б своєї попередньої причини. І, оскільки справа йде про речі, інтелект має цілковиту рацію; всі речі відносні і тому вони мають свою причину. Але за цими речами, що залежать від причин, лежить те, що є Причиною всіх речей і, що, не будучи саме річчю, не могло бути породжене чимось іншим, або бути наслідком якоїсь причини. Розум ваш коливається, коли ви намагаєтеся уявити собі те, що не має ніякої причини; в почуттєвому світі ваш досвід не знає такого поняття і уявлення у вас не створюється. Це поза вашим досвідом і ви не можете створити відповідної розумової картини. Проте, розум ваш змушений вірити в те, що була якась Основа, яка не мала причини. Це важке завдання для інтелекту, але з часом він приходить до того, що бачить у чому полягає складність і припиняє протиставляти заперечення голосу, який іде з вищих площин нашого Я.

Подібне ж утруднення відчуває інтелект пробуючи мислити про Вічне, – про те, що вище часу і поза часом. Ми всюди зустрічаємося з дією часу і приймаємо за дане, що час – є реальність, щось дійсно існуюче. Але це – лише обман почуттів. Часу, як реальності, не існує. Він існує тільки в нашому розумі. Він – лише форма уявлення, за допомогою якої ми висловлюємо усвідомлення зміни, що відбувається в речах.

Час ми не можемо уявити собі інакше, як у зв'язку зі зміною, що відбувається в речах і, що відзначається нашою свідомістю, – все одно, чи відбувається ця зміна в речах зовнішнього світу або в думках, які проносяться в нашому розумі. День – це просте усвідомлення переміщення сонця; година або хвилина – простий підподіл дня, або усвідомлення руху годинникової стрілки по циферблату, – просте усвідомлення речей, – символ зміни, яка відбувається в речах. Одним словом, – якби в речах не було зміни, не було б і часу. Час є лише продукт нашого розуму. Таке свідчення інтелекту.

Крім висновків про час чисто абстрактного характеру, ми і в повсякденному досвіді зустрічаємо масу прикладів, що підтверджують відносність часу. Всі ми знаємо, що коли ми поглинені цікавістю, час біжить швидко, і навпаки – коли нам нудно, час тягнеться найганебнішим чином. Ми знаємо, що в щасті час летить зі швидкістю метеора, тоді як у нещасті він повзе черепашачим кроком. У піднесеному стані наша увага в значній мірі відвернута від змін, що наступають у речах – саме тому ми і не вдивляємося в речі. Коли ж ми нещасливі або нудьгуємо, ми помічаємо в речах усі деталі і їхні зміни, й тоді час здається нам нескінченно довгим. Крихітна комаха кліщ проживає своє життя – народжується, виростає, розмножується, досягає старості і помирає – все протягом декількох хвилин, і, без сумніву, життя її так само повне, як життя слона, що триває ціле століття. Чому? – тому що в ній відбувається однакова кількість подій! Коли наша свідомість відзначає багато подій, ми отримуємо враження і відчуття тривалості часу. Чим більше зауважено в свідомості речей, тим довше відчуття часу. Коли ми, поглинені цікавістю, говоримо з коханою людиною і забуваємо все, що відбувається навколо нас, – час пролітає для нас непомітно; і той самий час, у тому ж самому місці, здається цілими днями тому, хто не зацікавлений або не зайнятий так, як ми.

Буває люди, які задрімали на хвилину, за одну секунду до пробудження, бачили уві сні стільки подій, що вони, здавалося б, могли заповнити собою цілі роки. Багато хто з читачів, напевно, відчули це на самих собі; багато таких випадків було зареєстровано наукою. З іншого боку, можна заснути і спати цілими годинами без сновидінь, а прокинувшись, запевняти, що ви задрімали лише на хвилину. Час належить відносному розуму і йому немає місця в Вічному або Абсолютному.

Потім інтелект говорить нам, що про Абсолют треба мислити як про необмежене у просторі – що знаходиться всюди – всюдисуще. Він не може бути обмежений, бо поза ним для нього немає обмежень. Для нього немає такого місця, яке було б «ніде». Кожне місце є «десь», – усюди – наповнене всім, – нескінченною сутністю – Абсолютом.

І так само, як це було з ідеєю часу, нам надзвичайно важко, якщо не неможливо, – утворити ідею Всюдисущності, – ідею того, що займає нескінченний простір. Бо все, що наш розум осягав на досвіді, мало відстань і кордони. Таємниця тут полягає в тому факті, що простір, як і час, не має реального існування за межами наших уявлень, нашої свідомості відносного розташування речей, – матеріальних предметів. Одні речі ми бачимо тут, інші – там. Між ними – ніщо, порожнеча. Ми беремо інший предмет, «міру довжини», скажімо ярд, і вимірюємо ним порожнечу між двома предметами; цей вимір порожнечі між двома предметами ми позначаємо терміном «відстань». Але насправді ми не вимірювали порожнечі, – її виміряти неможливо. Що ж ми таке зробили? Та просто визначили, скільки разів ярд міг поміститися між двома наміченими предметами.

Цей процес ми називаємо виміром простору; але простір – ніщо, і ми тільки визначили положення предметів відносно один одного.

Для того щоб «виміряти простір», нам потрібно мати: 1) предмет, від якого ми починаємо вимір; 2) предмет, яким ми вимірюємо, і 3) предмет, яким ми закінчуємо наш вимір. Ми не можемо уявити собі нескінченного простору, бо нам не вистачає третього предмета в процесі вимірювання – предмета, що закінчує вимір. За вихідний пункт ми можемо приймати себе, уявна мірка теж завжди знайдеться, але де ж предмет, який лежить по іншу сторону нескінченного простору, яким ми могли б закінчити вимір? Його немає, а без нього ми не можемо знайти кінця. Спробуємо почати з самих себе і уявімо собі протягнуті від нас мільйони мільйонів миль; помножимо їх ще на мільйон мільйонів і повторимо це мільйон мільйонів разів. Що ж ми зробили? Просто протягнули нашу уявну мірку деяку кількість разів у напрямку уявної точки в порожнечі, яку ми називаємо простором. Поки все добре; але розум інтуїтивно визнає, що за цією уявною точкою в кінці останнього ярда є можливість нескінченного вкладення ярдів, – нескінченна можливість протягання. Протягання чого? Простору? Ні! Тільки мір довжини або предметів. Без матеріальних предметів простір немислимий. Він не існує поза нашим усвідомленням предметів. Такої речі, як просто простір, – немає. Простір є всього лише нескінченна можливість укладання предметів. Він сам по собі є лише назва порожнечі. Якщо ви можете утворити ідею предмету викресленого з існування та ідею нічого, яке зайняло місце, то це ніщо і називається простором; сам термін має на увазі в собі можливість зайняти місце чимось, що не переміщує з цього місця нічого іншого.

Розмір або величина є іншою формою вираження ідеї відстані. В цьому відношенні не будемо забувати, що якщо ми можемо мислити простір як нескінченно протяжний у розмірі, то точно так само ми можемо мислити його

нескінченно мало протяжним. Яким би не був малим предмет, ми все ж можемо думати про нього, як про здатний поділитися до нескінченності. У цьому напрямку також немає меж. За висловом Жакоба: «Ідея нескінченного малого так само важко вкладається в нашому розумі, як і ідея нескінченного великого. Незважаючи на це, ми неминуче повинні допустити реальність нескінченності, як у бік великого, так і у бік малого». А Раденгаузен каже: «Ідея простору – тільки неминуча ілюзія нашої свідомості або ж нашої минущої природи; вона не існує поза нами; світ нескінченно малий і нескінченно великий».

Телескоп розгорнув перед нами області дивовижного розміру та обсягу, а вдосконалений мікроскоп розкрив нам світ дивовижно дрібних і малих величин. Мікроскоп показав нам, що одна крапля води містить у собі цілий світ найдрібніших живих організмів, які живуть, харчуються, ворогують один з одним, розмножуються і помирають. Розум може уявити собі весь світ, що займає простір не більше, ніж одна мільйон-мільйонна частина найменшої цяточки видимої у найсильніший мікроскоп; – нехай він уявить собі такий же весь світ, що містить у собі мільйон мільйонів сонць і світів, подібних до нашого і населений подібними нам живими істотами, – живими і мислячими істотами, в усіх відношеннях тотожними нам. І справді, як стверджували деякі філософи, якби наш світ раптом виріс до таких розмірів, – але при цьому відносні пропорції всього були б збережені, то ми б не помітили ніякої зміни, життя здавалося б незмінним і ми, щодо самих себе до Абсолюту, залишилися б точно такими, якими були і до цих пір. І так само було б, якби світ збільшився в мільйон мільйонів разів. Усі ці зміни не внесли б ніякої справжньої різниці. З точки зору Абсолюту, між найменшою цяткою і найбільшим сонцем немає ніякої різниці.

Ми зупинилися на цих прикладах для того, щоб читачі краще зрозуміли відносність простору і часу, і усвідомили собі, що це – тільки прості символи речей, які використовує наш розум при поводженні з минущими предметами і, які не мають реального існування. Якщо це зрозуміло, то далі вже легше засвоїти собі ідею нескінченності часу та простору.

За висловом Раденгаузена: «За межами людського розуму немає ні простору, ні часу; і те, й інше представляє собою лише довільні ідеї людини до яких вона прийшла шляхом порівняння і зіставлення різних вражень, одержуваних нею від зовнішнього світу. Поняття простору виникає з ряду різних форм, які наповнюють простір, за допомогою яких зовнішній світ з'являється індивідууму. Ідея часу виникає зі спостереження послідовності різних форм, які наповнюють простір (рух), адже світ з'являється індивідууму в цій послідовності. Але поза нами, відмінність між заповненістю простору і змінністю простору не існує, бо кожне знаходиться в постійному перетворенні, заповнюючи і змінюючись в один і той же час, – ніщо не перебуває в стані спокою». А за словами Роккерта, «світ не має ні початку, ні кінця, ні в просторі, ні у часі. Всюди є центр і поворотний пункт, і в миті вкладає вічність».

Далі, інтелект говорить нам, що ми повинні уявляти Абсолют який би містив у собі всю могутність, яка тільки існує, бо не може бути іншого джерела або вмістища сили, і не може бути сили, яка б могла його обмежувати, стримувати або стикатися з ним. Всі закони світу повинні бути створені Абсолютом, бо іншого законодавця немає; і всякий прояв енергії, сили та могутності, прихованої в природі або явної, повинен бути частиною могутності Абсолюту, що діє за вказаним ним напрямом. У третьому читанні, названому «Творча воля», ми побачимо цю силу, що проявляється у житті, як ми її знаємо.

Потім інтелект говорить нам, що ми повинні думати про Абсолют, як про такий, який містить у собі все можливе знання або мудрість, бо поза ним не може бути ніякого знання або мудрості; а тому, будь-яка мудрість або знання повинно міститися в ньому. Ми бачимо, що відносні форми життя виявляють розум, мудрість і знання; останні повинні вийти з Абсолюту по відомим, встановленим ним законам; бо в іншому випадку, не було б такої мудрості і т.д., позаяк їм нізвідки більше з'явитися, як лише з Абсолюту. Дія не може бути більше причини. Якщо є що-небудь невідоме Абсолюту, то воно ніколи не може бути відомо минущому розуму. Отже, все знання, яке є, було і буде, має тепер належати Єдиному – Абсолюту.

Все це зовсім не означає, що Абсолют думає, як думає людина. Абсолют знає, не думаючи. Йому не потрібно збирати знання шляхом процесу роздуму, як це потрібно людині; думка ця була б смішна, бо звідки ззовні може з'явитися знання до самого знання? Коли людина думає, вона повертає до себе знання зі світового джерела дією розуму; Абсолют же, може отримати знання тільки з самого себе. Таким чином, ми не можемо уявити собі Абсолют вимушеним думати, як це робимо ми.

Але, щоб не бути неправильно зрозумілими в цьому пункті, ми повинні зараз же сказати, що вище окультне вчення говорить нам, що Абсолют проявляє властивість трохи схожу із тим, що ми могли б назвати творчою думкою і, що такі «думки» Абсолюту проявляються в побудовах і явищах, стаючи Творінням. Створені речі, за вченням окультистів, суть «думки Божества». Нехай ця ідея не бентежить вас і не змушує вас думати, що ви – ніщо, бо покликані до життя думкою нескінченного Єдиного. Думка цього Єдиного реальна у відносному світі – тобто, Реальна для всіх, крім самого Абсолюту. Але і Абсолют знає, що реальна частина його творінь повинна бути

частиною його самого, яка виявляється шляхом його думки. Думка нескінченного повинна бути реальною і повинна складати частину його самого. Вона не може бути нічим іншим. Вважати її за ніщо – значить просто грати словами. Найслабша думка нескінченного була б набагато більш реальна, ніж що-небудь створене людиною, – кріпка, як гора, – тверда, як сталь, – міцна, як алмаз; бо якщо ці речі є еманції з Розуму нескінченного, а існують лише один день, то тим більше вищі думки – душа людини, – повинні містити в собі іскру Божественного полум'я – Духу нескінченного. Але про ці речі ми будемо говорити в належному місці, в міру розвитку наших читань. Ми тільки хотіли дати тут трохи поживи думкам читачів щодо розуму Абсолюту.

Отже, читачі бачать, що в результаті вищої своєї напруги, інтелект змушений засвідчити нам, що Єдиний або Абсолют, – Той, реальне існування якого повинен визнати інтелект, – має природу, яка настільки перевершує людський досвід, що розум людини, щоб думати про нього, не знаходить у собі належних понять, символів і слів. І тим не менше, в силу власних законів, інтелект зобов'язаний визнати існування такого Єдиного.

Було б божевільям намагатися думати про Єдиного, беручи його, як він є сам у собі. Це неможливо, бо ми можемо міряти Його лише людськими якостями. Він нескінченно перевищує можливість будь-якого вимірювання. Вищі розуми людства говорять нам, що найвище зусилля їх думки змушує їх визнати, що про Єдиного, Самого по Собі, не можна говорити приписуючи йому атрибути і якості виражені людською мовою, – тими словами, які ми вживаємо для позначення предметів відносного світу; а вся наша мова складається тільки з таких слів. Всі наші слова виражають тільки відносні поняття, а всі наші поняття, прямо або побічно, випливають з досвіду. Ось чому у нас немає слів, щоб мислити або говорити про те, що перевищує наш досвід, хоча інтелект і каже нам, що справжня реальність лежить за межами нашого досвіду.

Все, що може зробити філософія – це поставити нас перед великими парадоксами. Наука, у своїй гонитві за істиною, бачить, що істина вислизає від її тенет. Ми думаємо, що Абсолют із наміром допускає це, щоб людина, врешті-решт, змушена була шукати Дух в самій собі – єдине місце, де вона може зіткнутися з Духом. Ймовірно, це і є відповідь на загадку Сфінкса: «Всередині себе шукай те, що тобі потрібно».

Відкрити Дух людина може тільки в самій собі; але ж, позаяк розум наш визнав існування Абсолюту, то він здатний уже знайти незліченні докази його діяльності та присутності при спостереженні зовнішнього життя. Усяке життя сповнене життєвої Сили і Волі Абсолюту.

Для нас життя – єдине; світ – це жива єдність, який сповнений, перейнятий і трепетно б'ється Волею до Життя Абсолюту. За всіма явними видами, формами, назвами, силами, елементами, принципами та субстанціями ховається Єдиний – Єдине Життя, присутнє всюди і виявлене у численних видах, формах і силах. Всі індивідуальні життя суть лише центри свідомості Єдиного, що лежить в основі всього Життя, залежні від нього у ступені свого розвитку, вираження і прояву.

Для деяких це мабуть прозвучить, як пантеїзм; насправді ж ми сильно відрізняємося від усіх шкіл і культів пантеїзму. Пантеїзм визначається як «доктрина, за якою Бог складається зі з'єднаних сил і законів, що проявляються в існуючому всесвіті», або по якій – «всесвіт, взятий чи розглянутий, як ціле, – є Бог». Подібні визначення не сходяться з ідеєю Абсолюту у філософії йогинів – від цих визначень віє лише витонченим матеріалізмом. Абсолют зовсім не вдає із себе «комбінації сил і законів, що проявляються у всесвіті». Він не є і «всесвіт, що розуміється, як ціле». Ні, – весь світ, всі його сили і закони, навіть, які розуміються як ціле, не мають самостійного існування і є лише проявом Абсолюту. Це, звичайно ж, не збігається з пантеїзмом.

Ми вчимо, що Абсолют іманентний всім формам життя всесвіту; він перебуває в них, так само як і в силах та законах світу, – але й ті, й інші, суть лише прояви волі Єдиного. Ми вчимо, що цей Єдиний – вище всіх форм своїх проявів – Його існування і буття не залежать від проявів, які виявляються лише дією Причини.

У пантеїстичному всесвіті – Бог є лише явище феноменального порядку; Абсолют же – це сам Дух життя – Жива, дійсно існуюча Реальність; і Він залишився б таким навіть і в тому випадку, якщо б не було ніякого Його прояву у світі «зовнішності й виразу». Він знову повернувся б у джерело, з якого вийшов. Абсолют – більше, ніж гора або океан, – електрика або тяжіння, – монери або людина; Він є Дух, – Життя, – Буття, – Реальність, – Єдиний Існуючий; Він – Всемогутній, Всюдисущий, Всевідець, Вічний, Нескінченний, Абсолютний. Це – найбільші слова у людській мові, і все ж, вони – лише слабе віддзеркалення, лише тінь відкинута Самим Єдиним.

Абсолют – не окрема Істота, яка здалеку править нашими справами, не відсутнє Божество, але Іманентне Життя в нас і навколо нас, проявлене в нас і, яке творить нас, через якийсь великий закон буття, індивідуальними центрами свідомості.

Більше того, – Абсолют не залишається байдужим і неупередженим спостерігачем свого власного творіння. Він – успішний з нами, прагнучий, активний, стражденний, радісний і чутливий дух, який бере участь у переживаннях своїх проявів, а не байдужий свідок. Він живе в нас, з нами і через нас. За всіма бідами світу можна знайти велике співчуття і стражденну любов. Страждання світу – не покарання або свідоцтво божественного гніву, а

побічні результати при виконанні якогось космічного плану, керівником якого, при посередництві форм своїх проявів, є Абсолют.

Одрокнення Абсолюту, – вустами деяких просвітлених, – каже нам: «Все йде найкращим і єдино можливим чином; Я роблю все, що можливо; все добре, і в кінці кінців буде ясно, що це так».

Абсолют – не особисте Божество, але Він містить у собі все, що може становити будь-яку особу і всякі людські відносини. Батько, мати, дитя, друг, коханий, – все знаходиться в Ньому. Всі форми людської любові, усяка жага співчуття, розуміння і підтримки можуть знайти притулок в любові до Абсолюту.

Присутність Абсолюту постійно помітно в наших життях, а тим часом ми безперестанку шукаємо Його в зовнішньому світі, то тут, то там, вимагаючи щоб він проявився і довів своє існування. Він справедливо може сказати нам: «Так довго був ти зі Мною і не пізнав Мене». Велика трагедія життя полягає в тому, що Дух приходить до нас, – дітей своїх, – а ми не знаємо Його. Ми не чуємо Його голосу, який говорить нам: «Ви, стражденні, – Я страждаю разом із вами і через вас. Чи не Я журюся в вас? Ваше горе – моє горе, – до самої останньої агонії страждання. З вами і через вас Я відчуваю всілякі печалі і все ж, радію, бо Я знаю, що з вами і через вас Я досягну перемоги».

Ось слабе поняття про те, що таке Абсолют. У наступних читаннях ми побачимо діяльність Його у всіх формах життя і в нас самих. Ми близько підійдемо до дії Його могутньої волі, – близько доторкнемося до Його люблячого серця.

Запам'ятайте основні думки цього читання.

### **Головні думки**

У світі існує тільки Єдине Життя. Основа цього єдиного життя, – його Реальне Я, його сутність, – його Дух – є Абсолют, який живе, відчуває, страждає, радіє, який прагне і бореться в нас і через нас. Абсолют є те, що дійсно існує; весь видимий світ і всі форми життя є Його виразом, силою Його волі. У нас не вистачає відповідних слів для того, щоб описати природу Абсолюту, але ми будемо застосовувати два слова для позначення самої суті Його природи, оскільки ми можемо бачити її. Слова ці – Життя і Любов; перше позначає Його зовнішню, друге – внутрішню природу. Будемо ж проявляти і життя, і любов, як ознаку нашого походження і нашої внутрішньої природи.

### **Читання 2. Всюдисуще життя**

У першому читанні цієї книги ми проводили ту думку, що розум людський не може думати про Абсолют інакше, як про такий, який володіє якістю всюдисущності – присутності всюди. Достоту так, людський розум змушений думати, що все, що існує має бути Абсолютом або впливати з Абсолюту. А якщо якась річ впливає з Абсолюту, то значить Абсолют повинен бути присутнім у ній, так чи інакше, – повинен складати її сутність. Беручи це як дане, ми повинні далі думати, що все наповнене сутністю життя, позаяк життя є однією із якостей Абсолюту; або, вірніше, те, що ми називаємо життям, має бути зовнішнім виразом основного буття Абсолюту. А якщо це так, то неминуче впливає, що весь світ повинен бути живим. Від цього висновку розум відхилитися не може. Якщо ж факти цього висновку не виправдовують, то ми змушені думати, що вся основа теорії про Абсолют і його еманції повинна впасти і вважатися простою помилкою. Ніякий ланцюг не буває міцніше своєї найслабшої ланки; і, якщо дана ланка занадто слабка щоб витримати вагу світових фактів, то весь ланцюг повинен розпастися як недосконалий і непотрібний, і повинен бути замінений іншим. Зазвичай факт цей не згадується ніким із тих, хто пише або трактує про єдність усього існуючого або про еманції Єдиного; але з ним потрібно рахуватися і слід про нього подумати. Якщо в світі є хоча б одна «мертва» річ, – не жива, – млява, – то вся наша теорія повинна руйнуватися. Якщо яка-небудь річ не живе, то, значить, в ній немає сутності Абсолюту, – вона – чужа Абсолюту і не відповідає Йому, і в такому разі Абсолют не може бути Абсолютом, бо є щось, що залишається поза ним. Ось чому надзвичайно важливо розглянути все, що говорить про присутність життя в усіх речах, як органічних, так і неорганічних. Докази ці у нас під рукою; вдамося ж до їх розгляду.

З давніх часів окультисти всіх народів завжди вчили, що у світі все живе, що життя присутнє в усіх напрямках; що в природі немає нічого мертвого, – що смерть означає просто зміну форми в матеріалі мертвого тіла. Окультисти вчили, що життя в різноманітних ступенях прояву і вираження, присутнє в усіх речах і помітне навіть у найбільш твердих мінералах і в атомах, що складають ці мінерали.

Сучасна наука швидко підходить до такого ж твердження; всі наукові дослідження і відкриття тільки підкріплюють це вчення.

Бурбанк, цей дивовижний дослідник життя рослин, добре висловлює нашу думку, кажучи:

«Всі мої дослідження віддаляли мене від ідеї мертвих матеріалів нагромаджених повсюдно у світі різними силами і приводили до ідеї такого світу, який весь, абсолютно – є сила, життя, дух, думка, – або назвіть це якими завгодно іншими іменами. Кожен атом, молекула, рослина, тварина або планета, є поєднанням органічних сил стримуваних разом іншими, більш потужними силами, тимчасово прихованими, хоча й сповненими незаперечною силою. Усяке життя на нашій планеті перебуває ніби на зовнішньому краю цього нескінченного океану сил. Світ зовсім не мертвий наполовину; він – весь живий».

Наука споглядає тепер живий світ. Вона ще не цілком зрозуміла все значення своїх відкриттів, і руки її як би піднялися щоб захистити очі від сліпучого, для них незвичного блиску. З темної печери мертвої світової матерії, наука вийшла на світло полуденного сонця повсюдно живого світу, живого до найдрібніших і на вигляд абсолютно інертних його частинок.

Починаючи з людини, найвищого з відомих нам проявів життя, ми можемо швидко пробігти всю шкалу тваринного життя і на кожному кроці ми будемо бачити життя в повному розвитку. Переходячи з тваринного царства до явищ життя у різних рослин, ми бачимо як життя проявляється в паросток, який з'являється з насіння, в розвитку стовбура, листя, квітів, плодів і т.д. І у величезному прояві сили та енергії при такому зростанні й розвитку. Силу життя можна бачити в рослині, що шукає свого вираження і прояву, починаючи з першого паростку насіння, до останнього життєвого акту зрілої рослини або дерева.

Крім життєдіяльності, що проявляється рослинами при зростанні і розвитку, всім, звичайно, відомо, що рослини хворіють, помирають і виявляють усякі інші властивості живих організмів. Проти присутності життя в рослинному царстві немає місця жодним запереченням.

Але існують форми життя і на набагато нижчих щаблях, ніж рослини. Існує цілий світ бактерій, мікробів, інфузорій, – груп клітин із загальним життям, потім – істот, які складаються з однієї тільки клітини, аж до монери – істоти, яка стоїть нижче, ніж одноклітинний організм, істоти, яка складається зі слизу на дні океану.

Ці крихітні істоти, – живі тварини, – здаються оку простою маленькою цяткою драглистої речовини, позбавленої якихось органів. І тим не менше, вони виявляють усі функції життя – рух, харчування, відтворення, відчуття і розкладання. Деякі з цих елементарних організмів складаються з одного тільки шлунку, тобто, мають тільки один орган здатний виробляти всі необхідні для життя тварини функції. У цих створінь немає рота, але коли вони бажать поглинути що-небудь, вони просто обволікають намічену річ, – огортаються навколо неї, наче крапля клею навколо мошки, і поглинають свою здобич усім своїм тілом.

Вчені намагалися вивертати ці маленькі істоти навиворіт, але вони продовжували жити і функціонувати, ніби ніде й нічого. Їх розрізали на ще більш дрібні частини, і кожен шматочок жив, як окрема істота, спокійно здійснюючи всі свої функції. Вони завжди і всюди залишаються все тими ж. Вони розмножуються, досягаючи певного розміру і діляться на дві, – і так далі. Швидкість їх розмноження вельми дивна. Геккель говорить про монери: «Монери є найпростішим видом організмів. Все тіло їх складається з однієї м'якої безструктурної плазми. Як би старанно ми не розглядали їх за допомогою найчутливіших реактивів і найсильніших оптичних приладів, ми все-таки знаходимо, що всі їх частини абсолютно однорідні. Тому, монери виявляються в самому точному значенні цього слова «організмом без усяких органів»; в чисто філософському сенсі, монери навіть не можна назвати організмом, позаяк у неї немає ніяких органів і нема різниці частин. Організмом вона можливо названа лише остільки, оскільки вона здатна виконувати органічні явища життя, харчування, відтворення, відчуття і руху».

Ферворн наводить цікавий приклад життя і розуму у кореніжок, низької форми живих організмів. Він розповідає, що *diffugia ampula*, або істота, яка заповнює крихітну мушлю складену з найдрібніших частинок піску, має довгий відросток, на зразок щупальця або вусика; цим вусиком воно вибирає з дна моря ті частинки піску, з яких вона буде мушлю або зовнішній покрив для свого потомства, яке з'являється шляхом ділення материнського тіла. Кореніжка захоплює піщані частинки щупальцями і передає їх в своє тіло, яким їх огортає. Ферворн видаляв пісок з дна банки і замінював його дрібними частинками сильно пофарбованого скла. Незабаром після цього він зауважив скупчення цих частинок скла в тілі тварини, а ще трохи пізніше він побачив відокремлену від кореніжки крихітну плямочку протоплазми. У той же час він зауважив, що шматки скла, зібрані матір'ю, виділилися назовні, розташувалися навколо тіла новонародженого і спаялися речовиною, випущеною тілом матері, утворивши мушлю над новою кореніжкою. Цей процес доводить присутність у тварини якоїсь думки, достатньої, щоб змусити її заготовляти мушлю для потомства ще до появи останнього на світ, – вірніше, – збирати для цієї мушлі матеріал і потім використовувати його для справи, – відрізяти підхожий матеріал, надавати йому потрібну форму і спаявати його. Дослідник говорить, що тварина завжди збирає пісок у потрібній кількості – його не було ні занадто мало, ні занадто багато. І це робила така істота, яка трошки більше, ніж маленька крапля клею!



Життєві прояви монери ми можемо спостерігати і трохи далі; монери є нижчою формою так званої «живої матерії» – пунктом, в якому живі форми переходять у форми (так звані) безжиттєві. Ця маленька плямочка клею, – цей організм без усяких органів – має здатність відчуття. Вона минає те, що може завдати їй шкоди і прямує до того, чого вона бажає, завжди підкоряючись почуттю елементарних відчуттів. У неї є інстинкт самозбереження і самозахисту. Вона шукає і знаходить свою здобич, і потім поглинає її, перетравлює та асимілює. Вона може рухатися за допомогою своїх «псевдоніжок» або виступів свого тіла, які вона, за бажанням, може виштовхувати з будь-якої частини своєї речовини. Вона, як ми бачили, відтворює подібних собі, розділяючись на частини.

Присутність життя в бактеріях і зародках, – зародкових формах життя, – відома багатьом із нас. Однак, є ще більш низькі організми. Наука все далі й далі відсуває межу, що відокремлює живі форми від неживих. Тепер нам відомі живі істоти, які так схожі на неживих, що грань між тими й іншими не можна встановити чітко.

Є живі істоти, які можна засушити і зберігати протягом декількох років, а потім знову оживити, опустивши їх у вологу. Ці істоти схожі на пил, а тим часом повні життя та його функцій. Наука знає, що деякі види баціл були піддані дії такого жару і холоду, який доступний, як межа, одній лише думці вчених.

Відомі також нижчі організми, звані діатомеями або «живими кристалами». Вони являють собою крихітні геометричні фігури. Вони складаються з крихітної, схожої на клей, краплі плазми покритої тонкою шкаралупою з кременистої або піщаної речовини. Бачити їх можна тільки через мікроскоп; вони настільки малі, що тисячі їх могли б уміститися на одній голівці шпильки, і так схожі на хімічні кристали, що розрізнити їх може тільки майстерний і ретельний спостерігач. І все ж вони живуть і виконують усі життєві функції.

Від цих істот, у наших пошуках життя, ми перейдемо тепер до царства кристалів. Так, кристали теж проявляють життя, як би дивно не здалося це твердження тим, хто не стежить за рухом науки вперед. Кристали народжуються, ростуть, живуть і можуть бути вбиті хімічним способом або електрикою. У науці утворився новий відділ, званий «плазмологією»; мета його – вивчення життя кристалів. Деякі дослідники дійшли вже до того, що стверджують, ніби відкрили у кристалів зародкові ознаки статевих функцій. В усякому разі, кристали народжуються і ростуть, подібно живим організмам. Один вчений сказав недавно: «Кристалізація, як ми тепер знаємо, зовсім не представляє з себе просте механічне угруповання мертвих атомів. Вона є – народження».

Кристали утворюються з рідини іншого кристала; тіло кристала формується систематично і правильно, за добре визначеним планом або зразком, абсолютно так само, як тіло та кістки тварини або деревина й кора дерева. У зростанні кристала позначається дія життя. Кристал не тільки зростає, а й відтворює собі подібних, розділяючись або розпадаючись на частини точно так же, як це буває у нижчих, щойно описаних нами організмів.

Головний пункт відмінності зростання і розвитку кристала від зростання й розвитку інших нижчих організмів полягає в тому, що кристали живляться ззовні і розростаються із зовнішньої поверхні, тоді як монери поглинають їжу внутрішньо, і зовнішній ріст їх відбувається завдяки внутрішньому. Якби у кристала був м'який центр, яким би він поглинав їжу, то він був би майже тотожним діатомеї; а якби діатомея розвивалася з поверхні, вона була б кристалом. Лінія розмежування між тими й іншими – ледь помітна.

Кристали, як і живі організми, можна стерилізувати і зробити нездатними до розмноження шляхом хімічного впливу або за допомогою електрики. Їх також можна «убити», і таким чином перешкодити їх розвитку в майбутньому. Хіба все це не схоже на життя?

Щоб зрозуміти всю важливість ідеї існування життя в кристалах, нам слід згадати, що найтвердіші наші скелі та метали складаються з кристалів і, що й земля, на якій ми зростаємо і живемо, є ні що інше, як покриті скелі й мініатюрні кристали. Тому, навіть сам пил під нашими ногами – живий. Мертвого в природі немає нічого. Немає трансформації «мертвої матерії» в живу рослинну тканину і потім у живу тканину тварин. Хімічні тіла – живуть, і від тіла хімічного до тіла людини – одна безперервна зміна видів і форм живої матерії. Будь-яке тіло людини, що розкладається, знову повертається в тіло хімічне і ланцюг починається спочатку. Існує тільки зміна в живих формах, – наскільки це стосується тіл фізичних.

Природа дає нам багато прикладів присутності життя в неорганічному світі. Щоб зрозуміти істину твердження, що все живе, – нам варто тільки подивитися навколо себе. Метали володіють тим, що називається «притуплюванням еластичності». Бритва втомлюється і вимагає відпочинку. Камертон втрачає в деякій мірі силу своєї вібрації і йому теж необхідно буває відпочити. Машина на млинах і заводах вимагають час від часу вільного дня. Метали схильні до хвороб і заражень; бували випадки їх отруєння і потім зцілення за допомогою протіотрут. Шибки, особливо кольорові, схильні до хвороби, що передається від одного скла іншому.

Люди, які звикли керувати машинами і поводитися з інструментами, природно набувають звички говорити про ці предмети, як про живі істоти. Вони ніби визнають за інструментами або машинами здатність «відчувати» і розрізняють у кожному з них свого роду «характер» або індивідуальні особливості з якими слід рахуватися, застосовувати до них або улашувати їх, щоб домогтися кращих результатів.

Можливо, найбільш цінне свідчення в цьому питанні, свідчення, яке значно підтверджує багатовікову теорію йогинів про всюдисуще життя, виходить від професора Калькутського університету, Чондера Боза, індуца, який здобув європейську освіту під керівництвом кращих науковців.

У своїй книзі, названій «Про живе й неживе», проф. Боз дав світові кілька дуже цінних наукових довідок з даного питання. Книга його викликала широкі коментарі й збурила найбільший інтерес серед вищих вчених авторитетів. Його дослідження з питання про докази присутності життя в неорганічних формах, викликали революцію в теоріях сучасної науки і сильно зміцнили думку, що життя є всюди і що такої речі, як мертва матерія, – не існує.

Проф. Боз засновує свою працю на теорії, по якій найкращим і єдино вірним критерієм присутності життя в матерії є відповідь матерії на зовнішній стимул. Виходячи з цієї основної теорії, він незліченними дослідженнями довів, що так звана неорганічна матерія, – мінерали, метали тощо, – відповідають на такі стимули і ця відповідь подібна, якщо не тотожна, відповідям речовини, що становить тіла рослин, тварин і людей.

Він придумав чутливий апарат, який вимірює відповідь тіл на зовнішній стимул; градуси та інші поділи відзначалися рисками на обертовому циліндрі. Креслення або криві, отримані від дослідження олова та інших металів, при порівнянні їх з кривими, що дали живі м'язи, виявилися тотожними. Для дослідів Боз користувався гальванометром, вельми чутливим і точним науковим приладом. Цей прилад влаштований так добре, що найслабший струм викликає в ньому відхилення реєструючої голки, яка легко хитається на маленькому стрижні. Якщо гальванометр з'єднати з людським нервом і дратувати кінець нерва, то голка відзначатиме дані на циліндрі.

Професор Боз виявив, що коли він з'єднував гальванометр зі смужкою того чи іншого металу і бив по ній або скручував її, – метали завжди давали відповідь. Чим сильніше було роздратування металу, тим відчутнішим була відповідь, зареєстрована приладом. Аналогія в чутливості металу і живого м'язу була вражаюча. Так, наприклад, при досліді з живим м'язом або нервом тварини, чутливість останніх притупляється; абсолютно те саме відбувалося при досліді з металом: крива, що відзначається голкою, ставала все слабкішою і слабкішою, у міру того як смужка металу все більше втомлювалася від безперервного подразнення. І, як м'яз, відпочивши від такого стомлення, знову брався діяльно відгукуватися на роздратування, точно так само і метал, якщо йому давали можливість відійти.

Повторними ударами можна було викликати кому, і потім зцілити метали. Метали проявляли втому. Ліки діяли на них точно так же, як і на живі тіла; одні – збудливо, інші гнітюче; треті – вбивали їх. Деякі отруйні хімічні речовини вбивали шматки металів, роблячи їх нерухомими, а тому нездатними створювати позначки на апараті. У деяких випадках швидко застосовувалася протиотрута, яка й рятувала життя металу.

Таким же шляхом професор Боз провадив дослідження над рослинами. Шматки рослинної речовини, виявлялося, мали здатність збуджуватися, – їх можна було втомлювати, знову підбадьорювати, послаблювати, отруювати. Місіс Анні Безант, яка була присутня при деяких із цих дослідів у Калькутті, пише про дослідження над життям рослин наступне: «Переживаєш сильне враження, коли дивишся, як маленька, світла цяточка, що відзначає імпульси рослини, описує все більш і більш слабку криву, коли рослину піддано дії отрути. Нарешті, голка падає по безнадійно прямій лінії і ... зупиняється. Відчуваєш ніби відбулося вбивство, – так, це так і є насправді».

На одному зі своїх публічних дослідів, професор Боз чітко продемонстрував, що смужка заліза володіє такою ж чутливістю, як і тіло людини; її можна дратувати і збуджувати, як і людину, й, нарешті, отруїти та вбити. «При існуванні таких явищ, – запитує він, – чи можемо ми провести лінію розмежування і сказати: ось тут закінчується фізичне, а ось там починається фізіологічне? Такого кордону не існує». Згідно з його теорією, до речі сказати, – абсолютно збігається з найдавнішими теоріями окультистів, – життя існує в кожному предметі, в кожній формі природи, і всі форми відгукуються на зовнішній стимул; а така відповідь свідчить про те, що ця форма має життя.

Чудова книга професора Боза сповнена вражаючих результатів його дослідів. Він доводить, що метали мають здатність, яка нагадує сон; їх можна вбивати, вони проявляють заціпеніння і тупість, втомлюються і лінуються, прокидаються; їх можна змусити працювати, можна підвищити їх діяльність, зміцнювати їх або послаблювати; вони страждають від занадто великого холоду або жару; їх можна поїти ліками або п'янити; і різні метали по-різному реагують на певні ліки, так само, як і різні люди або тварини, які виявляють різні ступені чутливості. Шматок сталі, підданий дії хімічної отрути, починає поступово тремтіти, слабшає і, нарешті, зовсім завмирає, як і отруєна таким же чином жива матерія. Якщо за допомогою протиотрути вчасно оживити метал або м'яз, то одужання, як у того, так і в іншого, настає поступово. Дослідник відзначає ще один чудовий факт: він говорить, що самі отрути, якими вбивають метали, виявляються живими; їх теж можна вбивати, лікувати, збуджувати до діяльності і т.д., причому вони проявляють таку ж чутливість, як і метали, тобто, доводять присутність в них такого ж життя, яке є і в металах, і в живих тканинах, які піддаються дії цих отрут.

Звичайно, коли ці метали «вбивають», то вбивають лише метал як метал; – атоми і елементи, з яких метал складається, залишаються цілком живими і діяльними, так само як і атоми людського тіла, покинутого душею; –

після смерті тіло людини живе, як жило і за життя людини, тільки діяльність частин його направляє в сторону розкладання, а не в бік творення.

Багато разів доводилося вже чути твердження вчених, ніби вони знаходяться напередодні «створення життя» з неживої матерії. Це досконала безглуздість – життя може породжуватися тільки життям. Життя, зароджене нежиттям, є абсурд. Усяке життя впливає з Єдиного Життя, що лежить в основі всього існуючого. Проте залишається істиною, що наука робила, робить і буде робити щось таке, що дуже схоже на «створення життя»; але це – лише зміни одних форм життя в інші – нижчих до вищих, – точно так само, як вирощування рослини з насіння або розвиток на рослині плоду. Життя тут завжди вже є і тільки реагує на відповідні стимули і умови.

Багато вчених працюють над проблемою зародження живих організмів з неорганічної матерії. Стара думка про «мимовільне зародження», багато років здана наукою в архів, знову висувається на почесне місце. Хоча теорія еволюції змушує своїх прихильників визнати, що колись, у минулому, живі форми вийшли з (так званих) неживих, але звичайно вважалося, що умови, які створили цю стадію еволюції, назавжди відійшли в минуле. Однак тепер, багато повідомлень вказують на іншу точку зору, згідно з якою, така стадія еволюції існує і зараз, як існувала завжди, і нові живі організми постійно виникають з форм неорганічних. Так зване «створення» (хоча слово це, з точки зору йогинів – досконалий абсурд) – постійно відбувається.

Доктор Чарльотн Баспан у Лондоні, вже давно був видатним прихильником цієї теорії постійного самовільного зародження організмів. Осміяний провідними умами науки минулого (19-го) століття і визнаний потерпілим поразку, він все ж продовжував хоробро працювати, і недавно надрукував книгу, яка в ортодоксальному таборі вчених справила враження вибуху бомби. Автор зробив понад п'ять тисяч мікрофотографічних світлин, і всі вони дають найбільш вражаючі факти з області походження живих форм із форм неорганічних. Автор стверджує, що мікроскопічне дослідження вказує на розвиток у до цього чистій рідині, дуже маленьких чорних цяток, які поступово розростаються і перетворюються на бактерії – живі організми досить низького ступеню розвитку. Професор Берк (Кембридж, Англія) демонстрував у стерилізованому бульйоні, підданому дії стерилізованого хлористого радію, маленькі живі тільця, які поступово розросталися і розділялися на нові. Наука поступово приходить до висновку, що живі організми все ще з'являються в світі, в силу природного процесу, який нітрохи не дивний, якщо згадати, що закон природи – одноманітний і постійний. Це недавнє відкриття, має розширити вже і без того довгий список сучасних наукових ідей, які збігаються зі старими, що налічують за собою цілі століття, вченнями йогинів. І коли ці досліді підтверджують пояснення окультистів, що життя є всюди, як в органічному, так і в неорганічному світі і, що еволюція йде постійно, то вони показують тільки, що форми життя можуть змінюватися і розвиватися, а аж ніяк не те, що життя можна створити заново.

У світі хімічних тіл і мінералів ми знаходимо багато прикладів зростання і розвитку форм, близько схожих на форми рослинного світу. Те, що відомо під назвою «металевої рослинності» або «свинцевого дерева», дає нам цікавий приклад такого явища. Досвід цей проводиться так: в посудину з широким горлом наливається чистий окислений розчин свинцю. Посудину закривають пробкою і до пробки прикріплюють шматок мідного дроту, на якій підвішують шматочок цинку так, щоб останній якомога більше опустився в саму середину свинцевого розчину. Тільки-но посудину закриють, дріт зараз же починає покриватися металевими відкладеннями свинцю, схожими на невеликий мох. З цього моху виростають гілки і пагони, які в свою чергу покриваються рослинністю, схожою на листя, нарешті утворюється мініатюрний кущик або деревце. Така «металева рослинність» може вийти і в інших металевих розчинах.

Всі ви, мабуть, бачили, як іній на шибках приймає форму то листя, то гілок, то квітів тощо. Селітра, піддана дії поляризованого світла, приймає форми, які близько нагадують форму орхідеї. Природа сповнена такими подібностями.

Один німецький вчений недавно виконав вражаючий досвід з солями деяких металів. Він піддавав солі дії гальванічного струму, і раптом, на його подив, частинки солей згрупувалися навколо негативного полюсу батареї і прийняли форму, яка близько нагадує мініатюрний гриб з маленьким стовбуром і парасольковою верхівкою. Спочатку ці металеві гриби мали прозорий вигляд, але поступово в них почало розвиватися забарвлення, – верхівка парасольки ставала яскраво-червоною, а нижня сторона її отримала ніжно-рожевий відтінок. Стовбури виявилися блідо-жовтого кольору. Це було надзвичайно цікаво; але особлива важливість досвіду полягала у відкритті, що у цих грибів були помічені тонкі вени або канали, розташовані уздовж стовбурів; по ним передавалося живлення й додаткові матеріали для зростання гриба так, що зростання відбувалося тепер уже зсередини, абсолютно як у справжніх грибів. Ці неорганічні, металеві розростання виявлялися в усіх відношеннях нижчою формою рослинного життя.

Але пошуки житті не закінчуються на мінеральному світі – яким ми його знаємо. Наука розділила матеріальні одиниці на більш дрібні одиниці, а ці останні – на ще більш дрібні. І якщо життя присутнє у формі, що складається з

незліченних частинок, то воно має бути присутнє у самих цих частинках. Життя не може виходити з того, в чому немає життя і, якщо немає життя в частинках, то теорія про всюдисуще Життя повинна розпастися. Таким чином, нам слід дивитися далі мінералу, – ми повинні розкласти його на його складові частини і подивитися, чи немає в них вказівок на присутність життя.

Наука каже нам, що всі речові форми складаються з найдрібніших частинок, званих молекулами. Молекули – це найдрібніші частинки речовини, поки хімічні атоми, що складають речовину, ще не відокремилися один від іншого, і сама речовина не розкладена на свої основні елементи. Візьмемо добре відомий приклад краплі води. Ділитимемо і поділятимемо цю краплю, поки не дійдемо, нарешті, до найбільш, які тільки можуть бути, – найдрібніших частинок води. Ці найдрібніші частинки і будуть «молекулами» води. Далі ділити ці молекули ми не можемо, інакше атоми їх розпадуться на кисень і водень, – а тоді вже не буде води. Так ось, ці молекули володіють так званим тяжінням одна до одної.

Вони притягують до себе інші однорідні з собою молекули і, в свою чергу, притягуються ними. Результатом дії цього закону тяжіння є утворення мас речовини, чи будуть то маси гір, що складаються з міцних скель, або крапля води, або маса газу. Будь-яка матеріальна маса складається із з'єднання молекул, утримуваних разом законом тяжіння. Закон тяжіння називається зчепленням. Це зчіпне тяжіння – не проста механічна сила, на думку багатьох, а прояв життєвої дії молекул, позначається присутністю в них «потягу» або «любви» до собі подібних молекул. І ось, коли життєва енергія починає діяти за певним планом і змушує молекули складатися в кристали, – а ми можемо спостерігати хід цього процесу, – ми починаємо цілком ясно розуміти, що в цій побудові кристалів «щось працює».

Але яким би не здавалося це дивним для тих, кому не знайома наша ідея – прояв життя в самих атомах ще більш дивний. Атом, як ви ймовірно пам'ятаєте, є хімічна одиниця, яка, з'єднуючись із іншими атомами, утворює молекулу. Так, наприклад, якщо ми візьмемо два атома газу, званого воднем, і один атом газу, що носить назву кисню, і помістимо їх близько один від іншого, то вони зараз же рушають один до одного і утворюють з'єднання, назване молекулою води. Те ж саме відбувається з усіма атомами – вони постійно утворюють сполуки або руйнують їх. В шлюбах і розлученнях проходить частина життя атомів. Ці очевидні докази тяжіння і відштовхування атомів привертають великий інтерес уважних мислителів, і деякі з найбільш передових умів нашого часу бачать у цьому явищі підтвердження старої теорії йогинів, що життя і життєдіяльність притаманні дрібним часткам матерії.

У своєму тяжінні та відштовхуванні, атоми виявляють життєві характеристики. Вони рухаються в напрямку своїх притягань, укладаючи шлюби, і, в своїх з'єднаннях, утворюють відомі нам речовини. Згадайте, що у сполуках вони не втрачають своєї індивідуальності, і, сплавлені в постійну матерію, вони тільки з'єднуються, залишаючись різними. Якщо, шляхом хімічної дії, електричного розряду тощо, комбінація порушена, то атоми розлітаються і знову живуть своїм власним окремим життям, поки не зіткнуться з іншими атомами, з якими у них виявиться спорідненість, і не утворять нового з'єднання або сполуки. При багатьох хімічних змінах, атоми розлучаються самі, кожен залишає свого товариша або товаришів і шукає якоїсь нової спорідненості у вигляді більш підхожого атома. Атоми проявляють вітряність і завжди прагнуть покинути менше захоплення заради більшого. І це аж ніяк не фантазія і не вчена поезія. Це наукове твердження в питанні про діяльність і життєвий прояв атомів.

Відомий німецький вчений Геккель каже: «Я не можу уявити собі найпростіші хімічні і фізичні процеси, не приписуючи руху матеріальних частинок здатності несвідомого відчуття. Ідея хімічної спорідненості полягає в тому, що різні хімічні елементи відрізняють різницю у якості інших елементів і відчувають задоволення або огиду при зіткненні з ними; на ґрунті цього, вони і творять свій взаємний рух». Він каже також: «Ми можемо всяким атомам приписати почуття задоволення або страждання (задоволення або незадоволення), а тому і приписуємо здатність вибору, якою володіють хімічні тіла, почуття взаємного потягу між люблячими один одного атомами і відштовхування між атомами ворожими». Потім він говорить: «Здатність відчуттів у житті тварин і рослин розвивається довгим шляхом еволюції найпростіших форм відчуттів, які ми знаходимо в неорганічних елементах і які ховаються вже в хімічну спорідненість». Неглі каже: «Якщо молекули володіють чимось, що хоча б трохи нагадує відчуття, то їм має бути приємно слідувати своїм потягам або антипатіям і неприємно, якщо їх змушують діяти інакше».

Ми могли б заповнити, сторінки за сторінками, цитатами видатних мислителів, які підтверджують правильність древніх вчень йогинів про те, що життя – всюдисуще. Сучасна наука швидкими кроками приходить до такого ж погляду, залишаючи колишню думку про «мертву матерію». Навіть нова теорія про електрони – маленькі частинки електричної енергії, які тепер вважаються основою атома, – не змінює цієї думки, бо електрони проявляють здатність тяжіння, а тому і реакції, і з'єднуються в групи, що становлять атом. І навіть, якщо ми, залишивши матерію, перейдемо до таємничого ефіру, який наука вважає матеріальною основою речей, то ми змушені будемо вірити, що в ньому є життя, і що, як каже професор Дольбер: «Ефір, крім функції енергії і руху,

володіє й іншими властивими йому якостями, з яких, за сприятливих обставин, могли виникнути такі явища, як життя і розум, або взагалі все, що може полягати в субстраті». А як вказував професор Коп: «Основа життя лежить далі атомів і може бути знайдена в світовому ефірі».

Деякі вчені йдуть навіть далі і стверджують, що не тільки життя присутнє скрізь, але що там, де є життя, є й розум. Воістину, збуваються мрії стародавніх йогинів, і з табору самих матеріалістів виходять матеріальні підтвердження духовних вчень. Послухайте, що говорить доктор Салібі у своїй нещодавній цінній праці «Evolution, the Master Key».

«Життя властиве матерії; життєва енергія не є річчю винятковою і створеною в який-небудь певний період минулого. Якщо еволюція справді існує, то жива матерія, шляхом природних процесів, розвинулася з тієї форми матерії, яка на вигляд безжиттєва. І якщо життя властиве матерії, то ще в тисячу разів більш очевидно, що розум притаманний життю. Прихильник еволюції неодмінно повинен думати, що розум притаманний матерії. Мікроскопічна клітинка, маленький клубочок матерії, який повинен стати людиною, містить у собі обіцянку і зародок розуму. Хіба не можна звідси зробити висновок, що елемент розуму знаходиться і в тих хімічних елементах – вуглеці, кисні, водні, азоті, сірці, фосфорі, кальції, калії, хлорі, – які входять до складу клітини? Ми не тільки змушені зробити цей висновок, але змушені піти ще далі; позаяк ми знаємо, що кожен з цих елементів, та й будь-який інший, неминуче складається з однієї і тієї ж одиниці – електрона, – то ми повинні визнати, що розум притаманний одиниці матерії, тобто, самому електрону».

Доводиться визнати велику істину, вгадану ще Спінозою, що розум і матерія є основою і тканиною того, що Гете назвав «живим одягом Божества». І розум, і матерія є додатковими виразами Непізнаваної Реальності, яка лежить в їх основі.

Такої речі, як мертве тяжіння і відштовхування – не існує. Будь-яка схильність, або огида до якогось іншого предмету або речі, є доказом присутності життя. Кожна річ має в достатній мірі життєвої енергії, щоб виконувати свою роботу. А позаяк кожна форма шляхом еволюції переходить у вищу форму, то вкладеної в неї енергії повинно бути навіть більше. Коли її матеріальний механізм докінчений, вона отримує можливість проявляти більшу й вищу ступінь життя. Це не означає, що одна річ має в собі інакше життя, а друга вище, – цього бути не може, бо існує тільки одне Єдине Життя. Воно подібне до електричного струму, який може проникати у найтонші механізми або проявлятися світлом у лампочках розжарювання. Дайте йому орган або механізм для прояву, і воно проявляється; дайте йому нижчу форму – і воно виявиться на нижчому щаблі; дайте вищу форму – і воно виявиться на вищому щаблі. Сила одного й того ж пару приводить у рух грубу машину і досконалий апарат з найтоншим механізмом. Так само і Єдине Життя – його прояв може здаватися низьким і грубим, високим і досконалим, – в залежності від матерії або розумового механізму, в якому воно діє. Існує тільки Єдине Життя, що виявляється в незліченних формах, видах і ступенях. Єдине, що лежить в основі всього життя – в усьому.

Від вищих форм життя до царства тварин, рослин і мінералів, ми всюди бачимо присутність життя – смерть це тільки ілюзія. Позаду всіх видимих форм матеріального життя відчуваються ще зачатки проявленого життя, що пробивається вперед, шукає вираження і вияву. А за всім цим ховається Дух Життя, який бажає, прагне, відчуває і діє.

Гора і океан, – квітка і дерево, – захід сонця, – світанок сонця, – зірки, – все це є Життя, – прояв Єдиного Життя, а все, що від Нього – сповнено життям. У світі немає мертвої матерії, – її не може бути, – бо Життя померти не може. Все живе. І життя є у всьому.

Запам'ятайте основні думки цього читання.

### **Головні думки**

Існує тільки Єдине Життя, і його прояви охоплюють усі форми і види всесвіту. З Життя може вийти тільки Життя – і Життя може походити тільки від Життя. Тому, ми маємо право очікувати, що всі прояви Єдиного Життя будуть живими. І наша віра в це не обманює нас. Не тільки вищі окультні вчення говорять нам, що все – живе, а й сучасна наука довела, що життя є всюди – навіть у тому, що колись вважалося мертвою матерією. Тепер наука бачить, що навіть атом і те, що ховається в атомі, насичене життєвою енергією і життєвою діяльністю. Форми і види можуть змінюватися і змінюються, але Життя залишається вічним і нескінченним. Воно не може померти – бо воно є Життя.

### Читання 3. Творча воля

У першому нашому читанні ми говорили, що в числі інших властивостей і атрибутів, які ми, в силу законів нашого розуму, повинні визнати за Абсолютом, була властивість всемогутності або всесильності. Іншими словами, ми змушені думати, що Єдиний є джерелом і початком усякої Сили, яка була коли-небудь і коли-небудь буде у світі. Не тільки, як це зазвичай вважають, сила Єдиного більше всякої іншої сили, – але більше того, – іншої сили поряд з нею бути не може, а тому, будь-які інші й усі разом, прояви могутності, сили або енергії повинні бути частиною великої, єдиної Енергії, що виходить із Єдиного.

Уникнути цього висновку не можна, як би він не вражав невідповідний до нього розум. Якщо є якась сила, що не виходить від Єдиного, то звідки ж вона з'явиться, коли поза Єдиним не існує нічого. Хто або що поза Єдиного міг би проявити навіть найслабшу ступінь будь-якого роду сили? Будь-яка сила повинна виходити з Абсолюту і за своєю природою повинна бути тільки єдиною.

Сучасна наука визнала цю істину і одним із основних її принципів є єдність енергії, – теорія, за якою всі види енергії, врешті-решт, зводяться до однієї основної форми. Наука вважає, що всі види енергії – перетворювані, і з цієї ідеї виходить теорія збереження енергії або співвідношення сили.

Наука вчить, що будь-який прояв енергії, потужності або сили, починаючи від дії закону тяжіння, аж до вищої форми – сили психічної, є лише дією єдиної світової енергії.

Але що таке ця енергія за своєю внутрішньою природою – наука сказати не може. Вона має багато теорій, але жодну з них не виставляє як закон. Вона говорить про нескінченну і вічну енергію, від якої походять усі речі, але природу цієї енергії оголошує непізнаною. Однак же, деякі з новітніх вчених уже повернулися до вчення окультистів і починають здогадуватися, що ця енергія – щось більше, ніж проста механічна енергія. Вони говорять про неї вже у термінах розуму. Німецький вчений Вундт, психологічна школа якого носить назву волюнтаризму, вважає рушійною силою енергії щось таке, що може бути названо волею. Крузіус ще у 1744 році сказав: «Воля є панівною силою у світі». А Шопенгауер в основу своєї захопливої, але похмурої філософії і своєї метафізики, ставив принцип активної форми енергії, яку він називав волею до життя і яку вважав річчю в собі, або Абсолютним. Бальзак вважав рушійною силою світу щось схоже на волю. Бульвер висував подібну ж теорію і згадував про неї у кількох зі своїх романів.

Ця ідея активної, творчої волі, що діє у світі, – що творить, руйнує, замінює, відновлює, змінює, – завжди діє, – завжди активна, – підтримувалася, під різними назвами і формами, багатьма філософами та мислителями.

Одні, подібно Шопенгауеру, говорили про цю волі як про річ первинну, що замінює Бога – як про першопричину. Інші бачили в ній діяльний, живий принцип, що виходить із Абсолюту або Бога, і діє відповідно до встановлених Ним законів. У різних формах цю останню ідею можна простежити на протязі всієї історії філософської думки. Кудсворт, англійський філософ, розвинув ідею так званої «пластичної природи»; ця ідея настільки наближається до ідеї йогинів про творчу волю, що ми з повним правом можемо навести уривок з його книги. Він каже:

«Здається, не так уже й приємно думати, що природа, як річ, окрема від Бога, повинна би бути зовсім усунена або позбавлена всякого значення, позаяк сам Бог безпосередньо і чудово творить усі речі; в такому випадку, значить, усі речі відбуваються або з примусу і насильства, або ж тільки штучно, і жодна з них не виходить зі свого власного внутрішнього початку.

Така думка спростовується ще й тим повільним і поступовим процесом утворення речей, який був би лише марною і даремною урочистістю або пустою формальністю, якби рухова сила була всемогутня; а також тими помилками і промахами, які є результатами відсталості та інертності матерії. Все це доводить, що рухова сила не нездоланна, а природа – може іноді (так само, як і людське мистецтво) обманюватися і розчаровуватися цією непіддатливістю матерії. Тим часом, всемогутня рухова сила, як здатна в один момент виконати свою роботу, звичайно, робила б її незаперечно і безпомилково; і ніяка відсталість або упертість матерії не могли б перешкодити цій роботі, або змусити її відбуватися абияк.

Отже, якщо, з одного боку, всі речі не є випадковістю і не створені автоматичним механізмом матерії, а з іншого боку, якщо не можна думати, щоб сам Бог створив усе безпосередньо і чудово, то легко можна зробити висновок, що, крім Бога, існує ще пластична природа, яка, як нижче і підлегле знаряддя, з важкими зусиллями виконує ту частину свого призначення, яке полягає у правильному і впорядкованому русі матерії. А позаяк крім пластичної природи потрібно визнати ще й вищу свідомість, яка, направляючи природу, часто заповнює її недоліки, а іноді й керує нею, то пластична природа не може діяти за власним вибором або розсудом».

Філософія йогинів говорить про існування світової творчої волі, що виходить з Абсолюту і діє за встановленими, природними законами, виконуючи в світі активну, творчу роботу, подібно роботі щойно згаданої

«пластичної природи» Кудсворта. Ця творча воля не є «воля до життя» Шопенгауера, вона – не «річ у собі», але провідник або знаряддя Абсолюту. Вона – еманация з розуму Абсолюту, – діючий прояв Його волі, – продукт, швидше психічний, ніж фізичний, і, звичайно ж, насичений життєвою енергією свого джерела.

Ця творча воля – не просто сліпа, механічна енергія або сила, – але щось набагато більше. Ми можемо пояснити її тільки вказавши вам на прояв волі в вас самих. Ви хочете ворухнути рукою – і рука робить рух. Безпосередня сила при цьому здається силою механічною, але що ж ховається за цією силою, – що є сутністю? Воля! Будь-які прояви енергії, – всякі причини, рухи, – всякі сили, – все це – форми дії волі Єдиного, творча воля – діюча за природними законами встановленими Єдиним, – завжди рухома, діюча, спонукальна, примусова, спрямовуюча і керівна. Ми не говоримо, що кожен маленький акт є результатом думки Абсолюту в даний момент або досягненням волі, яка слухняна цій думці. Навпаки, ми думаємо, що Єдиний привів у дію волю, як ціле, встановивши закони і обмеження її дії, і воля постійно діє, підкоряючись цій думці, а результати її дії позначаються в тому, що ми називаємо законами, природними силами тощо. Втім, Абсолют, згідно з нашим ученням, проявляє Свою волю в певних випадках і спеціально, – і крім того дозволяє, щоб воля Його застосовувалася і сприймалася індивідуальними свободами індивідуальних Я у згоді із загальними законами й окремими законами та планами Єдиного.

Однак же, не слід думати, ніби воля проявляється тільки у формі механічних сил, зчеплення, хімічного притягання, електрики, тяжіння тощо. Проявів її набагато більше. Вона яскраво діє в усіх живих організмах і істотах. Вона присутня всюди. За всіма формами руху і діяльності ми знаходимо рухову причину – зазвичай тиск. Це вірно як щодо того, що ми називаємо механічними силами, так і щодо всіх тих форм, які ми називаємо енергією життя. Але зауважте, що цей великий тиск, який ви можете спостерігати при всякій дії життя, є творча воля – вольовий принцип Єдиного – спрямований на виконання великого плану життя.

На які б живі форми не подивилися, ми всюди можемо знайти присутність і дію деякої творчої енергії, – яка творить, формує, направляє, руйнує, відновлює і т.д. – завжди прагне створити, захистити і зберегти життя. Ця видима творча енергія і є те, що філософія йогинів називає «творчою волею», про яку ми говоримо. Творча воля є те еволюційне зусилля, що бореться, прогресує, дію якого всі вдумливі люди бачать у всіх формах життя – в усій природі, від одного кінця до іншого. Від найнижчої до найвищої сходинки життя можна бачити в дії зусилля, енергію, тиск, – дія, яка творить, охороняє, живить і вдосконалює форми природи. Це те саме Дещо, яке ми визнали, кажучи про сили природи, що позначаються в зростанні і в функціях тваринного організму. Якщо ви будете завжди мати перед собою ідею «природи», ви будете спроможні ясніше утворити в розумі поняття про творчу волю. Творча воля – це те, що ви називали «роботою природи», що виявляється в зростанні рослини, в проростанні насіння, в завитку й розвитку вусика, в заплідненні квітки тощо. Ви бачили дію цієї роботи волі, якщо спостерігали за ростом різних істот.

Ми називаємо цю енергію «творчою волею» тому що вона є прояв творчої енергії Абсолюту – Його видима воля, демонстрована, як керівний початок фізичного життя. Це така ж діюча воля, як і та ваша воля, яка змушує вашу руку робити рух у відповідь на наказ. Це – не випадковий прояв або механічний закон, а виконання процесу життя.

Творча воля не тільки викликає рух в завершеному житті, але й будь-який рух або життєвий процес, незалежний від особистої волі її індивідуальних форм. До неї відносяться всі так звані несвідомі явища життя. Вона змушує рости тіло; спостерігає за процесами харчування, засвоєння, травлення, звільнення організму від зайвих речовин і т.д. Вона формує тіло, органи і частини, підтримує їх функції та діяльність.

Творча воля спрямована до зовнішнього виразу життя – до втілення життя. Енергію її можна, якщо хочете, назвати «світовою енергією життя», але для тих, хто її знає, вона є волею, – активною, живою волею, у повній дії і в повній силі, яка прагне вперед до прояву конкретного життя.

Творча воля, мабуть, сповнена бажанням проявлятися. Вона жадає свого вираження і прагне дати життя різним видам діяльності. В усіх формах і за всіма формами її прояву ховається це бажання. Вічно присутнє бажання творчої волі змушує нижчі форми перетворюватися на вищі, – і є рушійною причиною еволюції, – воно є саме еволюційний спонукання, постійно кричуще своїм проявом: «Рухайтесь, рухайтесь вперед!».

Класична поема індусів «Магабгарата» розповідає про те, як одного разу Брахма створив найкрасивішу з коли-небудь створених жінок і він назвав її Тілотама. Він показував її по черзі всім богам, щоб бути свідком їх здивування і захоплення. Бажання Шиви дивитися на неї було таке велике, що воно породило в ньому, одне за одним, чотири обличчя, поки Тілотама обходила збори; бажання Індри було таке сильне, що тіло його все вкрилося очима. У цьому міфі можна бачити наочне пояснення тієї дії, яке бажання і воля створюють на організм, на його функції і форму – всі вони підкоряються бажанням і потребам; так, наприклад, у жирафа утворилася довга шия, щоб

він міг діставати гілки високих дерев його батьківщини, точно так же утворилися довгі ноги та шиї водяних птахів, журавлів, лелек, ібісів і т.д.

Творча воля, в самій собі знаходить бажання створювати сонця – і вони утворюються. Вона побажала, щоб навколо сонця оберталися планети – і планети рушили в путь, підкоряючись закону. Вона побажала створити життя рослин – і з'явилося царство рослин, і життя йшло в них від вищих і до нижчих форм. Потім з'явилося життя тваринного світу, від монери до людини. Деякі з видів тварин виявили бажання літати; у них поступово утворилися крила, і ми назвали це життям птахів. Деякі види відчували бажання заритися в землю – і ось з'явилися кроти, землерийки тощо. Творча воля побажала створити мислячу істоту, – і з'явилася людина з її дивовижним мозком. Еволюція – це щось більше, ніж простий пережиток пристосовності, природного відбору і т.д. Хоча вона й користується цими законами, як засобами та знаряддями, але за ними стоїть це настійливе спонукання, – це вічне закличне бажання, – вічно діяльна творча воля. Ламарк був ближче до істини, ніж Дарвін, кажучи, що бажання існувало раніше й передувало розвитку функцій і форм. Бажання хотіло певних форм і функцій – і породжувало їх дією творчої волі.

Ця творча воля діє як жива сила – так, вона й справді жива, – тільки вона не діє, як те, що міркує, інтелектуальний початок, у певному сенсі слова, а скоріше проявляє «відчуття», бажання, прагнення, – інстинктивну фазу розуму, схожу на ті «відчуження» і наступні за ними дії, які ми знаходимо і в нашій природі. Воля тут діє на площині інстинктів.

Еволюція показує нам, що життя постійно прагне до вищих і вищих форм вираження. Спонування постійно діє вгору і вперед. Правда, деякі види зникають, – їхня справа у світі вже закінчена, – але їх замінюють інші види, більш гармонійні до навколишнього їм середовища і потреб свого часу. Деякі людські раси приходять до занепаду, але на їх основі виникають інші й досягають ще більшої висоти.

Творча воля відрізняється від розуму або інтелекту. Вона лежить у їх основі. На нижчих щаблях життя, де розум видно дуже мало, діяльність волі перебуває у всьому розпалі, проявляючись в інстинкті або у так званих автоматичних діях. Прояв волі не стоїть у залежності від мозку, – у нижчих живих організмів мозку немає, – але воля діє в кожній частині тіла живої істоти.

Докази існування творчої волі, яка діє незалежно від мозку в тваринно-рослинному житті, маються у достатній кількості – варто нам лише подивитися на життєву діяльність нижчих істот.

Свідчення та пошуки прихильників школи еволюційної думки показують нам, що життєвий принцип діяльно проявлявся в нижчих стадіях тваринного і рослинного життя, ще за цілі мільйони років до появи розвиненого мозку, здатного мислити. Геккель каже, що впродовж більше, ніж половини того величезного періоду, який минув із часу першого прояву в природі органічного життя, не існувало жодної тварини, настільки розвиненої, щоб мати мозок. Мозок розвинувся, підкоряючись закону бажання або необхідності, згідно визначення великого плану розвитку життя; але для виконання дивовижної роботи створення і збереження живих організмів, мозок не був потрібен. Він не потрібен для цього і тепер. Маленька дитина або ідіот без глузду, нездатні розумно мислити, але життєві їх функції здійснюються правильно і відповідно до закону, не дивлячись на відсутність мислячого мозку. Життєва робота рослини і нижчих живих організмів виконуються також без участі мозку. Та дивовижна річ, яку ми називаємо інстинктом, є, лише під іншою назвою, проявом творчої волі, яка витікає з Єдиного Життя, або Абсолюту.

Дію творчої волі ми можемо бачити навіть на такій низькій стадії життя, як монери. Монери – це лише крихітні шматочки слизової, драглистої речовини, – прості цятки клею, позбавлені якихось органів; але і вони виконують такі органічні явища життя, як харчування, розмноження, здатність відчувати і рухатися – все, що зазвичай поєднується з поняттям живої структури. Ці створіння самі по собі не здатні мислити, і всі їхні життєві явища відносяться до дії в них волі. Такий інстинктивний імпульс і дія волі помітні всюди, проявляючись по висхідним, все вище й вище, лініям, разом із формуванням вищих організмів.

Вчені натуралісти виділяють певну і окремо існуючу «інстинктивну тенденцію живих організмів виконувати деякі дії; тенденцію неорганічного тіла шукати того, що задовольняє вимогам його організму». Але що ж таке ця тенденція? Вона не може бути зусиллям розуму, бо у нижчих організмів немає органів, якими б вони могли мислити. Припускати «навмисну тенденцію» неможливо, не допускаючи розумової здібності деякого роду. І де може перебувати така здатність, якщо не в самому організмі? Коли ж ми подумаємо, що в усіх організмах і при посередництві їх, діє воля – від вищої форми до найнижчої, і від монери до людини, – то ми відразу можемо визначити джерело цієї сили і її дії. Це – великий принцип життя, – прояв самої творчої волі.

Можливо нам легше буде утворити уявлення про творчу волю, якщо ми обіпремося на зовнішні й видимі форми її дії. Саму цю волю – тиск і примус – ми бачити не можемо, – але можемо бачити її дію в житті організмів. Як не можемо ми бачити захованої за завісою людини, але тим не менше можемо спостерігати за нею по її рухам,



коли вона близько підходить до завіси; точно так же можемо ми бачити волю, спостерігаючи її тиск на живу завісу, що складається з різноманітних форм життя. Кілька років тому, в Америці була поставлена п'єса в якій між іншим зображувалася сцена появи духів померлих, згідно з японськими віруваннями. Глядачі не могли бачити акторів, що зображали духів, але бачили їхні рухи, коли вони близько підійшли до тонкої шовкової завіси, простягнутої через усю сцену; жести їх, коли вони рухалися за завісою взад і вперед, були абсолютно зрозумілі. Ілюзія виходила досконало і враження – дивовижне. Можна було майже повірити, що бачиш безтілесних істот. Те ж можемо ми відчувати і при спостереженні творчої волі, – ми можемо на власні очі бачити рухому форму волі, приховану завісою прояву життя. Ми можемо бачити, як вона тисне і підштовхує тут, яскраво виступає там, то формуючи, то змінюючи – і завжди перебуваючи в русі, у діяльності, в боротьбі, за роботою, відповідаючи ненаситній жадобі, примусу і прагненню свого внутрішнього бажання. Подивимося ж на рух прихованої від нас завісою волі!

Почавши з випадків утворення кристалів, як ми описували їх у попередньому нашому читанні, ми можемо перейти до життя рослин. Але спершу, нам корисно буде кинути останній погляд на прояв волі у формах кристалів. В одній із новітніх наукових праць йдеться про досліди одного вченого, який присвятив багато уваги питанню про утворення кристалів; цей учений розповідає, – він помітив, що деякі кристали органічних сполук формувалися не симетричними, як це зазвичай буває у кристалів, а були «асиметрично подібні», тобто, розташовувалися протилежно одна одній, вправо і вліво, – подібно до рук, рукавичок, черевиків і т.д. Ці кристали ніколи не були поодинокими, а завжди парними. Хіба ви не бачите тут прихованої за завісою волі?

Пошукаємо тепер волю в житті рослин. Швидко пробігши дивовижні свідчення про випадки запліднення рослин комахами, коли рослина утворює квітку в такій формі, щоб дати особливій комасі можливість увійти в неї і стати переносником плідного пилку квітки, зупиніться хоча б на одну хвилину думкою на тому, як подбала природа про розсіювання насіння. Плодові дерева і рослини оточують насіння солодкою оболонкою; комахи і тварини з'їдають цю оболонку, і насіння переноситься. Інші рослини мають тверду оболонку, яка захищає насіння або горіх від впливу зимових морозів; але з настанням весняних дощів, ця оболонка загниває і дає зародку можливість пустити корінь з насіння. Ще деякі рослини оточують насіння шерстистою речовиною; вітер розносить його в різні боки і дає йому можливість знайти притулок там, де рослинність не дуже густа. У інших дерев насіння вкладено в щось на кшталт маленької хлопавки, яка вистрілює своїм насінням на відстань у декілька метрів.

У деяких рослин насіння покриті твердою оболонкою або «колючою» щетиною, якими вони заплутуються в шерсті овець та інших тварин і таким чином переносяться на інше місце, потім падають десь далеко від рідного дому; так виконується переміщення видів. Деякі рослини забезпечені дивовижними пристроями та пристосуваннями, що дають їм можливість розкидати насіння в нові місця, де вони знаходять кращі умови для свого росту і розвитку; при цьому рослини виявляють щось вельми схоже на «винахідливість», ніби тут позначалася дія мислячого розуму. Є рослини, названі лопухами; їх насіннєве лушпиння забезпечене з усіх боків колючками так, що все, що доторкнеться до них, неодмінно віднесе їх із собою. На кінці кожної колючки знаходиться крихітний гачок; останні міцно чіпляються за все, що до них торкається, – за шерсть тварини, волосся, одяг тощо. Деяке подібне насіння, як відомо, було занесено в інші частини земної кулі і знаходило там собі нову колиску й більш широке поле для свого розвитку.

Інші рослини, як, наприклад, терен, забезпечують своє насіння пухнастими крильцями, за допомогою яких те мчить за вітром далеко, на інші луки. Деяке насіння може котитися і крутитися по землі на великі відстані, завдяки своїй особливій формі та вигляду. Насіння клену має відростки на кшталт гвинта пропелера і коли вітер овіває дерева і обтрушує з них насіння, цей пропелер крутиться в повітрі і відносить насіння на відстань у сотні ярдів і навіть більше. Інше насіння має плавучий апарат за допомогою якого воно може плисти на багато миль струмком, річкою або дощовими потоками. А деяке не тільки несеться водою, але навіть плаває по-справжньому маючи павукоподібні волоконця, які звиваються на зразок ніг павука, і, дійсно, рухають маленьке насіння до його нового місця проживання. Нещодавно один письменник висловився про це насіння так: «Рухи його так дивно схожі на рухи живих істот, що майже неможливо думати, що ці маленькі речі, які успішно здійснюють свій шлях водою, – тільки насіння, а не комахи».

Листя венерини мухоловки складаються один з одним і закриваються над комахою привабленою солодким соком листа; три надзвичайно чутливих волоски сповіщають рослину, що комаха торкнулася до неї. Один мандрівник розповідає про іншу дивну рослину. На берегах озера Нікарагуа знаходиться дивний продукт рослинного царства, відомий у тубільців під промовистою назвою «чортової петлі». Його вже давно відкрив натураліст Дунстон, блукаючи по березі озера. Його увагу привернув крик його собаки, яка верещала від жаху і болю; Дунстон знайшов тварину заплутаною у якісь чорні колючі мотузки, що подерли їй шкіру до крові. Ці мотузки були гілками знову відкритої хижої рослини, вдало названої «земноводним восьминогом». У неї гнучкі, чорні, блискучі й безлисті гілки, що випускають клейку рідину.

Ви, мабуть, бачили квіти, що згортаються при нашому дотику. Ви пам'ятаєте золотий мак, який закривається при заході сонця. Інша рослина, різновид орхідеї, має довге, гнучке і пласке стебло або трубочку, товщиною близько однієї восьмої дюйма, з отвором на кінці і цілою серією тонких трубочок, з'єднаних із рослиною. Зазвичай, ця трубка буває складена спіраллю, але коли рослина потребує води (вона зазвичай виростає на пнях дерев, звисаючи у болотисті місця), вона повільно розправляє маленькі трубочки і нагинає їх, поки не занурить у воду; тоді вона починає всмоктувати в себе вологу, поки не наповниться все стебло; потім вона повільно скручується і виливає воду прямо на рослину або на його коріння. Цей процес вона повторює до тих пір, поки спрага рослини не буде вдоволена. Якщо під рослиною немає води, то трубочка починає рухатися з боку в бік, поки не знайде того, що їй потрібно – зовсім, як хобот слона. Якщо хто-небудь зачепить трубку або стовбур рослини в той час, коли він простягнувся по воду, він проявляє велику чутливість і швидко скручується. Що ж викликає подібну життєву дію рослини? У неї немає мозку і обмірковувати цього процесу вона не може; вона не може діяти навіть і в силу якогось міркування. Їй нічим міркувати в такій високій мірі. Це – воля, прихована за завісою, що направляє її то туди, то сюди і виконує за неї усі її дії.

Був один французький вчений на ім'я Дюгамель. Він посадив кілька бобів у циліндр і дав бобам час прорости, пустити коріння вниз, а пагони – вгору, згідно незмінним правилам природи. Тоді він трохи повернув циліндр, – на один або два дюйми. На наступний день він повернув його ще трохи. І так далі, робив кожен день. Через деякий час Дюгамель витрусив з циліндра землю і посаджені боби, і що ж побачив? Боби, в своєму намаганні направляти коріння вниз, продовжували щодня згинати їх донизу, а в своєму прагненні пускати паростки догори, продовжували робити це потроху кожен день, поки нарешті не утворилися дві повні спіралі, – одна спіраль було коріння, весь час спрямоване вниз, а інша – пагони, весь час спрямовані догори. Яким чином дізнавалася рослина вірний напрям? Яка сила рухала нею? Знову-таки, як бачите – творча воля, прихована завісою.

Картопля, проростаючи в темних льохах, витягає своє коріння або паростки на двадцять або тридцять футів, щоб дістатися світла. Рослини можуть витягати коріння на багато футів, силкуючись дотягтися до води. Вони знають, де є вода і світло, і, як можна до них дістатися. Вусики рослин знають, де знаходиться жердина або мотузка, простягаються до неї і обплітаються навколо неї. Відокремте їх від неї і на наступний же день вони знову навколо неї обкрутяться. Переставте жердину або мотузку на інше місце і вусики знову простягнуться за нею. Рослини, які харчуються комахами, вміють відрізнити азотисту їжу від позбавленої азоту: одну вони приймають, іншу відкидають. Вони розуміють, що сир має ті ж поживні якості, як і комаха, і приймають його, хоча він абсолютно несхожий, ні на дотик, ні за смаком, ні за виглядом, ні за всіма іншими своїми ознаками на ту їжу, до якої ці рослини звикли.

Можна додавати випадок за випадком, які підтверджують дію волі в житті рослин. Але, якими б дивними не були численні ці випадки, не менший подив викликає вже одна та дія волі, яка проявляється в зростанні рослини. Уявіть собі маленьке зернятко і подивіться, як воно проростає і витягує собі поживу з води, повітря, світла і ґрунту, й так весь час, поки воно не перетвориться на велике дерево, з корою, гілками, галуззям, листям, квітами, плодами тощо. Подумайте, яке це диво і яка повинна бути сила і природа тієї волі, яка це диво викликає.

Рослина при своєму зростанні проявляє досить потуги, щоб ламати великі камені й піднімати великі шматки бруківки, як це можна зауважити розглядаючи тротуари навколишніх міст і парків. В англійській газеті було якось надруковано про те, як чотири величезних гриба підняли за ніч кам'яну плиту на багатолюдній вулиці. Подумайте, скільки потрібно було для цього сили та енергії! Ця дивовижна здатність розвивати силу, рух і енергію, є основною здатністю волі, позаяк, дійсно, будь-яка фізична зміна і зростання є результатом руху, а рух виникає тільки із сили і тиску. Чия ж це сила, енергія, міць і рух? – Волі!

Навколо себе, з усіх боків, за живими силами, а також і за неорганічними формами, ми можемо бачити цей сталий і незмінний примус і тиск – вічний прояв енергії та сили. І вся ця сила полягає у волі, – а воля є лише прояв всемогутності Абсолюту. Пам'ятайте це.

Сила ж ця проявляється не тільки у факті зростання і звичайного руху, а й іншими шляхами, які залишаються загадковими навіть для сучасної науки. Як можуть деякі птахи летіти прямо проти сильного вітру, не роблячи при цьому помітних рухів крилами? Як можуть канюки носитися в повітрі і прискорювати свій рух не рухаючи крилами? Як пояснити рух мікроскопічних істот у яких немає органів руху? Послухайте який приклад наводить натураліст Бенет. Він стверджує, що «поліцистиди» рухаються найдивнішим чином – вони наче ковзають – вправо, вліво, вперед, назад, убік, – то зупиняючись, то знову рухаючись, – швидко чи повільно, залежно від їх бажань. У них немає органів руху ні в тілі їх, ні всередині, ні зовні, непомітно ніяких рухових зусиль. Вони просто ковзають. Але як?

Переходимо до вищих форм тваринного життя; як перетворюються яйця на курчат? Яка сила ховається в зародку яйця? Чи може зародок мислити, розраховувати дії, рухатися і перетворюватися на курчат? Чи тут

відбувається робота волі? А те, що вірно для цього випадку, буде вірно і для випадків народження і зростання будь-якого організму – життя усякої тварини розвивається з однієї зародкової клітини. Як і чому?

У клітині з зародком закладена мисляча енергія – в цьому сумніву бути не може. Ця мисляча енергія і є вічно проявлена творча воля. Послухайте, що говорить знаменитий учений Гекслі: «Людина, яка вивчає природу, чим ближче ознайомлюється з її діяльністю, тим більше захоплюється і тим менше дивується, але з усіх безперервних див природи, пропонованих її спостереженням, можливо, найбільш гідним її захоплення є розвиток рослини або тварини з насіння або зародка. Візьміть щойно знесене яйце якоїсь звичайної тварини, – наприклад, саламандри або водяної ящірки. Це маленький сфероїд, в якому найкращий мікроскоп не відкриє нічого, крім безструктурного мішечка, що містить у собі слизову рідину з плаваючими в ній зернятками. Але дивні можливості дримають у цій напіврідкій кульці. Варто тільки помірної кількості тепла доторкнутися до її вологої колиски, як ця пластична речовина починає зазнавати змін настільки швидких і доцільних у своїй послідовності, що їх можна порівняти тільки зі змінами, зробленими майстерним скульптором над безформною брилою каменю або глини. Ніби невидимою лопаткою маса ділиться і підрозділяється на все більш і більш дрібні частини, поки, нарешті, не перетвориться на поєднання зерняток, не надто великих, щоб утворити дрібні частини народжуваного організму. Потім, ніби спритним помахом руки, проводиться лінія майбутнього хребта і намічається контур тіла; з одного кінця вимальовується голова, з іншого – хвіст, формуються боки й кінцівки в належних для саламандри пропорціях, і так артистично, що спостерігаючи цей процес годину за годиною мимоволі приходиш до думки, що якби був якийсь більш тонкий зоровий прилад, ніж збільшувальне скло, то можна б було побачити прихованого художника, з намальованим перед ним планом, що намагається майстерними маніпуляціями поліпшити свою роботу.

Істота поступово розвивається, і скоро вже чітко видна молода амфібія, яку можна впевнено віднести до класу водяних ящірок, що наводили жах на комах. Уже виникають органи харчування і в них проходить їжа (що дає можливість остову збільшуватися в рості). Органи харчування виникають на своїх певних місцях і в тій пропорції до решти тіла, яка потрібна, щоб відтворити форму, колір і величину, що є характерними для даного виду або породи; і навіть дивовижні сили відтворення втрачених органів, якими володіють ці тварини, підкоряються тій же самій панівній тенденції. Відріжте у саламандри лапи, хвіст, щелепи, окремо або всі разом, і як зазначив вже Спалланзані, ці частини не тільки виростають знову, але нові кінцівки формуються по тому самому типу, як і втрачені. Нова щелепа або нога буде щелепою або ногою ящірки і ніколи не буде, хоча б випадково, схожа на ногу або щелепу жаби».

З цього уривку книги Гекслі можна судити про справжню роботу творчої волі у світі, – волі, що рухається за завісою і, навіть дуже тонкою завісою. І ця дивовижна робота відбувається всюди навколо нас, – весь час. Дива творяться кожну секунду, але вони вже такі звичайні, що ми перестаємо помічати їх.

А хіба не працює воля в нашому тілі? Працює безумовно. Що створило вас із однієї клітини і перетворило на зрілу людину? Хіба ваш власний інтелект? Хіба не відбувся кожен маленький процес вашого життя без участі вашої свідомості? Тільки коли плин подій стає неправильним, в силу порушення якогось закону, ви починаєте помічати в собі свої внутрішні органи. А між тим, шлунок, печінка, серце й усі інші органи постійно виконують свою роботу, – працюючи день і ніч, формуючи, виправляючи, живлячи, перетворюючи вас на людину і підтримуючи в вас здоров'я та силу. Чи відбувається все це за допомогою вашого розуму або вашої волі? Ні, – це велика світова творча воля, – вираз мети і сили Єдиного, діюча в вас і через вас. Це Єдине Життя, що виявляється в вас за допомогою творчої волі.

І це ще не все. Творча воля знаходиться всюди навколо нас, у кожній силі, енергії або принципі. Сила, яку ми називаємо психічною силою, є принцип волі спрямованої нашими індивідуальними розумами. У цьому твердженні ми маємо натяк на велику таємницю психічної сили і могутності так званих психічних явищ. Вона дає нам також ключ до психічного лікування. Тут не місце вдаватися у подробиці, що стосуються цієї галузі, – але подумайте трошки про це. Ця вольова сила світу, у всіх її формах і стадіях, від електрики до сили думки, завжди знаходиться в розпорядженні людини, – безмежна і завжди підпорядкована законам світової творчої волі. Той, хто навчається розуміти закони якоїсь сили, може користуватися нею. А будь-якою силою можна користуватися в гарну чи в погану сторону.

І чим ближче буде наше розуміння і усвідомлення Єдиного Життя й Сили, тим більшою може бути наша власна сила, бо ми будемо все ближче і ближче підходити до Джерела всякої сили. У цих читаннях ми сподіваємося навчити вас, як ближче прийти до цього Єдиного Життя, якого усі ви, як і всі живі істоти, є тільки формами, обрисами та способами вираження під дією творчої волі.

Ми сподіваємося, що це читання внесло в ваш розум усвідомлення єдності всього існуючого – усвідомлення того факту, що всі ми – частини одного замкнутого кола єдності, – биття серця і пульс якого можна ясно відчувати навіть на зовнішньому краю кола життя – в людині, в монері, в кристалі, в атомі. Постарайтеся відчувати цю

внутрішню сутність творчої волі, яка вкладена в вас і постарайтеся зрозуміти вашу повну внутрішню єдність із нею і з усіма іншими формами життя. Постарайтеся зрозуміти, як сказав недавно один письменник, – «що весь живий світ є людство, яке лише народжується і, що ми – тільки частина цілого». Згадайте також, що чудові перспективи майбутнього розвитку вимальовуються перед поглядом пробудженої душі вже тоді, коли розум ще не може бачити чудесного видовища.

Ми закінчимо це читання звернувши ще раз вашу увагу на основні думки його.

### **Головні думки**

У світі є тільки одна могутність, – одна енергія, – одна сила. Це могутність, енергія і сила є прояв Єдиного Життя. Іншої сили бути не може, бо немає нічого, крім Єдиного, з якого виходить ця сила. Не може бути прояву сили, яка не була б силою Єдиного, бо іншої сили не існує. Сила Єдиного видима нам у її проявах, під виглядом законів і сил природи, які ми і називаємо творчою волею. Ця творча воля є внутрішнім двигуном, спонуканням і тиском, що ховається за всіма формами і видами життя. В атомі і молекулі, в монері, клітині, рослині, рибі, тварині та людині – життєвий принцип творчої волі постійно діє, творить, зберігає і продовжує життя і його функції. Ми можемо назвати це інстинктом або природою, але це є дія творчої волі. Ця воля ховається за всякою могутністю, енергією або силою – будь вона фізична, механічна або психічна. І будь-яка сила, якою ми користуємося свідомо чи несвідомо, – виходить з одного великого Джерела сили. Якби ми могли бачити ясніше, ми б знали, що за нами стоїть світова сила, яка очікує, щоб ми розумно користувалися нею, під контролем волі Цілого. Боятися її немає чого, бо ми є проявами Єдиного Життя, з якого виходить усяка сила; а справжньому нашому Я – вона не може нічого зробити, бо воно є частина Причини. Але нижче і вище, під усіма формами буття, матерії, енергії, сили і могутності знаходиться Абсолют, – вічно спокійний, вічно мирний, вічно задоволений. Знаючи це, нам слід лише проявляти той дух цілковитої довіри, віри і надії на добро вищої справедливості Того, який є єдиною Реальністю всього існуючого.

### **Читання 4. Єдність життя**

У першому читанні цієї книги ми говорили про Єдину Реальність, яка лежить в основі будь-якого життя. Ми стверджували, що ця Єдина Реальність – вище розуму або матерії і, що найближчий термін для позначення її – буде «Дух». Ми говорили, що пояснити, що таке «Дух» – неможливо, бо нам немає з чим порівняти і нічим описати його, а висловити поняття «Духу» можна було б тільки за допомогою особливих, які можна застосувати тільки до нього одного, термінів, а не за допомогою термінів, які застосовуються до його еманцій або проявів. Але, як ми говорили в першому читанні, ми можемо думати про «Дух», маючи на увазі під ним «Сутність» Життя або Буття, – Реальність, що лежить в основі світового життя, з якої світове життя виходить.

У другому читанні ми стверджували, що цей «Дух», який ми називаємо «Абсолютом», виражається в світовому житті, а світове життя проявляється у незліченних формах життя та діяльності. У тому ж читанні ми показали вам, що весь світ – живий, – що в ньому немає жодного мертвого предмету і, що такої речі, як мертвий предмет, у світі бути не може; в іншому випадку, вся теорія і вся істина вчення про Єдине, яке становить основу будь-якого життя, – мала б порушитися і відпасти. Ми показали вам також, що життя завжди присутнє навіть у світі неорганічних явищ; у кожному атомі та частці неорганічної матерії знаходиться світова життєва енергія, яка перебуває у постійній діяльності.

У третьому читанні ми ще ширше розвинули цю сторону нашої теми і показали вам, що творча воля, – цей активний принцип світового життя, – завжди знаходиться в дії утворюючи форми, види і комбінації, а потім знищуючи їх із тим, щоб втілити матерію в нові форми, види і комбінації. Творча воля знаходиться в постійній діяльності, виконуючи потрібну функцію творення, підтримки і руйнування живих форм – але зміна при цьому відбувається тільки у видах, формах або комбінаціях, реальна ж субстанція залишається незмінною в своєму внутрішньому аспекті, незважаючи на незліченні видимі зміни в своїх конкретних формах. Подібно великому океану, глибини якого залишаються завжди спокійними і безтурботними, внутрішня природа якого не змінюється незважаючи на вали, що проносяться по його поверхні, великий океан світового життя залишається незмінним і непорушним, незважаючи на постійний рух творчої волі на його поверхні. У тому ж читанні ми показали вам численні приклади волі, що знаходиться в дії – її дивовижну роботу і діяльність у різноманітних живих формах, – і всі ці приклади повинні були показати вам, що одна і та ж сила знаходиться в дії завжди і всюди.

У наступному, п'ятому читанні ми постараємося роз'яснити вам вищі положення філософії йогинів, котрі стосуються Єдиної Реальності і множинності її проявів, – Єдиного і Багатьох – того, як Єдиний стає на вигляд багатьма, – великі питання і проблеми про те, що таїться на самому дні колодязя істини. У цьому читанні ми

запропонуємо до ваших роздумів кілька основних і вражаючих істин, але перш ніж підійти до цього пункту вчення йогинів, ми постараємося закріпити в розумі вашому ту початкову істину, що всі різні прояви життя, які ми бачимо в світі з усіх боків, – суть лише форми одного Світового Життя, яке, в свою чергу, є еманациєю Абсолюту.

Говорячи взагалі, ми можемо сказати, що еманация Абсолюту проявляється у формі великого Єдиного Світового Життя, в якому різні, на вигляд окремі один від одного форми життя, служать лише центрами енергії або свідомості; поділ в них більше здається, ніж дійсний, позаяк в основі всіх, на вигляд роздільних форм, лежить об'єднуючий їх зв'язок єдності і співвідношення. Поки учень твердо не закріпить цю ідею в своєму розумі та свідомості, йому буде важко опанувати вищими істинами філософії йогинів. Однією з великих основних істин вчення йогинів є твердження, що життя, врешті-решт, усюди – одне; що всі форми прояву життя перебувають у гармонійній початковій єдності, – і всі послідовники філософії йогинів повинні засвоїти цю основну істину перш, ніж іти далі. Це осягнення істини – вище, ніж просте розуміння її інтелектом; інтелект каже, що всі форми життя – окремі та відмінні одна від одної і, що при такому розмаїтті, в них не може бути єдності. Але з вищих площин розуму доходить звістка про єдність, що лежить в основі всього, незважаючи на удавану відмінність і, якщо людина захоче зосередити думки на цій ідеї, то вона незабаром почне розуміти істину; вона почне відчувати, що сама є лише центром свідомості у великому океані життя, – що вона пов'язана з іншими центрами незліченними духовними і розумовими нитками – і всі центри виникають з Єдиного. Вона побачить, що ілюзія роздільності є лише «робоча гіпотеза всесвіту», за влучним висловом одного письменника, – і, що все, врешті-решт, одне, й основа всього Єдиний.

Деякі з наших учнів, можливо подумують, що ми йдемо надто кружною дорогою, щоб привести їх до великих основ істин нашої філософії; але ми вже пройшли всю дорогу, знаємо всі важкі місця і круті повороти, і відчуваємо за собою право наполягати на тому, щоб вести учнів до істини поступово і неухильно, а не пробиватися навпростець, через зарості та яри. Ми повинні наполягати, щоб наше вчення сприймалося за нашим методом – позаяк він уже випробуваний і дав добрі результати. Ми знаємо, що кожен учень згодом зрозуміє, що наш план – план мудрий, і буде нам вдячний за те, що ми вказали йому це поступове і легке наближення до чудової і страшною істини, що лежить перед нами. При поступовості цього процесу, розум зникає до певного напряму думки і до лежачих в основі вчення принципів і також поступово відкидає непотрібні, створені ним самим і вже віджилі покривала; вже зайві, бо вони починають занадто важко тиснути на розум, який досягає вищих горизонтів на шляху пізнання істини. Тому, ми запрошуємо вас вдуматися, разом із нами, глибше у вчення про єдність життя.

Всі школи вищої східної думки, також як і багато філософських напрямків на Заході, сходилися на думці про єдність життя, – про єдність усіх життів. Західні мислителі і численні філософи на Сході дійшли цього висновку шляхом інтелектуальної роботи, посиленої і укріпленої медитацією та концентрацією; цей процес звільняв здатності духовного розуму, який передавав знання інтелекту. Інтелект, отримуючи це знання, ніби з самого себе, розвивав його і будував з нього теорії. Але вчителям Сходу відкриті й інші джерела знання, і з цих джерел іде до них той же голос – про єдність і тотожність усього світового життя. Ці вищі джерела інформування, полягають у знанні, що доходить до нас від тих істот, які перейшли на вищі, порівняно з нами, площини життя; їх пробуджені духовні здібності і почуття дають їм можливість абсолютно чітко бачити те, що приховано від нас. Від цих джерел також, отримуємо ми звістку про єдність життя, – про існування дивовижного світового життя, яке охоплює всі форми життя, якими ми їх знаємо, – і багато форм і фаз, невідомих нам, – багато центрів у великому океані життя. Хоч би яка була висота джерела нашого освідомлення, – відповідь завжди одна: – «все життя – єдине». Це єдине життя охоплює й істот, які настільки вище нас, наскільки ми самі вищі за тих істот, які копошаться у багні і на дні океану. Єдине життя містить у собі істот, які б здалися нам архангелами або божествами; і вони кажуть нам, що серед них є ще більш високі й більш променисті істоти, і так далі – до нескінченності. І тим не менше, всі вони – тільки центри буття в Єдиному Житті, – всі – тільки частини великого світового життя, яке саме є лише еманация Абсолюту.

Розум людський відступає, вражений спогляданням таких див; а тим часом, знаходяться люди, які насмілюються авторитетно говорити про атрибути і якості «Бога», ніби Він, Абсолют, лише могутня людина. Воістину, «божевільні спрямовуються туди, куди бояться ступити янголи», як сказав поет.

Ті, які прочитають наступне наше читання і зрозуміють ідею вищого поклоніння Абсолюту, яку проповідують вчителі Йоги, жажнуть зухвальству смертних, які насмілюються думати про Абсолют як про те, що володіє «атрибутами» і «якостями», подібними до властивостей світу, що еманує з Нього. Але ці духовні діти чинять навіть добре, – вони доводять цим, що починають думати; а коли людина починає думати і питати, вона починає рухатися вперед. Не незрілі думки цих людей викликають заперечення з нашого боку, а скоріше їх тенденція виставляти свої слабкі думки абсолютною істиною і нав'язувати іншим свої погляди на ставлення до зовнішнього світу тим людям, яких вони вважають «жалюгідними, неосвіченими язичниками». Дозвольте кожній людині думати згідно своєї точки зору; допоможіть їй, запропонувавши їй поділитися найкращим з того, чим ви володієте, – але не намагайтеся

насилено нав'язувати їй ваших власних поглядів, як абсолютної істини, яку вона повинна прийняти під загрозою прокляття і вічної кари. Хто ви, щоб наважуватися говорити про покарання і прокляття, коли ваш одяг ще просякнутий запахом диму матеріалістичного пекла? Якби люди зрозуміли, які вони ще діти в духовному сенсі, – то їм би було соромно від цих речей. Твердо тримайтеся кращого з того, що ви знаєте, – будьте щедрі до інших, бажаних розділити з вами ваше знання, – але давайте це знання без осуду або відчуття переваги, – бо ті, яких ви вчите сьогодні, можуть самі стати вашими вчителями завтра, – на шляху знання багато подібних сюрпризів. Будьте чесні й довірливі і, якщо ви починаєте пишатися вашим придбанням якої-небудь нової частки знання, то нехай ваша молитва – і наша теж, бо всі ми діти, – буде: «Боже, будь милостивий до мене, нерозумного!».

Ці слова стосуються нас, учнів філософії йогинів і вчителів її, – бо людська натура, незважаючи на різні імена, завжди залишається однаковою, – і ми теж повинні уникати «марнославства з марнославств», – духовної гордості і зарозумілості, – тієї помилки, яка не одну вже душу скинула у прірву з висоти досягнутого на життєвому шляху становища, і змусила, покарану і побиту, почати шлях спочатку. Падіння Люцифера має в собі багато подібностей в окультному вченні і є, саме по собі, алегоричною ілюстрацією саме цього закону. Завжди пам'ятайте, що ви – лише центри в океані життя і, що всі інші – такі ж центри, в тому ж самому океані, а початком усіх вас – є одне й те ж, спокійне лоно життя та знання, – загальна ваша власність. Вищий і нижчий – належать одному й тому ж Єдиному Життю, – і в венах кожного з вас струмує одна і та ж кров; зі всякою іншою формою життя – високою або низькою – ви пов'язані невидимими путами і жодна форма не стоїть окремо від іншої. З цими словами ми звертаємося, звичайно, до особистості різних наших учнів. Істинне Я кожного – вище необхідності такої поради і застереження, і той хто може досягти справжнього Себе у свідомості, не потребує цих слів, бо він уже переживав стадію подібної омани.

До багатьох людей усвідомлення Єдиного Життя – життя світового, – в якому все є центрами свідомості і буття, – прийшло поступово, як останній етап довгої низки думок і міркувань, які направляються світлом істини, що доходить з вищих площин розуму. До інших воно прийшло, як велике осяяння або сяйво істини, при якому всі речі видно у справжньому відношенні та положеннях один до одного, і все – як фази існування в Єдиному. Термін «космічна свідомість», якою ми користувалися в книзі «Основи світоспоглядання індійських йогинів» і, який застосовували й інші письменники, позначає це раптове сяйво «знання» в якому всі ілюзорні лінії, що розділяють речі, зникають і життя всесвіту робиться ясно видимим, як дійсно Єдине Життя. У тих, хто прийшов до цього усвідомлення тим чи іншим шляхом, – а, можливо, і яким-небудь третім, – немає відчуття втрати своєї індивідуальності, потуги або сили. Навпаки, у них обов'язково з'являється нове відчуття зростаючої могутності, сили і знання; – замість втрати індивідуальності виникає таке відчуття, ніби людина тільки тепер знайшла її. Людина швидше відчуває, що має за собою або носить у собі цілий світ, а не втратила свою самостійність у великому океані життя.

Підійшовши до цього пункту нашої теми, ми хотіли б запитати вас, чи замислювалися ви і, чи заглиблювалися коли-небудь у питання про те, – що ж, власне, означає так часто вживане слово «індивідуальність»? Чи розглядали ви коли-небудь походження і справжнє значення цього слова, яке приписують йому видатні авторитети? Ми впевнені, що багато хто з вас не мають чіткого уявлення про справжнє значення цього терміну, яким би дивним не здавалося таке твердження з першого погляду. Зупиніться і визначте це слово для вас самих, у тому значенні, яке ви звикли давати йому у ваших думках. Дев'яносто п'ять людей зі ста скажуть вам, що воно означає щось на кшталт «сильної особистості». Подивимося, чи правильно це.

Вебстер наступним чином визначає слово «індивідуальний». – «Неподільний або, який не підлягає поділу; існуючий як одна окрема істота або предмет; єдиний; один».

Слово «індивідуальний» походить від латинського слова *individuus*, що означає – «неподільний». Хіба не допомагає вам таке пояснення отримати більш чітке уявлення про індивідуальність, котра усвідомлює себе, як центр свідомості Єдиного Життя, а не вважає себе за якусь окрему, слабку, незначну істоту, відокремлену від усяких інших центрів і форм життя, або від джерела життя? Ми думаємо, що таке пояснення допоможе вам звільнити розум від деякого туману, який ще не розсіявся сам собою. А поки ми зайняті питанням визначень, подивимося трохи і на слово «особистість», яке зазвичай вважають синонімом слова «індивідуальність», у тому значенні, в якому це останнє слово часто вживається. Вебстер каже нам, що слово «особистість» походить від латинського *persona*, що означає «маску, використовувану акторами»; а це слово, в свою чергу, походить від двох інших – *per-* «через», – і *sonare* – «звучати через». Вебстер каже нам, що архаїчне значення слова було: «характер або роль у драмі; присвоєний характер». Якщо ви згодні думати про особу, як про «маску, використовувану акторами», або як «про роль у драмі», як про щось, що служить для «звучання через», або «говоріння через» з боку реального індивідуума, прихованого за маскою особистості, то, можливо, ви проникнете поглядом трохи глибше в таємницю особистості та індивідуальності.

Не піддавайтеся обману маски особистості, яку ви, можливо, носите в цю хвилину, або тим маскам, які носять оточуючі вас люди. Зрозумійте, що за вашими масками знаходиться велика індивідуальність, – нероздільна, – світове життя, в якому ви є центрами свідомості та діяльності. Це не знищує вашої самостійності, а, навпаки, дає вам більшу і кращу самодіяльність. Замість того щоб зануритися у нірвану згаслої свідомості, ваша свідомість, у міру вашого розвитку, розширюється так, що ви врешті-решт, будете почувати себе, як весь Всесвіт. Ви прийдете не до Нічого, а до Всього. Кожен крок на шляху зростання і розвитку дає вам постійно зростаюче почуття вашої спорідненості і дотику до усього існуючого. У міру свого розвитку ви виростаете у Все. Не піддавайтеся обману тих міркувань, які говорять вам, що східна думка повертає вас у Ніщо або змушує вас втрачати індивідуальність, – хоча деякі виклади східної думки і можуть, на перший погляд, здаватися такими. Пам'ятайте завжди, що особистість – маска індивідуальності, це – Реальний Єдиний.

Ви часто, мабуть, чули твердження людей, ніби вони знайомі із вченням теософів та з іншими тлумаченнями мудрості східних релігій (включаючи і наше власне), причому ці люди запевняли вас, що східний розум кінцевою метою свого досягнення ставить «ніщо», або погашення себе у нірвані. Але це зовсім не так. І на додаток до сказаного ми наведемо слова автора «Таємної доктрини», О. П. Блаватської. У першому томі свого видатного твору з теософії, вона каже: «Вбачати у нірвані знищення рівнозначно тому, що сказати про людину занурену у здоровий, позбавлений сновидінь сон – який не відображається у фізичній пам'яті й мозку, бо вище Я сплячого знаходиться тоді у його первісному стані Абсолютної Свідомості – наче він теж знищений. Останнє порівняння відповідає лише одній стороні питання, найбільш матеріальній; бо поглинання ні в якому разі не є подібним «сном без сновидінь», але, навпаки. Абсолютним Існуванням, безумовним єднанням або станом, описати яке людська мова досконало і безнадійно не здатна... Також, ні Індивідуальність – ні навіть сутність Особистості, якщо така залишається, – не губиться внаслідок поглинання».

Вільям Ллойд щодо наведеного місця каже: «Це, здається, може вважатися остаточним доказом того, що теософія не дивиться на нірвану як на знищення, а навпаки, як на нескінченне розширення свідомості». А ми додали б, що це вірно не тільки щодо нірвани теософів, але також і стосовно усвідомлення Єдиного Життя – світового життя. Тут теж немає знищення індивідуальної свідомості, але «нескінченне розширення свідомості», як добре висловився Ллойд.

Саме усвідомлення життя, яке кожна людина відчуває в собі, впливає не з того, що стосується виключно самої людини, як окремої або особистої суті. Воно навпаки, стосується її індивідуальності, а не особистості, і є фазою її усвідомлення або «впевненості» в її спорідненості з Єдиним Світовим Життям, яке лежить в основі її буття і в якій вона є центром свідомості. Чи розумієте ви цю ідею? Якщо ні, зосередьтеся на ній і намагайтеся зрозуміти, бо вона дуже важлива. Ви повинні навчитися відчувати життя в собі і знати, що це – життя великого океану світового життя, на лоні якого ви народилися, як центри свідомості та енергії. У цій думці полягає могутність, сила, спокій, мир і мудрість. Якщо ви мудрі, запам'ятайте її. Вона справді – дар богів.

У цьому читанні ми не намагаємося зміцнити в вас ідею єдності життя за допомогою аргументів узятих зі світу явищ в якому занадто видно окремість і відсутність єдності. Ці аргументи все одно були б недостатні. Така спроба була би схожа на спробу довести існування і закони барв сліпій від народження людині за допомогою аргументів узятих з її темного світу. Ми, навпаки, звертаємося до тієї області розуму, в якій зберігається здатність інтуїтивного осягнення істини. Ми намагаємося говорити в тому тоні, який може викликати у відповідь вібрацію у цій області вашого мислення, а позаяк ці вібрації будуть викликані до життя, то ви будете вже здатні відчуті і дізнатися істину; ваш інтелект гаряче прийме нову, знайдену в собі ідею, і буде намагатися застосувати її до різних проблем, що бентежили вас у минулому.

Усвідомлення єдності життя повинно прийти з вищих площин розуму, адже один інтелект відкрити його не може, – воно виходить за його межі. Як не може людина дізнатися, що Земля кругла за допомогою свого чуттєвого сприйняття, яке говорить їй зовсім протилежне, але може дізнатися і дізнається цю істину шляхом абстрактного міркування і вищого інтелектуального зусилля, так само і ту істину, що все життя дійсно, врешті-решт, – єдине у своїй основі, – людина може дізнатися за допомогою вищих здібностей розуму, хоча її почуття і звичайні інтелектуальні процеси не говорять їй цього. Чуттєве сприйняття не може сказати людині, що Земля кругла, бо воно не може бачити Землю як ціле, а бачить тільки частину її, – тоді як вищі розумові здібності можуть осягнути поглядом усю Землю в її цілому і зрозуміти, що вона повинна бути кругла. Інтелект, у звичайних межах своєї діяльності, може бачити тільки окремість і не може охопити єдності; Вищий же розум бачить життя як ціле і знає, що воно – єдине. І ось у цьому читанні ми постараємося ввести в вашу свідомість дані вищого розуму. Ми віримо в успіх, – ми знаємо, що у багатьох випадках нас чекає успіх, бо земля готова прийняти посіяне насіння, – і поклик наш буде почутий; до нас дійшла звістка про те, що на поклик час відповісти, – інакше ці слова ніколи не були б написані.

Усвідомлення Єдності життя – щось таке, що людина повинна побачити з досвіду, перш ніж вона зрозуміє істину. Але для цього їй не потрібно чекати, щоб у неї з'явилася повна космічна свідомість; перш ніж вона досягне, хоча б частково, єдність усього життя; адже вона може розвиватися поступово і поступово доходити до космічної свідомості, відчуваючи все більш повне розуміння єдності життя, що лежить в основі всього; в якому вона є центром свідомості і прояву. Але все ж, потрібно, щоб настало хоча б часткове пробудження людини перш ніж вона зможе відчути сенс єдності. Для того, хто не виріс ще у достатній мірі, щоб побачити хоч слабке мерехтіння істини, всі речі здаються окремими одна від одної, і вона не бачить єдності всього існуючого. Це все одно, якщо б кожен листок могутнього дерева вважав себе чимось окремим від усього на світі й існуючим незалежно, без зв'язку з галуззям, гілками і самим деревом, тобто, якби він не відчував єдності свого існування з кожним іншим листком на дереві. Але якщо свідомість «листка» починає розвиватися, вона скоро дозволяє йому помітити стебло, яке з'єднує його з галузкою. Потім листок починає розуміти своє співіснування з галузкою і відчувати життєвий зв'язок із нею та з іншими листками цієї галузки. Трохи пізніше він розвивається настільки, що вже може помітити, що деякі інші галузки, з їх листям, теж пов'язані з тією ж самою гілкою, і навчається відчувати їх близькість до всього галуззя і листя, які з'являються на цій гілці. Потім, знову-таки трохи згодом, він починає розуміти, що інші гілки виникають на тому ж стовбурі, що і його гілка, – і почуття спорідненості та усвідомлення єдності починає розширюватися все далі. І так триває до тих пір, поки, нарешті, маленький листочок не зрозуміє, що життя дерева є життям усіх його частин – гілочок, сучків, гілок, листя, квітів, плодів, насіння і т.д., – і, що він, листок, служить лише для себе центром вираження єдиного життя дерева. Хіба листок відчує себе менш важливим і реальним від цього відкриття? Напевно ні, бо він повинен відчувати, що за його маленькою формою і обмеженою силою стоїть сила і життєвість цілого організму дерева. Він повинен знати, що дерево постійно працює, добуваючи живлення з землі, повітря та води, і передаючи це живлення кожній частині, включаючи і цей маленький листочок. Він знає, що навесні сік дерева підніметься, щоб оновити прояв життя і, що, хоча його власна зовнішня форма, як листка, повинна зникнути, але сутність його життя – його справжнє життя, – не помре і залишиться завжди діяльним і сильним, чекаючи випадку для майбутнього свого вираження і перевтілення. Правда, це порівняння з листком і деревом не задовольнить нас, якщо ми спробуємо провести його далі; але воно дає нам, принаймні, хоч часткове уявлення, про співвідношення між особистим життям людини і життям Цілого.

На Сході деякі з учителів ілюструють своїм учням цю ідею різними популярними прикладами і метафорами. Деякі пропонують учням витягнути догори руки і вказують, що кожен палець здається окремим і відмінним від інших, якщо не дивитися вниз, на те місце, де він з'єднується з рукою. Кожен палець, якби він мав свідомість, міг би міркувати, що він – окрема індивідуальність, яка не має стосунку до інших пальців. Він міг би, до повного свого задоволення і задоволення своїх слухачів, довести це, показавши, що він може рухатися самостійно, не зачіпаючи інших пальців. І поки його свідомість захоплювала б тільки два верхніх суглоба, він би залишався з ілюзією своєї окремоті. Але коли б, нарешті, його свідомість освітила йому глибини його життя, він би відкрив, що він виник на тій же самій руці, як і інші пальці; що його справжнє життя і сила полягають скоріше в руці, ніж у ньому самому і, що, хоча на вигляд він і був окремим та незалежним, але насправді він – лише частина руки. А коли його свідомість, через свідомість руки, розширилася б іще більше, він би помітив свій зв'язок і взаємовідношення з усім тілом і зрозумів би могутність мозку і силу волі цього тіла.

Іншою улюбленою ілюстрацією східних вчителів є струмок, що протікає по скелястому гирлу. Вони вказують на струмок, поки він ще не дійшов до скелястого місця, і змушують учня переконатися, що струмок – один. Потім вони спускаються трохи далі за течією і показують, як камені та скелі поділяють струмок на незлічені маленькі струмочки, кожен з яких міг би уявляти себе окремим і самостійним струмочком, поки він знову не з'єднається з головним, об'єднаним струмком і не побачить, що він був тільки формою вираження єдиного.

Потім вчителі часто ілюструють свою ідею, пропонуючи учневі подивитися на себе, як на крихітну клітинку, або, – як називають її індузи, – «маленьке життя» в тілі. Це може бути клітинка в крові, що виконує роботу носія, або вісника, або робоча клітинка одного з органів у тілі, або ж мисляча клітинка мозку. У всякому разі, клітинка проявляє здатність думки, дії і пам'яті, – і безліч другорядних, в своєму роді дивовижних, якостей (див. «Хатхайога», розділ 18). Кожна клітинка може вважати себе окремим індивідумом – в деякому сенсі вона і вважає себе таким. Вона, в деякій мірі, володіє чимось на зразок свідомості, що дає їй можливість правильно і добре виконувати свою роботу; а іноді клітинка повинна проявляти щось на кшталт судження. Її легко можна вибачити за те, що вона вважає себе «особистістю», яка має окреме життя. Підкреслена учителем аналогія між її ілюзіями та ілюзіями людини дуже близька. Але ми знаємо, що життя клітинки є просто частиною виразу життя тіла, – і, що її свідомість – це лише частина свідомості розуму, який живе у тілі. Клітина вмирає і на вигляд гине, але сутність її залишається в житті людини, тіло якої вона займала. Насправді ніщо не вмирає і не гине. Чи відчувала б клітинка себе хоч скільки-небудь менш реальною, якби вона знала, що за її особистістю, як клітини, стоїть індивідуальність людини, – що її



справжнє Я – є людина, а не клітинка? Звичайно, і це фігуральне порівняння може бути проведено лише до цих пір; тут воно повинно зупинитися, бо особистість людини, коли сама людина розпадається, живе ще далі, в тій суті, яка називається характером; останній стає власністю Я і супроводжує це Я за межі життя, згідно закону карми, про який ми поговоримо в наступних читаннях. Але навіть за цими атрибутами особистості є Я, існуюче незалежно від особистості і, яке живе послідовно у цілому ряді особистостей, сприймаючи в себе уроки кожної з них, поки, нарешті, не підніметься над особистістю і не вступить у вищі сфери знання і буття.

Потім улюбленою ілюстрацією індуських вчителів є сонце, що стоїть над океаном і змушує частину води підніматися у вигляді пари. Ця пара утворює хмари, які проносяться над землею і згущаються у вигляді дощових крапель, роси тощо. Ці дощ і роса утворюють струмочки, річки і т.д., і рано чи пізно, кожна крапля знаходить собі шлях до батька – океану, який і є її справжнім Я. І якими не є окремими одна від одної, краплі роси, вони все ж – частини океану, як би далеко він від них не перебував; тяжіння океану неминуче змусить усі ці краплі знову увійти в своє лоно. І якби крапля роси могла знати істину, вона була б ще щасливішою, сильнішою і бадьорішою, знаючи, що вона вище всіх випадковостей, часу і простору, що вона не може уникнути свого власного блага і ніщо не може перешкодити її кінцевому тріумфу і перемозі, коли, нарешті, «крапля роси не потрапить у блискуче море». Як би весело зустрічала вона зміну своїх форм і випадковості свого шляху, якби могла звільнитися від ілюзії поділу і знала б, що вона не маленька, незначна крапля роси, а частина могутнього океану, – що її справжнє Я – сам цей океан, – що океан постійно манить її до себе і, що довгий ряд її змін, вгору і вниз, був відповіддю на ту могутню силу тяжіння, яка повільно, але чарівно, тягне її додому, до спокою, миру і могутності.

Але, якими б не були цінними всі ці ілюстрації, приклади і метафори, вони, проте, не можуть цілком досягнути собою істини щодо душі людини, – цього дивовижного творіння Абсолюту, після закінчення тисячі тисяч років, покликаною відігравати важливу роль у великій драмі космосу, яку побажав викликати до існування Абсолют. Черпаючи життя зі світового життя, душа людини корінням свого буття йде ще далі, – в самий Абсолют, як ми це побачимо у наступному читанні. Це все – велично і чудово, і наші уми надто жалюгідні, щоб прийняти істину, та повинні поступово привчатися до яскравого світла Сонця. Але воно засяє для всіх, – і ніхто не піде від славної долі своєї.

Східні писання сповнені натяків на покладену в основі всього існуючого – єдність, і по суті вся філософія Сходу просочена цією думкою. Ви можете знайти її скрізь, якщо тільки захочете її побачити. Пережите на досвіді космічне усвідомлення, яке є ніщо інше, як раптово проявлена, або поступово, «впевненість» в основній єдності життя, засвідчена в «Упанішадах», цій дивовижній серії вчень індуських класиків. Кожен письменник цієї збірки наводить доказ своєї «впевненості» в єдності та спільності життя, й дає здобуті досвідом абстрактні характеристики цієї єдності. Наступні цитати покажуть вам, наскільки там ця думка переважає.

– «Той, хто споглядає в Собі всіх істот і Себе в усіх речах, ніколи не відвертається від них».

– «Коли людина зрозуміє, що «Я» стає всім, то чи можливо будь-яке горе і хвилювання для того, хто побачив одного разу цю єдність».

Батько-індус пояснює своєму синові, що Єдине Життя вкладено в усіх формах і видах, показує йому предмет за предметом і каже: «Tat tvam asi, – ти є те, ти є це».

Містики також доповнили своїми свідченнями розповіді людей, які зазнали усвідомлення цієї єдності. Гребель каже: «Знання має три ступені: думка, вивчення і прозріння. Останнє є абсолютне знання, засноване на тотожності розуму, який пізнає з пізнаваним об'єктом».

Екхарт, німецький містик, говорив своїм учням: «Бог – душа всіх речей. Він – світло, що сяє в нас, коли скинуто покривало».

А Теннісон у своїх чудових віршах, що описують момент, коли перед ним тимчасово піднімається покривало, наступними словами малює фазу космічної свідомості:

«Для знання в'ється ластівка над озером,  
Вона бачить і ворушить тіні на його поверхні,  
Але ніколи не занурюється у вир,  
Бездоню всіх глибин, під якою і в якій міститься  
Синь неба і моря, зелень землі  
І – в мільйон-мільйонної піщинці,  
Яка дробиться все більше й більше,  
І все зникаючи, не зникає ніколи...  
І багато, мій сину, багато разів, коли я  
Сидів один, обертаючи в собі  
Те слово, яке є символом Мене,

Смертним символом звільненого Себе,  
Мій смертний символ розкрився  
І перейшов у те, що не має імені,  
Як хмара, яка там у небі,  
Я торкався свого тіла, і тіло моє  
Було чуже, не моє – і проте  
У розумі не було ні тіні сумніву,  
Але повна ясність і внаслідок втрати Себе.  
Придбання такого життя, яке в порівнянні з нашим  
Було, мов сонце в порівнянні з іскрою.  
А ми в нашому світі тільки тіні світу тіней.

Не тільки письменники й поети відчували і висловлювали цю універсальну істину, а й великі філософи всіх часів – у них ми можемо також зустріти вчення про єдність життя, що спочатку прозвучало в «Упанішадах». Цю думку висловлювали грецькі мислителі; китайські філософи також свідчили про неї; новітні філософи, – Спіноза, Бьорклей, Кант, Гегель, Шопенгауер, Гартман, Ферьє, Рейс, – хоча і широко розходилися у своїх теоріях, але всі, як основну істину, проводили єдність життя, – єдине життя, що лежить в основі всього. Основні вчення Вед отримують своє підтвердження від сучасної науки, яка, хоча й називає себе раціоналістичною та схильною до матеріалістичної концепції світу, проте змушена сказати, що «врешті-решт, все – одне».

І майже в кожній людській душі є таємна кімната в якій укладено текст цього знання; і в рідкісні миті, коли двері прочиняються на поклик поезії, музики, мистецтва, глибокого релігійного почуття або у відповідь на ті незбагненні хвили підйому, які бувають у кожного, – істина на мить з'являється, душа відчуває мир і насолоджується почуттям своєї гармонії з усім. Почуття краси, як би воно не виражалось, якщо людина глибоко відчуває його, має тенденцію вивести нас із нашої свідомості відчуженості та привести розум до іншого настрою, в основі якого стоїть відчуття єдності. І чим глибше людське почуття, тим ближче свідоме розуміння всієї єдності, що лежить в основі.

Поняття єдності життя, – об'єднаності всього живого, – великого життя, – навіть коли воно пізнається в слабкому ступені, робить життя абсолютно іншим для людини. Вона вже більше не відчуває, що вона проста «частина» чогось, що вона підлягає руйнуванню, – або що вона крихітна, індивідуальна істота, окрема і протилежна всьому іншому в світі, – вона усвідомлює себе єдністю вираження, – центром свідомості – в великому Єдиному Житті. Вона розуміє, що володіє могутністю, силою, життям і мудрістю Цілого, яке стоїть за нею, звідки вона може навчитися черпати, в міру свого зростаючого розвитку. Вона розуміє, що знаходиться у себе вдома, звідки її ніхто не може вигнати, бо поза Всього – немає нічого. У самій собі вона знаходить впевненість у нескінченності життя і буття, бо її життя – життя Цілого, яке померти не може. Дрібні турботи, прикрощі, злоби і хвилювання повсякденного особистого життя вона бачить у справжньому їх світлі й вони перестають загрожувати їй і хвилювати її, як раніше. На речі особистого характеру вона дивиться як на костюм і прикраси актора, виконуючого роль у п'єсі життя і знає, що коли вона зніме їх, вона все ж залишається самою собою, своїм Я.

Коли людина дійсно відчуває в собі усвідомлення Єдиного Життя, що лежить в основі всього, вона знаходить міцну впевненість і віру; нове відчуття миру і сили сходять до неї, бо хіба не звільняється вона насправді від пут страху, який переслідував її у світі її відокремленості? Вона відчуває в собі духовний пульс світового життя і тріпоче почуттям знову знайденої могутності та буття. Вона стає примиреною із життям у всіх його формах, – бо знає, що все це – лише тимчасові фази при виконанні одного великого світового плану, а не постійні, міцні й непоправні речі. Вона починає відчувати впевненість у вищому правосудді і в Богові; старі ідеї про зло і несправедливості починають відпадати від неї. Той, хто вступає у свідомість світового життя, вступає вже у здійснене вічне життя. Всякий страх «смерті» або «вічного прокляття» зникає і людина інстинктивно розуміє, що вона «врятована», бо належить до Єдиного Життя і не може бути для нього втрачена. Всякий страх загибелі виникає із примарного почуття самотності або відокремленості від Єдиного Життя. Позаяк же досягнуто усвідомлення єдності, страх спадає з душі, немов зношений одяг.

Коли людиною опановує думка і усвідомлення єдності, вона пізнає нове почуття радості та оптимізму, абсолютно не схоже на будь-яке інше, колись знайоме їй відчуття. Вона втрачає ту недовіру і жорстокість, які в наш час охоплюють багатьох людей, котрі дійшли до інтелектуальної фази розвитку і нездатні прогресувати далі. Нове відчуття миру і гармонії приходить до людини і освітлює все її життя і характер. Гіркота, породжена ілюзією самотності, розчиняється в солодкому почутті єднання. Коли до людини приходить це усвідомлення, вона пізнає, що у неї є ключ до багатьох загадок життя, які до цих пір дивували її. Багато темних закутків освітлюється, багато

важко зрозумілих висловів стають ясними. Парадокси робляться зрозумілими істинами і ланцюг протилежностей, який лежить у кожній абстрактно розвиненій концепції, ніби зближує свої кінці і замикається в коло.

Тому хто розуміє Єдність, вся природа здається близькою і дружньою. Немає ніякого відчуття антагонізму або протилежності, – все здається на своєму місці і кожна річ виконує відведену їй у світовому плані роботу. Вся природа виявляється дружньою, якщо розуміти її правильно, і людина знову набуває того почуття гармонійної для неї умови та відчуття, що вона у себе вдома, яке вона була втратила, коли вступила у стадію самосвідомості. Тварини і діти відчувають цю єдність, але доросла людина, пізнаючи добро та зло, втрачає цей рай. Але втрачений рай стає раєм повернутим, коли людина вступає в цю нову фазу свідомості. Вона вступає у неї не так, як діти або тварини, які відчувають єдність інстинктивно; пробуджена ж душа людини має усвідомлення єдності, підкріплене розумним усвідомленням і розвиненою силою духу. Вона знаходить те, що втратила, помножене століттями. Це нове царство свідомості відкривається перед людством. Кожен повинен увійти в нього свого часу, – всі увійдуть у нього, – багато входять вже зараз, поступово. Це відчуття єдності, що виростає нині, викликає те духовне занепокоєння, яке хвилює тепер світ і, яке, з часом, змусить людську расу визнати в Богові – Отця, в людині – брата, а у всякій живій тварині – близьку істоту. Ми вступаємо в цей новий цикл людського розвитку і найбільші зміни чекають людство. Ви ж, які читають ці рядки, – ви перебуваєте в передових загонах прийдешнього звільнення, інакше б вас не цікавила наша тема. Ви – закваска, яка повинна викликати бродіння у важкій масі людських умів. Ведіть же добре вашу роль. Ви не одні.

Запам'ятайте головну думку цього читання.

### **Головна думка**

Існує тільки Єдине Життя – світове життя, – у всьому всесвіті. Це Єдине Життя є еманация Абсолюту. Воно наповнює всі форми, види та прояви життя, і є реальним життям, яке кожен вважає своєю власністю; але воно – одне, і всі – центри свідомості та вираження цього Єдиного Життя, єдність і гармонія видимі всім хто вступає у свідомість Єдиного Життя. Тоді настають мир і спокій думки; сила і могутність знання. Увійдіть у ваше царство сили, – користуйтеся вашим природженим правом знання. В самому центрі вашої істоти ви знайдете найсвятіше, в якому перебуває усвідомлення Єдиного, що лежить в основі всього, Життя. Увійдіть у Мовчання Храму.

### **Читання 5. Єдиний і багато**

Як ми вже говорили в останньому читанні, всі філософські системи, які заслуговують на повагу з боку мислячих людей, засновували істину свого остаточного вираження на тій думці, що існує лише Єдина Реальність, яка і складає основу всіх різноманітних проявів видів і форм. Правда, філософи сильно розходилися у своїх визначеннях цієї єдності, але тим не менше всі приходили до логічної необхідності такої основної ідеї, згідно з якою в основі всіх речей лежить, врешті-решт, тільки одна Єдина Реальність.

Навіть матеріалісти поступилися цьому висновку; вони, як про єдиний початок, кажуть і думають про щось, що називається «матерією», і вважають, що цій матерії властива потенція всякого життя. Енергетична школа, яка вважає, що матерія, сама по собі не існує і, що вона є лише способом прояву чогось, званого «енергією», стверджує, ніби це щось, назване енергією, і є єдиним, основним, реальним і самодостатнім початком усього існуючого.

Різні форми західної релігійної думки, які дотримуються різних концепцій про особисте божество, також схиляються до ідеї єдності, бо, згідно з їхнім ученням, на початку був тільки один Бог і весь світ створений Ним. Вони не вдаються у подробиці, що стосуються цього створення світу і на противагу східним мислителям, не роблять різниці між ідеєю створення видів і форм, з одного боку і створенням субстанції цих видів і форм, – з іншого. Але, навіть приймаючи ці вчення про особистого Бога, ми побачимо, що розум вимагає, щоб з ними була з'єднана одна з двох ідей, а саме: 1) Що Бог створив субстанцію видимих форм і видів з нічого; або 2) що Він створив усі речі зі Своєї власної субстанції, – тобто, з Самого Себе. Розглянемо коротко обидві ці ідеї.

В першій ідеї, тобто, в ідеї створення з нічого, ми стоїмо перед нездоланною перешкодою, бо розум людський конче відмовляється думати, щоб що-небудь могло бути створено з нічого. Це правда, що минулий розум людини не може обмежувати могутності нескінченного або наполягати на тому, що можливості Божественної Сили повинні вимірюватися і обмежуватися кінцевими силами людини; – проте людина повинна довіряти голосу вищих своїх здібностей і повинна сказати собі: «Я не можу так думати»; їй залишається сліпо прийняти вчення інших минулих розумів, які так само, як і вона «так думати» не можуть, і які не мають ніяких, більш високих, порівняно з нею, джерел інформування. Нескінченна Сила наділила нас здатністю міркувати і, очевидно, чекає, що ми будемо користуватися цією здатністю повною мірою, – інакше дар її був би простою насмішкою. А при відсутності

інформування з більш високих джерел, ніж розум, ми повинні, під час обговорення цього питання, вдаватися до розуму або ж зовсім відмовитися про нього думати.

Маючи на увазі висловлену думку, подивимося, що говорить наш розум про дане питання. А потім будемо застосовувати критерій розуму до вищих вчень філософії йогинів і подивимося, чи можуть останні витримати цей критерій. І, нарешті – застосуємо до цього вчення критерій вищої свідомості. Пам'ятайте завжди, що якщо є знання, яке перевищує розум, то є знання, яке доходить до нас із вищих площин розуму. Але повідомлення духовного розуму не суперечать розуму, хоча й виходять за його межі. Духовний розум і вищий розум перебувають у гармонії.

Повертаючись до розгляду питання про створення субстанції з нічого, ми знову стверджуємо, що розум не здатен думати, щоб що-небудь було створено з нічого. Розум знаходить таке твердження неможливим і супротивним усяким законам мислення. Правда, розум змушений прийняти, як остаточну істину, багато таких речей, яких він, у силу своєї минущої природи, зрозуміти не може, – але це питання не стосується розряду таких речей. Для розуму немає ніякої логічної необхідності приймати ідею створення світу з нічого, бо цієї ідеї розум ніколи виправдати не може.

Зупинимося тут на хвилину, поглянемо на щойно висловлену відмінність – це допоможе нам ясніше вести нашу думку далі.

Ми гадаємо, що неможливо досягнути факту нескінченного Буття, яке завжди існувало, – і Буття, яке не породжене ніякою причиною. Ми гадаємо, що неможливо зрозуміти природу Вічної, Безпричинної і Нескінченної Істоти, – досягнути природу такої Істоти. Але, незважаючи на це, розум наш, проте, в силу своїх власних законів, змушує нас думати – в тій мірі, наскільки ми здатні думати, – що така Істота має існувати. Бо, – якщо ми взагалі думаємо, ми повинні думати, що існує Початкова Реальність, – повинні думати про цю Реальність, як про ту, яка не має причини (бо не може бути причини для Першопричини); ми повинні думати про цю Реальність, як про Вічну (бо вона не могла виникати з нічого, а отже, – повинна була існувати завжди); ми повинні думати про неї, як про Нескінченну (бо поза нею немає нічого, що могло б її обмежувати). Подумайте трохи над цим, – поки ви цілком не досягнете цю думку.

Але такої необхідності немає в питанні про створення світу з нічого і ніщо не примушує нас приймати цю ідею. Навпаки, від нас вимагається зовсім інше. Розум не лише не здатний думати про створення світу з нічого, – не тільки всі його закони забороняють дотримуватися такого погляду, – але більше того: він у самому собі знаходить судження, цілком зріле і потужне, що суперечить цій ідеї. Він у самому собі знаходить тверду впевненість у тому, що чим би не була Реальність, вона існувала завжди і всі минущі та кінцеві види, форми і прояви повинні впливати з того, що реально, нескінченно, безпричинно і вічно; – крім того, вони повинні складатися з субстанції цієї Реальності, бо крім Реального немає нічого з чого б вони могли утворитися. Виникнення їх з нічого – немислимо, бо ніщо і є ніщо, і назавжди залишиться нічим. «Ніщо» – це просто лише позначення відсутності існування, – абсолютне заперечення субстанціальності якого б то не було ступеню, роду або форми, – абсолютне заперечення Реальності. А з такого заперечення може відбуватися тільки ніщо; з нічого не буде нічого.

Тому, знаходячи в самому собі переконання, що речі – всі й кожна, які тільки існують, – повинні складатися з субстанції Реальності, розум змушений думати, що світ складається з субстанції Єдиної Реальності – все одно, називаємо ми її Абсолютом або Богом. «Ми повинні вірити, що речі всесвіту швидше виникли або еманували з цього Абсолюту – Бога, ніж були створені Ним; – вони швидше народилися, ніж були створені».

Це не означає, що ми поділяємо ідею пантеїстів, ніби світ – є Бог; швидше ми думаємо, що Бог, існуючи самостійно і окремо від Свого Всесвіту, проте в Своїй сутності і Своему бутті перебуває в Своему Всесвіті, Його Всесвіт – в Ньому. І це незалежно від того, чи триматися ідеї Бога, або ж вважати Абсолют – принципом. Істина залишається істиною, незалежно від того, яку їй дають назву або якими хибними уявленнями її оточують. Істина говорить, що Єдиний міститься в усьому і все міститься в Єдиному, – таке повідомлення вищого розуму людини; – таке переконання людей просвітлених; – таке вище вчення, яке дійшло до людей від великих душ, які пройшли шлях досягнення.

А тепер порівняємо філософію йогинів з цими поняттями і повідомленнями розуму; подивимося, що саме філософія йогинів може сказати щодо природи Божественної Субстанції, яка наповнює усе живе, – і, як вона вирішує загадку Сфінкса про одне в усьому і про все в одному. Ми сподіваємося показати вам, що загадка може бути вирішена і, що стародавні вчителі йогинів уже давно зрозуміли те, чого завжди шукав розум людини. Це найвища фаза вчення – звичайно, в різних творах із цього питання, про неї говорять тільки натяками, а не в докладному викладі, – через боязнь бути неправильно або неясно зрозумілими. Але в цих читаннях ми відкрито і без боязні висловимо всю істину – бо відчуваємо, що повинні розкрити її нашим читачам; і ми постараємося виконати нашу задачу якомога краще, пам'ятаючи про джерела наших знань, про «Бхагавад-гіту» і про вищі вчення філософії йогинів.

Початковою істиною, закладеною в основу мудрих філософських систем Сходу, – в основу вищих вчень Йоги – є непорушна доктрина про Єдине Я. Ця початкова істина лежить в основі всієї філософії Сходу, езотеричної за своєю природою.

Незалежно від грубих і часто відразливих уявлень та обрядів народних мас, які слідують екзотеричній або популярній стороні вчення (а в усіх релігіях існують ці дві сторони – явна і таємна), завжди є прихована доктрина про Єдине, видима для тих, хто захоче відшукати її. І це вірно не тільки щодо індусів; серед магометан усіх країн існує таємне товариство містиків, відомих під назвою суфіїв, які охороняють істину. Приховані вчення філософських систем усіх віків і народів також завжди охороняли істину. Вища думка західних філософів знайшла собі притулок у цій ідеї про Наддушу або про Світове Я. Але тільки у йогинів ми зустрічаємо спробу пояснити справжню природу прояву Єдиного в Багатьох, – пояснити те, яким чином багато форм укладені в Єдиному Я.

Перш ніж приступити до розгляду того, як Єдиний стає Багатьма, за тлумаченнями вищих вчень Йоги, нам необхідно поговорити про одне питання, яке викликало чимало помилкових тлумачень, не тільки в учнів різних філософських шкіл, а й у багатьох вчителів. Ми маємо на увазі стосунок Єдиного, – Абсолюту, – в його сутності – до того, що називається Єдиним Життям, світовим життям і т.д.

Багато письменників говорили про світове життя і про Єдиного, як про поняття ідентичні, – але це жорстока омана, що не зустрічає підтримки у вищому вченні йогинів. Правда, що всі живі форми перебувають у Єдиному Житті та сповнені ним, правда, що все життя – єдине. Ми вчили цій істині й це дійсно істина – без будь-яких застережень. Але є ще більш висока істина – істина вища, і вона говорить, що навіть це світове життя не є Єдиний, а тільки прояв і еманация Єдиного. Це велика різниця; постарайтеся зрозуміти її і засвоїти, перш ніж іти далі.

Єдиний Абсолют, – згідно з вищим вченням, є чистий дух, а не життя, розум або буття в тому сенсі, як ми розуміємо їх на нашій минушій і смертній мові. Але тим не менше, всяке життя, розум або буття, як ми їх розуміємо, виникає, випливає і еманує з Єдиного; – навіть більше того – про них можна говорити, як про відображення життя, розуму і буття Єдиного, якщо тільки ми дозволимо застосовувати до нескінченної Реальності назви, що випливають із спостереження минулих її проявів.

Підходячи до вищої ідеї Єдиного в усьому і всього в Єдиному, – розглянемо, що говорить розум про природу субстанції, – Божественної Субстанції, – з якої утворені всі живі форми, і з якої складається також і те, що ми знаємо як минуший розум. Як можуть ці недосконалі і кінцеві форми складатися з Божественної і досконалої субстанції? Це питання неодмінно має виникнути в розумі людини, здатної глибоко думати про цей предмет, – і на це питання слід шукати відповідь.

На нього можна відповісти, – і відповідь цю дає вища філософія Йоги. Розглянемо далі, що говорить розум – і тоді ми будемо готові прийняти вчення.

З чого може складатися субстанція нескінченного? Чи може це бути матерія? Так, якщо ви задовольняєтеся міркуваннями матеріалістів і не можете бачити далі. Ці останні вчать, що матерія є Бог і Бог є матерія. Але якщо ви належите до тих людей, які відкидають вчення матеріалістів, то така відповідь не задовольнить вас. Навіть якщо ви схильні прийняти думку про нескінченність, яка не має розуму, якщо вам знайомі результати новітніх наукових досліджень і ви знаєте, що наука дивиться на матерію як на щось на кшталт електричної енергії, ви будете знати, що істина повинна лежати не в матерії, а за її межами.

Тож, можливо, це – чиста енергія? – запитаєте ви. Чиста енергія? А що це таке? Чи можете ви думати про енергію окремо від речового її прояву? Чи чули ви що-небудь подібне? Хіба ви не знаєте, що навіть теорія електронів, яка викликає інтерес сучасних вчених і вважає, ніби всі речі складаються з найдрібніших частинок електричної енергії, названих електронами і, які утворюють атоми, – хіба ви не знаєте, що навіть і ця теорія визнає необхідність «чогось на зразок матерії, тільки нескінченно тонше її»; чогось такого, що прихильники її називають ефіром, що виділяє в собі електричну енергію, як одиницю, ніби для того, щоб дати їй тіло? І хіба ви можете відійти від того усвідомлення, що найбільш передові уми бачать перед собою факт, що у будь-якій енергії, керуючи її діями, виявляється «щось на взірць розуму».

А хіба все це не змушує мислителів думати, що, якщо енергія створює з себе те, що називається матерією, і потім користується цією матерією, як провідником вираження і дії, – то точно так же «щось на взірць розуму» створює з себе те, що називається енергією, і користується нею, з приєднанням матерії, для свого вираження? Хіба кожне серйозне дослідження не показує нам, що в усякій матерії або енергії є ознаки чинного в них «чогось на взірць розуму?». А якщо це так, то не маємо права ми розглядати матерію і енергію як прості результати – і дивитися на це «щось на взірць розуму» як на найбільш основну із субстанцій? Думаємо що так, – і сама наука починає тепер приходити до такого погляду. Скоро наука, з великою повагою буде ставитися до аксіоми метафізики, яка говорить, що «все є розум».

У нашій книзі «Основи світоспоглядання індійських йогинів» ви знайдете загальне вчення йогинів про еманациї з Єдиного, як розуму, енергії і матерії. Ви побачите, що за вченням йогинів, розум, енергія і матерія складають потрійну еманацию з Абсолюту. Ви побачите також, що за нашим вченням, розум є первинною еманациєю – світовим розумом, світова ж енергія – це вторинна еманация (яка виходить із розуму); світова матерія – це третинна еманация (яка виходить із енергії). У тій же книзі ви побачите, що за нашим вченням, вищеназвані матерія, розум і енергія є сутністю Абсолюту, званого духом, – природа цього духу не може бути досягнута людським розумом, для якого вищим поняттям є найвище з людських проявів – розум. Але, позаяк ми не можемо уявити собі духу інакше, ми маємо право думати про нього як про щось схоже на нескінченний розум, – як про щось, що настільки перевищує минулий розум, наскільки останній перевищує просту енергію.

Тепер ми вже бачили, наскільки нерозумно було б думати про Божественну субстанцію як про матерію або енергію. Ми піднялися до розуміння її як духу схожого на розум, тільки нескінченно вище останнього, про який проте все ж можна думати застосовуючи термін нескінченного розуму, бо в наших думках немає більш високого терміну. Таким чином ми можемо припускати, що ця Божественна природа або субстанція є дух, про який, за відсутністю кращої форми уявлення, ми будемо думати як про нескінченний розум.

Ми вже бачили усю нерозумність припущення, за яким сутність Божественної субстанції є тілом Божества. Бачили ми також і нерозумність думки про Неї, як про життєву енергію Бога. І ми прийшли до висновку, що ми не можемо піти від уявлення про цю субстанцію як про дух або нескінченний розум Бога. Далі цього пункту мислити ми допіру не можемо.

Але хіба ви не бачите, що всі ці умовиводи розуму привели нас до висновку, який зобов'язує нас думати, що ця Божественна субстанція, якою Абсолют – Бог, користується для прояву життя, – Всесвіту, – і всіх форм, видів і проявів життя у явищах цього всесвіту, – ця Божественна субстанція, яка знаходиться в усіх речах і в якій перебувають усі речі, як перебуває в океані бульбашка піни, вже анітрохи не схожа на дух – повинна бути гадана тільки як нескінченний розум?

Якщо ж це так, то дійсно все повинно бути розумом, і розум повинен бути всім, – маючи на увазі, звичайно, нескінченний розум, а не минулий прояв того, що ми називаємо розумом.

Потім, якщо це міркування правильне, ми повинні думати, що всяке життя, весь всесвіт, все, за винятком самого Абсолюту, – повинно міститися у нескінченному розумі Абсолюту!

Отже, тренуючи наш розум, прислухаючись до нього і розбираючи, що він говорить, ми опинилися лицем до лица, – віч-на-віч, – серцем до серця – з вченням Єдиного Осяяного, який прийшов до нас у формі вищого вчення філософії йогинів! Дійсно, вища ідея істини у вченні йогинів говорить, що «всі прояви і еманациї Абсолюту, – суть уявні створення Абсолюту – мислеформи, які перебувають у нескінченному розумі, – які містять у собі нескінченний дух, – і самі перебувають у нескінченному дусі. Єдино реальна річ, яка стоїть вище людини, є дух одягнений у мислеформу; – інше – тільки зовнішність, яка змінюється і перестає існувати. Дух у душі людини є душа душ, яка ніколи не народжувалася, – ніколи не змінюється, ніколи не вмирає; вона – справжнє Я людини, в якому вона дійсно «єдиносущна Отцеві».

Це – пункт, в якому сповнений роздумів розум людини збігається з вищим вченням Йоги. Перейдемо ж тепер до самого вчення, – прислухаємося до провіщення істини.

Беручись до розгляду вищої філософії йогинів і її вчення, ми знову скажемо нашим учням те, що вже говорили в «Основах світоспоглядання індійських йогинів», – а саме, що ми не прагнемо навчати тому, «чому» відбуваються прояви Абсолюту, і задовольняємося передачею провіщення мудрих йогинів, які вирішують питання про те, «як» ці явища відбуваються. Як ми вже говорили в наших минулих читаннях, ми приєднуємося до тієї школи вищого вчення, яка вважає, що вирішення питання – «чому» відбуваються прояви нескінченного, має, по необхідності, бути відомим одному Нескінченному. Минулий же розум не може сподіватися відповісти на це питання. Ми вважаємо, що ні у світовому розумі, ні в будь-якому з його окремих проявів, не можна знайти відповіді на це питання! «Остаточна відповідь» таїться в сутності Абсолюту – Дусі!

Мудреці, які високо стоять на духовних щаблях свого споглядання, володіють багатьма істинами стосовно і цього боку питання, який здається майже найбільш нескінченною мудрістю у порівнянні з нашими жалюгідними знаннями. Але навіть ці великі душі кажуть, що остаточної відповіді на питання – «чому» відбуваються прояви Нескінченного, вони не годні дати. Тому, нам можна пробачити відмову від будь-яких спроб відповісти на це питання, – і ми, без почуття сорому або невиконаного обов'язку, говоримо: «Ми цього не знаємо».

Але щоб ви цілком ясно могли уявити собі саме питання, зупинимося на ньому ще на хвилину. Ми побачимо, що питання це виникає з наступного міркування:

Людський розум змушений допустити, що існує нескінченна, вічна, яка не має причини – Реальність, що лежить в основі всіх форм проявів феноменального світу. Він також змушений допустити, що ця Реальність має

містити в собі все, що дійсно існує і, що поза нею не можливе ніщо реальне. Звідси впливає та істина, що всі форми феноменальних проявів повинні виходити з Єдиної Реальності, з якої б вони могли еманувати. Однаково вірно, – що ці форми проявів повинні також полягати в самій суті Єдиної Реальності, адже, поза Всього їм ніде більше бути. Тому, ця Єдина Реальність, як ми бачимо, є «Те, з чого впливають усі речі» і «Те, чим усі речі живуть, рухаються і існують».

Тому, всі речі еманують з Єдиної Реальності і містяться в Ній. «Як це відбувається», – ми побачимо нижче, але питання, яке тепер постає перед нами і, яке називається «вирішальним питанням» – те питання, на яке ми думаємо, що не можна дати відповіді, – буде наступне: «Чому Нескінченний проявляє і еманує із Себе форми минутого існування?». Природу цього питання ви зрозумієте, якщо уважно вдуматися в наступне: 1) Нескінченний не може мати бажань, позаяк це – властивість минутого; 2) Нескінченному не може чогось не вистачати, тому, в ньому є все; 3) і навіть якщо б йому чогось не вистачало, то звідки міг би він отримати це відсутнє, коли поза ним – немає нічого? І якщо йому чогось не вистачає, то буде не вистачати завжди, бо для нього немає нічого зовнішнього, звідки б він міг дістати те, чого він не має. А існування у нього бажання, звичайно, свідчило б про прагнення до чогось-небудь такого, чого у нього немає; отже, не відчуваючи ні в чому нестачі, він не міг би бажати, – і знав би, що бажання його безнадійне, якби навіть йому чогось і не вистачало.

Таким чином, ви бачите, що якщо ми вважаємо Нескінченну Реальність досконалою, ми повинні відкинути всяку думку про існування у Неї бажання або нестачі чогось, – про розвиток або вдосконалення її, – чи про збільшення її сили або знання. Подібні думки – смішні, позаяк Абсолют, Нескінченна Реальність, повинен володіти усезнанням; всемогутністю; всюдисущністю; – інакше він вже не буде Абсолютом або Безкінечним. А якщо він не буде володіти цими атрибутами буття, то він ніколи не може сподіватися придбати їх, – придбати їх нізвідки, – бо немає ніякого джерела поза Джерелом Усього. Минуща істота може відчувати нестачу і бажати вдосконалюватися і розвиватися, бо є світове джерело, з якого вона може для себе черпати. Але для Нескінченного немає світового джерела, бо Він – сам собі джерело. Чи розумієте ви тепер характер вирішального питання? Якщо ні, то ми знову повторимо його, – ось воно:

«Чому Нескінченна Реальність, яка володіє всім, чим тільки можна, і сама по собі є Джерелом усіх речей, – чому б вона хотіла проявити Всесвіт із Себе і в Собі?».

Нетривалий роздум покаже вам, що на це «чому» – немає ґрунтовної відповіді ні у вашому власному розумі, ні у писаннях або вченнях більш великих умів. Це дуже важлива обставина для тих, хто щодня вдається до будь-якої спроби відповісти на це вирішальне питання; – наші читачі добре зроблять, пояснивши цим людям марність таких спроб. А прийшовши до такого висновку, ми наведемо зараз кілька мудрих «здогадок», що стосуються самої відповіді на дане питання і вкажемо причини, які змушують нас вважати ці «здогадки» недостатніми. Ми просимо читача ретельно розглянути наші зауваження, позаяк вони зупинять його самого і допоможуть йому уникнути багатьох нудних і заплутаних поневірянь по небезпечним драговинам метафізичних боліт, по слідах блукаючих вогнів минутого розуму, який одягає на себе вбрання нескінченної мудрості! Стережіться фальшивих світочів! Вони заведуть вас у трясовини і сипучі піски думки!

Тепер розглянемо деякі з цих «здогадок», що стосуються відповіді на вирішальне питання. Деякі мислителі думали, що Абсолют пов'язаний Божественною необхідністю проявлятися під виглядом множинності. На це можна відповісти, що Абсолют не міг бути пов'язаний нічим, внутрішнім або зовнішнім, інакше він не був би Абсолютом і Безкінечним, а був би явищем відносним і минулим. Інший ряд мислителів вважав, що Абсолют у самому собі знаходить бажання проявлятися під виглядом множинності. Але звідки ж могло з'явитися таке спонукальне бажання? У Абсолюту не могло бути ні в чому нестачі і йому нічого було бажати, крім того, чим Він уже володіє. Але бажати того, що вже маєш, – не можна, можна бажати тільки того, в чому відчувається нестачу.

Третя школа говорить, що Нескінченний побажав свого вираження в світі феноменальних явищ. Навіщо? Такий світ феноменальних явищ міг бути тільки віддзеркаленням Його могутності і свідком цього відображення був би лише Сам Нескінченний; такий світ не міг би містити в собі нічого, крім того, що вже містилося у Всьому. До чого ж хилилося б таке бажання? Що б ним досягалось або виконувалося? Нескінченне Все не могло стати нічим іншим, крім того, чим Воно вже було – тоді навіть бажання виражати Себе? Інші кажуть, що весь світ феноменальних явищ – тільки майя, або ілюзія і він зовсім не існує. Але тоді хто ж як не Нескінченний викликає цю ілюзію і для чого? Ця відповідь робить у питанні лише крок назад і, насправді, не відповідає на нього. Деякі кажуть, що світ – це «сон Нескінченного». Але, чи можемо ми думати про нескінченне буття як про таке, що проявляє здатність минутих істот – «бачити сни», – хіба це не дитяча думка?

Інші хотіли змусити нас вірити, що Абсолют займається «грою» або «розвагою», породжуючи світи і їх мешканців. Чи можна серйозно думати, щоб Абсолют, подібно дітям, грав людьми, світами, сонцями, як бовванцями

або олов'яними солдатиками? Навіщо б Нескінченний «грав»? – хіба йому потрібні розваги і «забави», як дітям? Якою ж є жалюгідною, людина у своїх спробах розгадати загадку Нескінченного!

Ми знаємо, що існують вчителі, які бундючно вселяють своїм учням думку, що Абсолют і Нескінченний Єдиний проявляє світ, світове життя і все, що з них випливає, – з бажання «створити досвід» шляхом об'єктивних існувань. Ця думка в різних формах висувалася так часто, що на ній варто зупинитися, щоб з'ясувати всю її безглуздість. По-перше, – який «досвід» може отримати Абсолют, Нескінченний, Єдиний? Чому Він може навчитися або що придбати, чого б Він уже не знав і чого б не мав? Досвід можна придбати тільки від інших, зовнішніх речей, – а не від самого себе, абсолютно відокремленого від зовнішнього світу або речей. А для Нескінченного немає нічого «зовнішнього». Ці люди хотіли б змусити нас вірити, ніби Абсолют виділив із себе Всесвіт, – який не міг містити в собі нічого іншого, крім того, що було вже в Самому Абсолюті, – і потім почав здобувати з нього для себе досвід. Не маючи нічого «зовнішнього», з чого здобути досвід, повчання і враження, Він вирішив створити (із Себе Самого) Своє наслідування – ось який висновок доводиться зробити з цієї відповіді. Чи згодні ви її прийняти?

Горе всіх цих відповідей або спроб відповіді полягає у тому, що автори їх починають вважати Абсолютно-Нескінченне Буття за відносно-минущу людину, а потім починають гадати, що б могла зробити ця велика людина. Це – лише перебільшена форма антропоморфізму, – поняття про Бога як про людину, збільшену до величезних розмірів. Це є тільки розширенням ідеї, яка породила дикі погляди на Божество як на жорстокого вождя сильних воїнів, наділених людськими пристрастями, ненавистю, помстою, любов'ю, захопленнями і бажаннями.

З тих же міркувань виникають і близькі щойно описаним теорії, які вважають, ніби Абсолют не може перебувати один і повинен завжди породжувати із себе інших істот – така була ідея грецького філософа Платона. Деякі думали, що Абсолют підточувала така гаряча любов, що Він проявляв із Себе об'єкти, на які б Він міг вилити почуття Своєї прихильності. Інші думали, що Абсолют страждав від самотності і бажав створити собі товаришів. Деякі говорили про «самопожертву» Абсолюту, яка виражався в тому, що Він ніколи не залишався Єдиним, а ставав багатьма. Інші вчили, що Нескінченний у деякій мірі заплутався у своїх проявах і забув про Свою Єдність; – звідси їх вчення: «Я – Бог». Інші, дотримуючись тієї ж самої ідеї, кажуть нам, що Нескінченний навмисне «вбирається» багатьма, щоб обманювати і містифікувати Себе, – показувати Себе Собі і для Себе! Хіба не божевільна ця спекулятивна метафізика? Чи можна, мислячи тверезо, прийти до погляду на Нескінченне і Абсолютне буття, – премудре, – позапричинне, – всемогутнє, – всюдисуще, – всевладарнє, – досконале і, яке не знає ні в чому нестачі, – як на таке, яке діє і чинить подібно, та з подібних же міркувань? Хіба це не така ж дитячість, як дитячість дикуна і варвара, яка виражається в їх уявленнях? Але залишимо цю сторону питання.

Вищі вчення йогинів не дотримуються жодної з таких ідей або теорій. Вони кажуть, що відповідь на таємницю зберігається у Самого Нескінченного і ці минущі «здогади» щодо проявів Його – безплідні і жалюгідні. Вони вважають, що, хоча людина й повинна повною мірою користуватися своїм розумом, але є такі сторони буття, які можна розглядати тільки перебуваючи в любові, довірі та вірі в Того, з якого випливають усі речі і яким ми живемо, рухаємося та існуємо. Вони визнають, що духовність можна пізнавати розумом. Вони безбоязно розробляють сферу світового розуму до її крайніх меж, – але любовно і побожно зупиняються перед зачиненими дверима Духу.

Пам'ятайте, що хоча вище вчення йогинів і не включає в себе ніякого «здогаду» або спекулятивної теорії щодо того, «чому» існують прояви Божественного, але зовсім не заперечує існування цього «чому». Дійсно, це вчення ясно вказує, що прояв Абсолюту під виглядом множинності переслідує виконання якогось божественного плану і розвиток цього плану проходить по суворо встановленим лініям, підкоряючись певним законам. Йогини вірять у мудрість і любов Абсолютної Істоти і виявляють повну довіру, спокійне терпіння та віру у вищу справедливість і в перемогу божественного наміру. Ніякий сумнів не турбує їх – вони не звертають уваги на гадані протиріччя минущого світу феноменальних явищ і бачать, що кожна річ прямує до якоїсь далекої мети і «все у світі йде добре».

Йогини жодної миті не думають і не вчать, навіть у найслабшому ступені, ніби весь цей розвиток і весь план Всесвіту має на меті якусь вигоду, перевагу або користь для Абсолюту. Така думка була би божевільною, бо Абсолют уже досконалий і його досконалість не могла б нічим бути збільшена або зменшена. Але вчення йогинів говорить, що план цей, в своєму цілому, містить у собі великий, благий намір, що хилиться, врешті-решт, до блага духовно розвинених істот, які пройшли через виконання плану. Ці істоти не мають якості Нескінченного, – вони минущі, а тому й можуть отримувати користь, зростати, розвиватися, приходити до розквіту і досягнень. І йогини вчать, що цей розвиток великих душ, начебто і є ідеєю Нескінченного, наскільки можна дізнатися зі спостереження над виконанням плану. Абсолют не може потребувати цих великих душ для Свого власного задоволення, а тому і їх розвиток має відбуватися для їх користі, щастя і блага.

Йогини вчать, що може існувати тільки одне реальне, досконале буття без будь-якого досвіду, – досконале з самого початку, – але одне! Іншими словами, вони вчать, що такої речі, як існування Абсолюту поза самого



Абсолюту – бути не може і, що навіть Абсолютне буття не може створити іншого Абсолютного буття, бо тоді не було б зовсім Абсолютного буття, а було б два відносних існування.

Подумайте про це і ви побачите, що це правда. Абсолют повинен завжди бути «Єдиним, без другого, подібного собі». За висловом йогинів, – двох досконалих бути не може. Отже, всі минущі істоти повинні прокладати собі шлях до досконалості, йдучи шляхом життя, з усіма його уроками, працями, турботами, бідами і боротьбою. Це єдина відкрита для них дорога – і навіть Абсолют не може змінити цього, залишаючись Абсолютом. Тут ми стикаємося з деякими тонкощами: Абсолют – всемогутній; але навіть його всемогутності недостатньо, щоб самому зруйнувати своє абсолютне буття. Отже, ви, які бажали знати, можливо, тепер ви зрозумієте наші слова в першому читанні цієї книги, де ми говоримо про ідею Абсолютного, яка з'явилася в однієї людини в мить просвітлення: «Все йде найкращим і єдино можливим чином; Я роблю все, що можливо; все добре і в кінці кінців буде зрозуміло, що це так!».

І, як ми теж говорили в першому читанні: «Абсолют не залишається байдужим і неупередженим спостерігачем свого власного творіння. Він – успішний з нами, прагнучий, активний, стражденний, радий і сповнений почуття дух, який бере участь у перечуваннях своїх проявів, а не байдужий свідок. Він живе в нас, з нами і через нас. За всіма бідами світу можна знайти велике співчуття і стражденну любов». У цій думці полягає підтримка тих душ, які вагаються, – світ для збентежених умів.

У шостому читанні ми будемо продовжувати виклад істин стосовно питання про те «як» Єдиний Абсолют проявляє свої уявні образи в світі, у світовім житті, формах та видах, індивідуальностях і особистостях. Ми сподівалися викласти ідеї йогинів у даному питанні в цьому читанні, але тепер бачимо, що тільки проклали стежку, по якій читач може дійти до основної істини.

Але, щоб читач не залишався у невпевненості, чекаючи кінцевого висновку, – і, щоб він не думав, що ми хочемо сказати йому, наче всі речі та явища – лише «сни», так як ми говорили, що всі речі – мислеформи в розумі Абсолюту; то, щоб уникнути цього непорозуміння, ми хочемо додати кілька останніх слів до вже сказаного нами.

Ми хочемо відобразити в розумі читача, що, хоча всі речі і є мислеформа в розумі Абсолютної істоти і, що, хоча й правда, що весь світ є тільки мислеформа Абсолюту, – факт цей все ж не означає того, що всі речі – ілюзії або «сни». Запам'ятайте тепер і назавжди, що те, що міститься в Абсолютному Розумі, як мислеформа, – існує, і становить усе, що існує поза самого Абсолюту. Коли Абсолют утворює мислеформу, Він утворює її в своїй ментальній субстанції, – коли Абсолют «тримає щось у себе в розумі», – він тримає це в собі, бо Абсолют є Загальний розум.

Абсолют не є матеріальна істота, з якої створені матеріальні істоти, він – істота духовна, – істота, субстанція якої споріднена тому, що ми називаємо «розумом», але збільшена до нескінченності й до абсолютної досконалості та сили. Єдиний спосіб, яким він може «створювати», це – створюючи мислеформу в своїй ментальній або духовній субстанції. Найслабша «думка» Абсолюту – реальніше і міцніше за все, що може створити людина; – власне, людина не може «створити» нічого, бо всі тверді й реальні матеріали, якими вона користується для своїх «творінь», – як то сталь, алмаз, граніт, – відносяться лише до нижчих форм, «задуманих» до життя Абсолютом.

Запам'ятайте також, що Абсолют не може «думати» про щось, не вкладаючи себе, як сутності, в цю річ. Так само, як розумові картини людини існують не тільки у неї в голові, але й розум її існує в них.

Непевні та боязкі, подумайте – хіба навіть минуща «думка» людини не проявляється в фізичних і матеріальних змінах форми і способу? – хіба кожна думка людини не «створює» дійсно фізичних форм і обрисів у клітинах її мозку і фізичних її тканинах? Ви, які читаете ці слова, – і в той час, коли, ви їх читаете, – ви «створюєте» зміни форм і обрисів у клітинах вашого мозку і в вашому фізичному організмі. Розум ваш безперервно працює, беручи участь також і в побудові вашого фізичного тіла по лініях інстинктивного розуму; – кожную хвилину вашого життя ви розумово створюєте світ у мініатюрі. І однак, ідея Абсолюту, «який створює» всесвіт шляхом однієї лише думки в своєму розумі і шляхом одного «бажання», що змушує світову роботу відбуватися згідно закону, змушує вас дивуватися, а, можливо, і сумніватися.

Ви хотіли б відмовити Абсолюту навіть у тій силі, якою володієте самі. Ви щодня плануєте речі в своєму розумі і змушуєте їх проявлятися в матеріальному вигляді, і тим не менше сумніваєтеся в здатності Абсолюту робити те ж саме. Поети і романісти створюють у своєму розумі характери – і ці характери здаються настільки реальними, що ви вважаєте їх живими особами, ви плачете над їх стражданнями і співчуваєте їх радощам; – а між тим, це все лише минущий план. Адже одна «уява» вашого слабкого минушого і нерозвиненого розуму має достатню силу, щоб змусити ваше фізичне тіло хворіти і навіть завдавати йому «смерть» від якоїсь уявної немочі. Ви все ж сумніваєтеся в силі Абсолюту викликати до життя речі одним процесом «думки»! Ви, маленькі учні в великому дитячому садку життя, – ви повинні винести кращі уроки з ваших ігор і маленьких бовванців. І ви їх винесете, – бо такий закон.

І ви, сповнені усвідомлення вашої слабкості та «нереальності», – чи знаєте ви, що до тих пір, поки ви «розташовані в Розумі Бога», Він «пам'ятає» про вас. А поки він вас пам'ятає, ніяке справжнє зло не може впасти на вас, і ваша реальність поступається тільки Його реальності. І навіть коли ви виходите зі смертної оболонки – він пам'ятає про вас у своєму розумі і, тримаючи вас у ньому, зберігає вас цілими й неушкодженими. Найбільше задоволення, яке тільки може отримати людина, – це мати можливість цілком зрозуміти, що вона включена у Розум нескінченного Буття. Такі люди розуміють, що в житті не може бути смерті.

### **Читання 6. У розумі Єдиного**

В останньому нашому читанні ми виклали прихований сенс вчення йогинів, що стосується реальної природи всесвіту і всього, що в ній міститься. Ми сподіваємося, що читачі уважно продумають основні положення цього вчення, тому що в них полягає сама сутність вищої філософії йогинів. Ми намагалися викласти ці вищі істини в максимально простій формі, однак для умів недостатньо підготовлених для того, щоб засвоїти головну думку, може виявитися важким зрозуміти сутність викладених вчень. Але читач не повинен впадати у відчай – людський розум розвивається поступово, як квітка, і сонце правди проникає в найпотемніші його вигини. Тому, не слід засмучуватися, якщо для вас виявиться важким зрозуміти що-небудь і рух вперед буде повільним; все прийде до вас у свій час, – ні ви не уникнете істини, ні істина не уникне вас. Вона не прийде до вас ні на хвилину раніше, ніж ви будете готові прийняти її, і ні на хвилину вона не запізниться після того, як ви будете для неї готові. Такий закон, і ніхто не може уникнути його та змінити його. Все добре, і все підкоряється закону; ніщо ніколи не може «статися».

Багатьох може вразити думка, що світ і все, що в ньому вкладено, – це просто «мислеформи» нескінченного розуму, – уявні творіння Абсолюту, – і людиною може опанувати відчуття нереальності усього існуючого. Це неминуче, але слідом за цим прийде реакція. У деяких людей, які ухопили цю велику істину, є відчуття, що «все – є ніщо» і цю ідею вони втілювали у своїх навчаннях і писаннях. Але це просто негативна фаза істини, – існує позитивна фаза, яка розкривається для людини, яка йде вперед.

Негативна фаза показує нам, що все, що ми вважаємо реальним і постійним, – самі основи всесвіту, – є тільки уявний образ у розумі Абсолюту і тому, у всесвіті не вистачає основної реальності, яку ми раніше їй приписували. Розуміючи це, ми спочатку схильні відчувати, що насправді «все – є ніщо», заглибитися у стан апатії і втратити бажання грати нашу роль у цьому світі. Але, на щастя, незабаром, слідом за цим, настає реакція і ми починаємо бачити позитивну фазу істини. Ця позитивна фаза показує нам, що, хоча всі форми, види і явища всесвіту виявляються тільки частинами великого примарного світу, – однак сутністю всього цього повинна бути справжня реальність, бо інакше не було б і «видимості» світу. Для того щоб якась річ могла стати обрисом думки, повинен існувати розум, який породжує цей обрис думки та істота, яка володіє цим розумом. І душа цієї істоти повинна проникати собою кожен обрис створюваний розумом і бути йому притаманною. Ви, насправді, перебуваєте у ваших обрисах думки так само, як вони знаходяться в вас. Так і Абсолют повинен знаходитися в своїх обрисах думки, творах або мислеформах, а вони повинні перебувати в розумі Абсолюту. Чи зрозуміло вам це? Подумайте про це гарненько, – зважте це, – бо в цьому полягає істина.

Таким чином, позитивна фаза істини зовсім не повинна призводити до відчаю; навпаки, саме це бадьорить уяву, яку тільки може мати людина, якщо лиш вона охоплює істину у всій її повноті і цілісності. Навіть, якщо правда, що всі ці види, форми, видимості, явища і зовнішності виявляються тільки ілюзіями в порівнянні з прихованою Реальністю, – то що це має означати? Хіба це саме не дає вам упевненості, що Дух усередині вас – є Дух Абсолюту, що Реальність всередині вас – є Реальність Абсолюту; що ви – існуєте, бо Абсолют існує і, що все це не може бути інакше? Хіба тоді мир, спокій, впевненість і блаженство, які прийдуть до вас із цим усвідомленням, не переважають набагато ті незначні дрібниці, які ви відкинули? Ми думаємо, що на це можна відповісти тільки тоді, коли істина цілком усвідомлена.

Що дає вам найбільше задоволення і радість у житті? Подивимося. По-перше, це має бути безсмертя. Людський розум інстинктивно прагне до нього. Але навіть вище поняття про майбутнє життя не може зрівнятися з упевненістю в дійсному бутті в Абсолюті. Що означають у порівнянні з цим дрібні ідеї небес, «раю», Єлисейських полів, блаженних країн і тому подібних образів, створених різними релігійними сектами. Все це надто мізерно у порівнянні з ідеєю вашого власного нескінченного і вічного існування в Дусі, – вашого зв'язку з Єдиним, – ідеї Нескінченної Мудрості, Буття і Блаженства. Коли ви вловите цю істину, ви побачите, що ви вже тепер перебуваєте «у вічності», що ви безсмертні зараз і були безсмертні завжди.

Все сказане не прагне заперечувати «небеса» або «небесний світ». Навпаки, щодо цих ідей ви знайдете у вченнях йогинів багато деталей. Але ми вважаємо, що за всіма «небесами» і «небесними сферами» є ще вища стадія буття – «Абсолютне Буття». Навіть «небеса» і «небесний світ» і стадія девів або архангелів, є лише відносними

станами; є стан вище, ніж ці відносно дуже високі стани, а саме, стан усвідомлення єдності і тотожності з Єдиним. Коли людина вступає у цей стан, вона стає більш, ніж людиною – більш, ніж богом, – вона знаходиться тоді «в лоні Отця».

А тепер, перш ніж приступити до розгляду феноменальних проявів Абсолюту, – до виникнення Всесвіту в нескінченному розумі, – ми знову хочемо звернути вашу увагу на факт, що лежить в основі всього світу форм, видів і видимостей, зміст якого вже було сформульовано нами у таких висловлюваннях:

Усі прояви і еманції Абсолюту суть уявні створення Абсолюту, – мислеформи, що знаходяться в нескінченному розумі, – в них перебуває нескінченний дух. І єдина реальна річ в людині – є дух, одягнений у мислеформу; інше тільки особистість, яка змінюється і перестає існувати. Дух у душі людини – є душа душі, яка ніколи не народжується, ніколи не змінюється, ніколи не вмирає, – це є реальна суть людини, відчуваючи яку вона стає насправді «єдиною з Отцем».

А тепер розглянемо вчення йогинів про створення світу і про еволюцію в світі живих форм. Ми постараємося викласти все це якомога просто, близько дотримуючись головної думки і не вдаючись, наскільки це буде можливо, в подробиці і т.д.

Перш за все ми повинні перенестися уявою далеко назад, до самого початку «дня Брахми»; – ми знаходимося на світанку цього дня, що піднімається з темряви «ночі Брахми». Але перш, ніж рушити далі, ми повинні сказати щось щодо цих «днів і ночей Брахми», – про які часто говориться у східних писаннях.

Вчення йогинів знає багато про «дні і ночі Брахми», про «вдихання і видихання творчого принципу», про періоди «манвантар» і періоди «пралай». Ця ідея проходить через усю історію думки Сходу, хоча в різних формах і різних тлумаченнях. Ідея ця містить у собі окультну істину, що в космічній природі існують періоди діяльності та бездіяльності, що чергуються, – дні і ночі, – вдихання і видихання, – пробудження й сон. Цей основний закон проявляється у всій природі, від всесвітів до атомів. Розглянемо його у його застосуванні до світів.

Звернемо тут увагу на те, що в багатьох викладах індуських вчень говориться, ніби і сам Абсолют підлягає цьому закону ритму і має, подібно до своїх проявів, свої періоди спокою і роботи. Це не правильно. Вищі вчення цього не говорять, хоча на перший погляд і здається, що вони містять таке твердження. Насправді вчення говорить, що творчий принцип, хоча і проявляє цей ритм, але сам він, який він не великий, є все ж тільки проявом Абсолюту, а не самим Абсолютом. Вищі вчення індусів дуже тверді й не мають сумнівів щодо цього пункту.

Є ще інша сторона питання, щодо якої існує багато розбіжностей. Коли в світі настає період творчої бездіяльності, то це зовсім не означає, що діяльність немає ніде. Навпаки, у Абсолюту ніколи не буває припинення діяльності. Поки в одному світі або одній системі світів – ніч, в інших системах іде інтенсивна діяльність дня. Коли ми говоримо «всесвіт», ми маємо на увазі світ сонячних систем, – мільйонів таких систем, – які складають той всесвіт, про який ми знаємо. Вищі вчення говорять нам, що цей всесвіт є лише одним із систем всесвітів, число яких мільйони, – і що ця система – становить частину вищої, і так далі і так далі – до нескінченності. Як сказав один індуський мудрець: «Ми добре знаємо, що Абсолют постійно створює світи в своєму нескінченному розумі, – і постійно їх руйнує; – і, що, хоча між створенням і руйнуванням проходять мільйони мільйонів років, самому Абсолюту це здається лише кліпом ока.

Таким чином, вираз «день і ніч Брахми» говорить тільки про чергування періодів діяльності і бездіяльності в одному певному всесвіті серед безлічі інших всесвітів. Згадку про ці періоди діяльності та бездіяльності ви знайдете в «Бхагавад-гіті», великій епічній поемі індусів. Крішна говорить:

«Світи і всесвіти, – і навіть весь світ Брахми, один день якого дорівнює тисячі «юг» (чотири мільярди земних років) і кожна ніч якого займає стільки ж часу, – і цей світ повинен виникнути і зникнути...

Дні Брахми змінюються Ночами Брахми. У Дні Брахми всі речі виникають з невидимості і стають видимими. А з приходом Ночі Брахми всі видимі речі знову зникають в невидимість. Всесвіт, який раз існував, розпливається і потім знову відтворюється».

І далі Крішна говорить:

«В кінці кальпи, – Дня Брахми, періоду творчої діяльності, – Я відкликаю в свою природу всі речі і всі істоти. А на початку наступної кальпи, Я випускаю із себе всі речі і всі істоти й знову здійснюю мій творчий акт».

Тут ми можемо сказати, до речі, що сучасна наука дотримується теорії періодів ритмічної зміни підйому і падіння; еволюції і розпаду. Вона каже, що з якогось певного моменту минулих періодів часу, почався поступальний або еволюційний рух, що триває і дотепер; і, що відповідно до закону природи, має настати час, коли буде досягнута найвища точка і почнеться зворотний рух по низхідній, який прийде до свого кінця; за ним ітиме довгий період бездіяльності; а потім знову почнеться новий період творчої діяльності та еволюції – новий «день Брахми».

Цю ідею про закон ритму в світовому прояві підтримували мислителі всіх часів і народів. Герберт Спенсер безумовно провів її в своїх «Основних засадах»; він говорить: «Еволюція повинна закінчитися повною

рівновагою або спокоєм». І потім: «Із загального прогресуючого руху до рівноваги, аж ніяк не можна зробити висновок, що буде досягнуто стану загального спокою або смерті; але якщо процес міркування закінчується таким висновком, то подальший процес міркування вказує на відновлення діяльності та життя». І потім: «Ритм – у загальному підсумку змін – чергує ери еволюції і розпаду». Стародавні західні філософи також проводили подібну ідею. Геракліт учив, що світ виявляється в циклах, а стоїки стверджували, що «світ рухається по нескінченному циклу, проходячи ті ж самі стадії». Послідовники Піфагора йшли навіть далі і стверджували, що «світи, які йдуть один за одним, схожі один на одного до найдрібніших деталей». Ця остання ідея – ідея «вічного повернення», – хоча її прихильниками є багато мислителів, не входить у вчення йогинів, які, навпаки, говорять про нескінченний прогрес, – про еволюцію самої еволюції. Вчення йогинів у цьому відношенні більше збігається з лінією думки Лотце, вираженої в його «Мікрокосмові». Так він говорить: «Ряди космічних періодів... кожна ланка яких пов'язана з кожною наступною ланкою... послідовний порядок цих відділів складе єдність, ніби мелодію, що йде в одному напрямку». І таким чином через творіння Геракліта, стоїків, піфагорійців, Емпедокла, Вергілія і до теперішнього часу, до Ніцше і його послідовників, ми бачимо, що проходить одна й та ж ідея світового ритму, – основне поняття філософії древніх йогинів.

А тепер, повертаючись до головного шляху нашої думки, – зупинимося на перших променях світанку початку Дня Брахми. Це воістину початок, бо ще нічого не можна бачити, – немає нічого, крім простору. Ніякого сліду матерії, сили або розуму, в тому вигляді, як ми розуміємо ці терміни. У цій частині нескінченного простору, – тобто, звичайно, в цій «частині» нескінченного розуму Абсолютного, Єдиного, адже навіть простір є тільки «поняттям» цього розуму, – є одне «ніщо». Це «найбільш темний час перед світанком».

Потім починає займатися зоря Дня Брахми: Абсолют починає «створення» світу. Але як же він творить його? Не можна створювати щось із нічого. А крім самого Абсолюту – є лише ніщо. Тому Абсолют повинен створити світ із себе самого, зі своєї власної «субстанції», – якщо в цьому випадку можна сказати слово «субстанція».

Але що ж таке ця «субстанція» Абсолюту? Чи є це матерія? Ні! Тому що матерія, як ми знаємо, сама по собі є лише прояв сили або енергії. Тоді, можливо, це сила або енергія? Ні. Адже сила або енергія, самі по собі, не можуть володіти розумом, а ми повинні думати про Абсолют як про те, що володіє розумом, бо він проявляє розум; а те, що проявляється, має бути у виявнику. Тоді значить, ця «субстанція» повинна бути розумом? Так, у деякому сенсі, – і, проте, це не той розум, який ми знаємо, – минулий і недосконалий. Це має бути щось подібне розуму, тільки нескінченне за ступенем і за своєю природою, – щось настільки більше, ніж той розум, який ми знаємо в людині, що воно може бути визнано причиною цього розуму. Але ми змушені думати про розумну силу, що виявляється у світі, як про «нескінченний» розум, бо наш минулий розум не може створити більш високого розуміння. Таким чином, ми можемо сказати, що «субстанція» з якої Абсолют повинен створити світ, є щось, що ми будемо називати нескінченним розумом. Закарбуйте це у своєму розумі, як перший крок у тому розумінні, до якого ми вас ведемо.

Але як може бути нескінченний розум звернений на створення минулих розумів, видів, форм і речей, які не зменшуючись при цьому в кількості, – як можете ви взяти частину чого-небудь так, щоб це що-небудь залишилося в колишньому вигляді? Це неможливо! І, проте, ми не можемо подумати про Абсолют як про те «що ділиться на дві або більше частини». Якби це було можливо, то утворилося б два Абсолюти або жодного. Але двох Абсолютів бути не може, – позаяк, якщо б Абсолют розділювався, то не було би більше Абсолюту, але були б дві відносні речі, – дві кінцеві величини замість однієї нескінченної. Чи розумієте ви неможливість такого вирішення питання?

Але тоді яким же чином може відбутися справа створення світу, маючи на увазі ці труднощі, які впадають в очі навіть нашим минулим розумам? Скільки б ви не перевертали це питання в своїй голові, – а люди займалися цим в усі часи, – ви все ж не знайдете іншої відповіді, крім відповіді, що становить основну ідею вчення йогинів. Ця основна ідея каже, що створення світу є чисто уявне створення, що всесвіт є – ментальний образ або мислеформа в розумі Абсолюту, тобто, в самому нескінченному розумі. Ніякого іншого «створення» – не може бути. І це, як кажуть вчителі Йоги, є таємниця створення світу. Всесвіт виходить із нескінченного розуму і в ньому знаходиться; і це – єдино, як все може бути. Закарбуйте у своєму розумі цю другу ідею нашого світорозуміння.

Далі ви запитаете, звідки з'явилися сила, матерія і минулий розум? Питання правильне, – відповідь на нього зараз же буде. Минулий розум, сила або енергія і матерія, самі по собі, не існують. Це просто ментальні образи або мислеформи у нескінченному розумі Абсолюту. Все їхнє існування і видимість залежать від розумового уявлення і перебування в нескінченному розумі. У ньому вони народжуються, виникають, ростуть і помирають.

Але, що ж тоді реального в мені? – можете запитати ви; в мені, безсумнівно, є живе усвідомлення реальності – невже це тільки ілюзія або тінь? Ні це не так; почуття реальності, яке маєте ви, яке має кожна істота або річ, – це почуття, яке говорить «Я існую», є осягнення мислеформою своєї сутності; а ця сутність є дух. І цей дух є субстанція Абсолюту, втілена в його уявленні, – в ментальному образі. Це є сприйняття минулим своєї безмежної суті. Або сприйняття відносним своєї абсолютної сутності. Або ж осягнення вами, мною, або якоюсь іншою

людиною, істинного себе, який лежить в основі всіх удаваних Я і всіх особистостей. Це відображення Сонця в краплі роси; і в тисячах крапель роси – в яких, як здається, відбивається тисяча сонць, хоча насправді Сонце одне. Однак же відображення Сонця в краплі роси є більш ніж «відображення», позаяк це – субстанція самого Сонця; і проте Сонце сяє з висоти, єдине і нероздільне, однак проявляючись у мільйонах крапель роси.

Тільки подібними образами ми можемо говорити про невимовну реальність.

Щоб зробити все це для вас більш ясным, дозвольте вам нагадати, що навіть у ваших минутих уявних образах явно з'являється багато форм життя. Ви можете уявити собі, що ведете армію з багатьма тисячами людей. І проте – єдине Я в цих людях – буде ваше Я. Це дійові особи у вашому розумі живуть і рухаються, та існують, а тим часом у них немає нічого, крім «вас». Герої Шекспіра, Діккенса, Теккерея, Бальзака та інших письменників, були настільки сильними уявними образами, що не тільки самих творців несла за собою їх сила, але навіть ви, читаючи про них багато років по тому, відчуваєте їх уявну реальність і плачете, смієтеся або гніваєтесь над їхніми вчинками. А тим часом не існувало Гамлета поза розумом Шекспіра, не існувало містера Мікобера поза уяви Діккенса, ні П'єра Горіо поза фантазіями Бальзака.

Ці приклади є тільки минутими зразками нескінченного, але вони повинні дати вам ідею тієї істини, яку ми прагнемо розкрити вашому розуму. Однак же ви не повинні думати, що ви і я, всі інші люди й усі речі тільки «уява», на кшталт створених нами героїв; це була б дуже невдала думка. Уявні творіння, що йдуть від вас і від мене, і від інших минутих розумів, – будуть тільки минутих творенням минутих розумів, тоді як ми самі є минутих творіннями нескінченного розуму. Наші творення, а також творення Діккенса, Бальзака і Шекспіра живуть, рухаються та існують, але у них немає іншого Я, крім нашого минутого розуму; тоді як ми, дійові особи божественної драми, історії або епосу, ми маємо в якості нашого Я, або істинного себе – Абсолютну Реальність. Створені нами особи мають у якості свого тла наші власні особистості та розуми, в яких вони і живуть до тих пір, поки не зникне саме тло, разом з якими зникають і рухомі на ньому тіні. Ми за нашими особистостями маємо тло вічної реальності, яка не змінюється і не зникає. Таким чином, хоча наші особистості тільки тіні на екрані, цей екран реальний і вічний. Минутий екран зникне разом із тіннями, але нескінченний залишається завжди.

Ми уявні образи нескінченного розуму. Нескінченний розум тримає нас у собі міцно, – ми не можемо бути втрачені, нам не може ніщо нашкочити, ми не можемо зникнути, якщо тільки не будемо поглинуті самим нескінченим розумом, а й тоді ми все ще існуємо. Нескінченний розум ніколи не забуває, він ніколи не може прогледіти нас, він завжди знає про нашу присутність та існування. Ми цілі, ми неушкоджені, – ми існуємо. Точно так же, як ми не могли бути створені з нічого, ми не можемо бути перетворені на ніщо. Ми знаходимося в усьому, – і немає нічого поза всім.

На світанку дня Брахми, Абсолют починає творення нового світу або відтворення колишнього, можете називати це як хочете. Вищі вчення йогинів говорять нам, що знання, які стосуються цих явищ, лежать за межами можливих особистих знань людини, як ми його знаємо, і були передані людській расі вчителями, які отримали ці знання від ще більш високих вчителів, і так вище й вище, поки, як кажуть, це знання не виникло в одній із тих надзвичайно розвинених душ, які сходили на Землю з вищих площин буття; а таких площин багато. У цих читаннях ми не претендуємо на таке високе джерело; ми просто передаємо вам вчення, вірячи, що істина цього вчення приверне тих, хто дозрів для неї; ми не намагаємося видати себе за той авторитет, про який ми щойно говорили. Ми згадали про це високе джерело викладених вчень тому що таке вірування прийняте на Сході, а також окультистами всіх країн.

Вчення йогинів говорить нам, що спочатку Абсолют створив уявний образ або мислеформу світового розуму, тобто, світовий початок розуму. Тут проводиться відмінність між світовим початком розуму і самим нескінченим розумом. Нескінченний розум – безмежно вище свого створіння світового початку розуму, і останній така ж еманация першого, як і матерія. В цьому відношенні не повинно бути помилок, – нескінченний розум є дух; світовий початок розуму є «матеріал», частинами якого є всі минуці розуми. Світовий початок розуму був першою ідеєю Абсолюту в процесі створення світу. Це був матеріал, з якого утворювалися всі минуці розуми. Це – світова ментальна енергія. Знайте її, як таку, але не змішуйте її з Духом, якого ми назвали Безкінечним Розумом, бо у нас немає іншого відповідного слова. Між цими двома поняттями є тонка різниця, надзвичайно важлива для правильного розуміння питання.

Вчення йогинів говорять нам, що з цього ментального початку був розвинутий світовий початок сили або енергії. А з цього світового початку сили, розвинувся світовий початок матерії. Санскритські терміни цих трьох початків наступні: Читта, чи світовий початок розуму; Прана, або світовий початок енергії; і Акаша, або світовий початок матерії. Ми говорили про ці три основи або три великих прояви в нашій книзі «Шляхи досягнення індійських йогинів» і в попередній книзі «Основи світоспоглядання індійських йогинів». Але тепер нам необхідно знову повернутися до цих основних засад у зв'язку з викладеними у цій книзі ідеями. Як говорилося в книзі «Основи

світоспоглядання...», ці три прояви або початки, насправді становлять одне і непомітно переходять друг у друга. Більш детально це питання було розглянуто в заключних розділах книги «Шляхи досягнення...». До цих розділів ми і просимо читачів звернутися за подробицями, бо не хочемо цілком повторювати все тут. Ви знайдете дивовижну відповідність між цими, які налічують за собою століття, вченнями йогинів і новітніми поглядами сучасної науки.

Але повернемося ще раз до головної теми. Вчення йогинів говорять нам, що Абсолют «думкою» викликав до існування Читту – тобто, створив ментальний образ або мислеформу – Читту світового початку розуму. Ця Читта минула і підпорядкована законам минушого розуму, накладеного на неї волею Абсолюту. Все, що звичайно ж, – управляється законами, накладеними великим законом, який ми називаємо Абсолютом. Потім почалася велика інволюція, необхідна перш, ніж стала можливою еволюція.

Тому, раніше процесу еволюції від грубих форм матерії до вищих, і потім – далі до ментальних форм, від вищих до ще більш вищих і перехідних на духовну площину, тобто, раніше еволюції, яка відбувається на наших очах, – повинен був відбутися процес інволюції. Дух Абсолюту огорнув себе своїми ментальними образами; занурився в думки абсолютно так само, як може зануритися в думки людина. Хіба вам не доводилося іноді «потонути» у думках або «забутися», захопившись якою-небудь ідеєю? Коли ви подумаєте про це, вам легко буде зрозуміти, що значить процес «інволюції». Ви занурюєтеся у ваше міркування, – Абсолют занурюється в свої ментальні творіння, – але перше звичайне, а друге – нескінченне, і результати відповідно виявляються слабкими або нескінченно сильними.

Підкоряючись накладеним на нього законами, ментальний початок вбрався тоді початком енергії, або прани, і виникла для існування світова енергія. Потім, слідуючи тим же законом, прана вбралася в акашу, тобто, світовий початок матерії.

Зрозуміло, кожне «вбрання» створювало «оболонку», яка складається з нижчого початку. Тож, кожний початок залежить від спорідненого йому вищого, який є початком, що породжує його, за висловом йогинів. У цьому процесі інволюції, перш ніж став можливим процес еволюції, була досягнута крайня ступінь матеріальності. Ця крайня ступінь матеріальності нам тепер на нашій планеті невідома, бо ми вийшли з її меж. Але вчення йогинів говорять нам, що існувала матерія грубіша, ніж усі відомі нам у даний час види матерії, які так само відрізняються від неї, як розріджені гази відрізняються від твердого тіла, як його розуміє сучасна наука. Людський розум не може схопити цих крайніх ступенів матеріальності, так само, як і вищих ступенів еволюції матерії.

Тут ми повинні звернути увагу читачів на деякі вельми поширені окультні вчення, з якими не згодні і проти яких заперечують вчителі Йоги. Ми говоримо про вчення, яка стверджує, що в процесі інволюції міститься виродження або деволуція від вищих форм до нижчих, до тих пір, поки не досягаються грубі стани матерії. Таке вчення – жадливе, якщо його розглянути у подробицях. Виходить, що Абсолют навмисне створив вищі форми життя, – архангелів і ще більше вищих істот, тобто, богів, і потім змусив їх падати до тих пір, поки вони не досягнуть найнижчих станів. Це означає процес абсолютно протилежний еволюції і падіння вниз, нібито в згоді з Божественною волею, на противагу еволюції, яка є сходженням угору, згідно Божественної волі.

Це суперечило б найкращим інстинктам людини, і вищі вчення йогинів говорять нам, що це тільки ілюзія або помилка, створена людьми в їх намаганнях вирішити таємниці духу шляхом чисто інтелектуальних міркувань. Істинне вчення полягає в тому, що процес інволюції відбувався початком, який вбирається у більш низький початок, створений ним усередині самого себе – і так далі – до тих пір, поки не була досягнута найнижча площина. Зауважте різницю: це робили «початки, як початки», а не індивідуальні живі форми або окремі істоти. У цьому процесі не було ніякої деволуції, також як не могло бути її у діях Абсолюту, який огортає себе у ментальний образ світового початку розуму. Тут не було ні деволуції, ні падіння вниз, тільки інволюція або «одягання» одного початку в інший початок. Індивідуальне життя ще не з'являлося і не могло з'явитися, поки не почався процес еволюції.

Якби Абсолют створив спочатку вищі істоти і змусив би їх потім опускатися в усе більш низькі форми, тоді весь процес був би жорстокою, безцільною річчю, гідною одного зі злих божеств, створених уявою неосвічених людей. Але це неможливо. Всі зусилля Божественної волі були чітко направлені до «підняття» індивідуальних Я до все більш високих форм. Заради створення подібних Я, ймовірно, і був викликаний процес «інволюції» початків і наступний за ним дивовижний еволюційний процес. «Причина» всього цього, як ми вже говорили багато разів, для нас незбагненна. Ми не можемо зазирнути у нескінченний розум Абсолюту, але ми можемо зробити деякі висновки, спостерігаючи і вивчаючи закони всесвіту, які начебто прагнуть до певної мети. Ми, вивчаючи прояви волі Божественного Єдиного, можемо зробити спробу відгадати його цілі, і ці цілі мабуть завжди полягають у русі «вгору» і в еволюції. Навіть саме настання «ночі Брахми» не стало винятком, як ми побачимо далі.

В процес інволюції від її вихідного пункту, який знаходиться в ментальному початку – до найнижчої точки, досягнутої нею у грубих проявах речовини – є дуже багато поступових етапів. І інволюційне прагнення йшло від вищих ступенів минушого розуму, спускаючись усе нижче й нижче на площину матерії та сили, переходячи від

вищих початків до нижчих; коли була досягнута площина матерії, вона, зрозуміло, спочатку показала найвищу ступінь проявленої речовини – найтоншу форму ефіру або акаші. Потім властивості матерії опускалися все нижче і нижче, поки не досягли найбільш грубої форми; тоді настала коротка пауза, і вже після неї почався процес еволюції або руху по висхідній лінії. Імпульс початкової волі або думки виснажив свій знижувальний тиск і почався тиск угору, або прагнення до зростання. Але тут проявилася нова сила.

Цією новою силою було прагнення до індивідуалізації. Під час сходження рух ішов у масі, тобто, цілими початками (принципами), без подрібнення на частини або на окремі центри. Але з першим же рухом угору проявилася тенденція до створення центрів енергії або діючих одиниць, яка потім, у міру розвитку еволюційного руху, передавалася від електронів до атомів, і від атомів – до людини. Груба матерія послужила матеріалом для утворення більш тонких і більш складних форм; ці останні, в свою чергу, створювали комбінації і ще більш вищі форми і т.д., і т.д. Форми енергії діяли точно таким же чином, а також і прояви центрів розуму або свідомості. Але все стояло у зв'язку один з одним. Матерія, енергія і розум утворили потрібний початок і діяли у залежності один від одного. І робота їх була весь час спрямована до створення все вищих і вищих «форм» – вищих і вищих одиниць, – вищих і вищих центрів. Але в кожній формі, в кожному центрі або одиниці виявлялися всі три початки – розум, енергія і матерія. І в кожній одиниці присутній вічний Дух. Бо Дух має бути у всьому, так само, як усе повинно знаходитися в Дусі.

Таким чином процес еволюції з тих пір тривав безперервно і триватиме ще довгі періоди часу. Абсолют виражається у все більш і більш високих Я, яким він дає все більш і більш тонкі та складні оболонки. І як ми побачимо в цих читаннях далі, еволюція йде не тільки по лініях фізичних, а й ментальних. Вона стосується не тільки «тіл», а й «душ», які також, час від часу, роблять кроки вперед і втілюються в тіло для того, щоб пройти свій еволюційний шлях.

Кінець же і мета всього цього, мабуть, полягає у тому, щоб Я могли досягти тієї стадії, де вони починають усвідомлювати істинних «себе», тобто, Дух усередині себе і своє ставлення до духу Абсолютного, і потім, далі й далі, до таких площин життя і буття, і до такої діяльності, про яку навіть найбільш високо розвинені люди нашої раси не можуть мріяти.

Як говорили деякі древні вчителі Йоги: «Люди еволюціують у надлюдей, а надлюди в богів, боги в надбогів, а надбоги у щось іще більш високе, поки від найпростішої частки матерії, що має в собі життя, до вищої істоти – до самого Абсолюту – не буде нескінченних сходів істот, яких усіх буде проймає один Дух. Цей Дух є у всьому, і все є в Ньому».

Творча воля, про яку ми говорили в цих читаннях, проникає своєю діяльністю в усе живе. Природні закони – це закони життя, встановлені Абсолютом у його мисленому образі. Вони є природними законами для нашого всесвіту, інші всесвіти мають інші закони. Але для самого Абсолюту немає ніяких законів – він сам по собі є закон.

Всі ці закони життя і природи на всіх своїх різноманітних площинах прояву – матеріальних, енергетичних і психічних – містяться у Божественному розумі, бо інакше вони б не існували навіть у видимості. Якщо ж їх переступає або діє повз них людина особливо високого розвитку, то це відбувається тому, що вона піднімається вище площині для якої є обов'язковими ці закони. І тоді це удаване порушення законів відбувається відповідно до якого-небудь більш високого закону.

Отже, ми бачимо, що все високе й низьке, добре і зле, просте та складне – все міститься в розумі Єдиного. Боги, янголи, адепти, мудреці, небеса, сфери – все знаходиться у Всесвіті, а всесвіт у розумі Єдиного. І все відбувається згідно закону. Все рухається вгору і вперед, по лініях еволюції. Все є благо. Нас міцно тримає в собі розум Єдиного.

І точно так само, як раніше існувало прагнення до утворення індивідуальних душ із загального принципу, так далі має настати примирення індивідуальних душ; бо індивідуальна душа, розвиваючись і розкриваючись, втрачає окремо своє почуття і починає відчувати свою тотожність із Єдиним Духом; а, розкриваючись далі, вона вступає у свідоме єднання із Богом. Духовна еволюція не означає «зростання духу» – бо дух не може рости; він уже досконалий. Вираз цей означає розкриття індивідуального розуму, поки розум не побачить у собі дух. Запам'ятайте головну думку цього читання.

### **Головна думка**

Існує тільки Єдиний. Єдиний – є Дух. У нескінченному розумі цього Єдиного Духу виник мислений образ або мислеформа нашого Всесвіту. Виникнувши з думки про розумовий початок, переходячи до енергетичному початку і потім до початку матеріального, йшов інволюційний процес творення. Потім почався еволюційний процес, що йде вгору, і утворилися індивідуальні центри або одиниці. Еволюційний процес прагне до розкриття Я, веде до реалізації

Духу, який живе там. Починаючи скидати оболонку за оболонкою, ми ближче й ближче підходимо до Духу, що знаходиться всередині нас, який є Єдиний Дух, що проникає всі речі. Це – сенс життя, – таємниця еволюції. Весь всесвіт міститься в розумі Єдиного. Немає нічого за межами нескінченного розуму. Немає ніякого «ззовні», бо Єдиний є «все» у всьому; простір, час і закони – це лише уявні образи в цьому розумі, точно так же, як види форми і явища. І в міру того, як Я розкривається і приходить реальне відчуття самого себе, його мудрість і сила зростають та розширюються. Я вступає у володіння все більшою й більшою частиною своєї спадщини. У розумі Єдиного знаходиться все, що існує. І я, і ви, і всі речі на Землі знаходяться тут, в цьому нескінченному розумі. Абсолют завжди «тримає нас у розумі» – ми завжди там, у цілковитій безпеці. Насправді немає нічого, що могло б зашкодити нам, бо наше реальне Я є реальне Я нескінченного розуму. Все знаходиться в розумі Єдиного. І найкрихітніший атом підлягає дії закону і охороняється законом. Закон є все, що існує. І в цьому законі ми можемо залишатися спокійними, нічого не боячись.

## **Читання 7. Космічна еволюція**

Тепер ми досягли найцікавішої частини вчення йогинів. Ми познайомилися з основними засадами космології йогинів і далі ми будемо свідками прояву цих початків у активній дії. Ми вивчали теорії йогинів, які стосуються істини, що лежить в основі всіх речей, і перейдемо тепер до розгляду процесу космічної еволюції, циклічних законів, закону духовної еволюції, або перевтілення, закону духовних причин і наслідків, або карми і т.д. У цьому читанні ми вдаємося до історії поступального розвитку всесвіту і його форм, видів та сил, з моменту «короткої паузи», що слідувала за припиненням процесу інволюції, тобто, з моменту початку космічної еволюції. З цього моменту Всесвіт іде безупинно вгору, оскільки справа стосується еволюції індивідуальних центрів. Ми побачимо, як початки повертаються до початку, великого центру з якого вони вийшли під час процесу інволюції. Ми будемо вивчати довге, поступове, але безперервне сходження людини на її шляху до божественності. Ми побачимо будову Всесвіту і зростання душі.

В останньому читанні ми бачили, що на зорі «дня Брахми», Абсолют починає створення нового світу. Вчення йогинів говорять нам, що на початку Абсолют створює мислений образ або мислеформу світового початку розуму.

Потім цей початок світового розуму створює із себе самого світовий початок енергії. Далі цей світовий початок енергії творить у собі самому світовий початок матерії – таким чином, енергія є продуктом розуму, а матерія продукт енергії.

Далі вчення йогинів говорять нам, що з нещільного, тонкого і розрідженого стану речовини, в якому на початку з'явився світовий принцип матерії, виникли більш щільні стани речовини. І таким чином, стани матерії поступово грубішали до тих пір, поки не були досягнуті найщільніші стани матерії, які тільки були можливі; тоді процес інволюції зупинився. Потім був момент паузи, про який говорять нам вчення йогинів.

У цей момент матерія існувала у стані такому щільному, який найщільніше відомих нам нині її видів настільки, наскільки остання щільніше найтонших з відомих науці газів. Описати ці нижчі форми матерії неможливо, бо вони вже давним-давно зникли з нашої уваги; і у нас не було б слів для опису їх.

Ми можемо розуміти відношення цих станів матерії до тих, які нам відомі, тільки за допомогою порівнянь подібних наведеним.

Змінюючи момент паузи, почався еволюційний процес, або космічна еволюція, яка безперервно йде з тих пір і буде йти довгі століття. Із найщільніших станів матерії виникали стани трохи більш витончені і т.д. і т.д. З простих елементарних форм утворювалися складніші і заплутані. А ці складні форми почали вступати у комбінації між собою. І весь час прагнення було вгору, до більшого стоншення і ускладнення.

Але необхідно пам'ятати, що весь цей еволюційний процес є лише повернення до вихідної точки. Це сходження після сходження. Це не створення, а розкриття. Сходження було скоєне початками у цілому; сходження відбувається індивідуалізованими центрами, що вийшли з початків. Матерія виявляється все у більш і більш тонких станах і виявляє все більшу й більшу підпорядкованість енергії або силі. А енергія або сила показують усе більшу й більшу присутність розуму в них, але потрібно пам'ятати, що розум є і в матерії найбільш щільних станів. Так повинно бути, бо те, що виникає із чогось, має містити в собі його елементи.

Космічна еволюція триває і повинна тривати ще довгі періоди часу. І з подальшим ходом еволюції повинні з'являтися все більш і більш високі форми. Еволюція йде не тільки по матеріальних лініях, але перейшла також і на площині розуму, діючи одночасно по духовних лініях. І кінець і мета еволюції, очевидно, полягає в тому, що кожне Я, після дослідів багатьох життів, може розкритися і розвинути до такого стану, в якому воно стане свідомим по відношенню до своєї реальної суті і відчує, як реальність, свою тотожність із Єдиним Життям та Духом.



Ми тут можемо зустрітися з запереченнями з боку послідовників матеріалістичної школи, які можуть поставити нам питання, чому ми починаємо наш розгляд космічної еволюції з того пункту, коли матерія досягла межі своїх нижчих вібрацій, проявляючись у найбільш грубій своїй формі. Ці прихильники матеріалістичного світорозуміння можуть вказати нам, що наука починає свій розгляд еволюції з туманності, з тонкого, схожого на хмару пароподібного стану речовини, яке, згущуючись, утворило планети. Але тут тільки удаване протиріччя. Туманності були частиною того, що склалося процесом інволюції, і наука права, стверджуючи, що більш щільні форми створилися тут із більш тонких. Але процес зміни тонких форм у щільні був ще інволюцією, а не еволюцією. Еволюція починається в тому пункті, де починається фаза розвитку. Коли грубі форми починають поступатися новому спонуканню вгору і розвиваються в більш тонкі форми, тоді починається еволюція.

Ми не будемо зупинятися на тому періоді еволюції, в якому матерія переходила у все більш і більш тонкі стани, поки, нарешті, не досягла такого ступеня вібрацій, який уможливив появу і збереження в матерії того, що ми називаємо «життям». Звичайно, «життя» є в усякій речовині, навіть в атомі, як ми вже зазначали в попередніх читаннях. Але, кажучи тепер про «життя», ми маємо на увазі біологічні форми. Вчення йогинів говорять нам, що нижчі форми того, що ми називаємо «життям», виникли із вищих форм життя кристалів, на які вони і справді дуже сильно схожі. Про цю подібність ми говорили у попередніх читаннях цієї книги. Отже, ми почнемо з моменту, коли з'явилися «живі форми».

Звертаючись тепер до нашої власної планети – Землі, ми застасемо на ній матерію, яка виходить із розплавленого стану, в якому вона проявлялася протягом багатьох століть. Поступово охолоджуючись і зміщуючи шари, Земля ще не мала на собі жодної із тих форм, які ми називаємо «живими». «Температура Землі в цьому періоді, передбачається, була приблизно у 15000 разів вище температури кипіння води, що, звичайно ж, виключало будь-яку можливість існування якихось відомих нам тепер форм життя. Але вчення йогинів кажуть, що навіть і в розплавлених масах знаходилися елементарні форми, яким і судилося стати родоначальниками пізніших живих організмів. Ці елементарні форми склалися із дрібних частинок газоподібної, особливого виду матерії; величиною вони були трохи більше атома і стояли трохи вище нього. З цих елементарних форм, у міру того, як Земля охолоджувалася і тверділа, поступово виникли інші форми, і так далі, поки, нарешті, не з'явився перший «живий організм».

У міру того як земна куля остигала біля полюсів, поступово створювався тропічний клімат; температура його була настільки прохолодна, що допускала присутність деяких зародкових форм життя. На скелях над північними широтами знайдені рясні сліди копалін, які доводять правильність вчення йогинів про те, що життя почалося на північному полюсі, звідки живі форми поступово переходили на південь до екватора, у міру остигання поверхні Землі.

Виникаючі елементарні форми життя мали досить просту структуру і стояли лише одним щаблем вище кристалів. Вони склалися з тієї ж самої речовини, що й кристали, і різниця була лише в тому, що вони проявляли більшу ступінь розуму. З приводу цього необхідно згадати, що навіть вищі відомі нам організми складаються врешті-решт із простих хімічних матеріалів. Ці хімічні матеріали виходять прямо або побічно з повітря, води або землі. Головні речовини, що входять до складу фізичних тіл рослин, тварин і людини – це кисень, вуглець, водень, азот із домішкою невеликої кількості сірки та фосфору й зі слідами деяких інших елементів. Фізичні речовини всіх живих істот однакові; різниця тільки в ступені розуму, що керує матерією, в яку він втілений.

З цих фізичних матеріалів найбільш важливий для живих організмів вуглець. Він, мабуть, має властивість притягувати до себе інші елементи і змушує їх служити життю. З вуглецю утворюється те, що називається «протоплазми», тобто, речовина, з якої складаються тваринні та рослинні клітини. Процес еволюції, що діє безперервно і поступово, створює з протоплазми майже нескінченну різноманітність живих форм. Кожен живий організм створюється або складається з безлічі клітин та їх комбінацій. І кожен організм походить з однієї клітини, яка швидко розмножується і відтворює собі подібні, поки не буде досягнута форма амеби, рослини, тварини або людини. Кожен живий організм це розмножені клітини й кожна клітина складається з протоплазми. Тому, початок життя ми повинні шукати в тій стадії матерії, яка називається протоплазмою. У цьому цілком сходяться сучасна наука і вчення йогинів.

Досліджуючи протоплазму, ми змушені визнати дивовижні якості головного із її складових частин – вуглецю. Вуглець – дивовижний діяч серед елементів уже одним тим, що він проявляється в настільки різноманітних формах, як алмаз, графіт, кам'яне вугілля, протоплазма; він заслуговує на нашу увагу. Вчення йогинів говорять нам, що у вуглеці ми маємо той вид матерії, який виник як фізична основа життя. Якщо у кого-небудь із вас є сумнів у тому що неорганічна матерія може перетворюватися на живі форми, то подивіться на життя рослин. Ви побачите, що рослина кожен день будує свої клітини з неорганічних, хімічних або мінеральних речовин землі, повітря і води. У природі щодня відбувається диво перетворення хімічних речовин і мінералів у живі клітини рослин. А коли тварина

або людина з'їдає отримані таким чином рослинні клітини, вони перетворюються в тваринні клітини, з яких будується тіло. На що природі потрібні спочатку цілі століття, відбувається тепер у кілька годин або хвилин.

Вчення йогинів, знову до дрібниць збігаючись із поглядами сучасної науки, кажуть нам, що живі організми вперше зародилися у воді. У мулистому дні полярних морів з'явилися прості, одноклітинні організми, що мали своїм початком згадані вище перехідні види. Першими живими організмами були нижчі форми рослинного життя, що склалися тільки з однієї клітини. З цих організмів розвинулися інші, що склалися з груп клітин, і так, од нижчих форм до вищих, здійснювала свою роботу еволюція, піднімаючись висхідним шляхом угору.

Як ми сказали, одна клітина є фізичним центром або родоначальником кожного живого організму. Клітина містить у собі те, що ми називаємо ядром, яке здається більш високо організованим, ніж у інших частинах клітини; ядро, якщо ви хочете дати роботу уяві, можна розглядати, як «мозок» клітини. Спочатку клітина відтворює себе зростанням і розподілом. Кожна клітина проявляє функції життя, будь то одноклітинний організм або клітина, яка разом із мільйонами інших клітин утворює більш високо організований організм. Вона відчуває, живиться, росте і відтворює себе. У одноклітинному організмі, зрозуміло, одна клітина робить усі функції. Але в міру того як організми стають більш складними, одні клітки беруть на себе одні функції, а інші – інші функції. Відбувається поділ роботи, результатом якого є більш високий прояв життя організму. Це йде так не тільки в організмах тварин, але і в рослинах. Клітини кісток, м'язів, нервової тканини і крові тварин розрізняються між собою згідно свого призначення; те ж саме можна сказати і щодо клітин соку, стебла, кореня, листя, насіння і квітки рослини.

Як ми вже говорили, клітини розмножуються шляхом поділу після певного періоду зростання. Клітина росте, користуючись матеріалом, яким вона живиться. Коли вона вже прийняла досить їжі, тобто увібрала в себе досить нового матеріалу і досягла завдяки цьому певної величини, тоді вона ділиться або розпадається на дві клітинки, причому поділ починається в ядрі. При відділенні однієї частини від іншої, протоплазма кожної групи оточує своє ядро, і ось уже два живих організми існують там, де хвилину тому був лише один. Потім кожна з цих двох клітин починає швидко рости, потім знову розділяється, і так без кінця, причому кожна клітина, в міру того, як іде час, розмножується до мільйонів.

Піднімаючись вище по сходах розвитку, ми на наступному щаблі зустрічаємо живі організми, що складаються з групи клітин. Ці групи клітин утворюються поділом однієї клітини, але замість того, щоб розходитися в різні боки, клітини збираються в групи або маси. Існують мільйони організмів, що складаються з груп однакових клітин, серед них ми знаємо губки, поліпи та інші.

У початковому варіанті життя важко відрізнити тваринне життя від рослинного; дійсно, примітивні організми володіють властивостями і рослин, і тварин. Але в міру того як ми піднімаємося вище сходами розвитку, ми помічаємо явні «відгалуження»; утворюється широка гілка більш складних рослинних організмів та інша гілка – складних тваринних організмів. Рослинне царство починається морськими водоростями, потім переходить до грибів, лишайів і моху, папороті, хвойних рослин, деревоподібної папороті, трав та інших, а потім – до кущів, дерев і злаків. Тваринний світ починається з монери, або одноклітинного організму, який представляє собою крихітну краплю протоплазми. Потім іде амеба, в якій вже починається певна різниця частин. Потім ідуть уже foraminifera, яка створює собі з води вапняну шкаралупу. На наступному щаблі стоять polycystina, що виділяє з води мушлю або скелет з кременистої речовини. За ними йдуть губки, корали, анемони і медузи. Потім морські лілії, морські зірки тощо. Потім різні сімейства черв'яків. Потім краби, павуки, багатоніжки і комахи. Нарешті, моллюски, до яких відносяться і устриці, черепашки та інші тварини, які живуть у мушлях: равлики, каракатиці, морські бризкуни тощо. Всі ці сімейства тваринних організмів відомі під назвою «безхребетні», тобто, які не мають спинного хребта.

Потім ідуть «хордові», або тварини, які мають хребетний стовп. Тут на першому місці ми бачимо риб з їх багатьма тисячами видів. Потім ідуть амфібії, до яких відносяться жаби тощо. Потім плазуни – тобто, змії, ящірки, крокодили, черепахи і т.д. Потім іде величезна родина птахів, з її дивовижним розмаїттям форм, видів та характеристик.

Далі йдуть – ссавці; характерною відмінністю цієї групи є те, що вони годують своїх дитинчат молоком або подібною рідиною, що виділяється матір'ю. Ссавці складають вищу форму хребетних.

До першої групи ссавців належать тварини, що народжують не цілком розвинутих дитинчат; ця група поділяється на два розряди: 1) одноутробні, до яких відносяться качкодзьоби, колючі мураході тощо, 2) двоутробні або сумчасті, до яких відносяться кенгуру, опосум та інші.

До другої групи ссавців відносяться ті, які народжують цілком розвинутих дитинчат. У цьому класі ми бачимо мураходів, лівнівців, китів, морських свинок, коней, корів, овець та інших копитних тварин; потім іде слон, тюлень, собаки, вовки, леви, тигри і всі м'ясоїдні тварини; потім зайці, щури миші й усі гризуни, потім кажани, кроти та інші комахоїдні, потім іде велика родина мавп, від маленької мавпи до орангутанга, шимпанзе та інших видів, які близько

стоять до людини. І, нарешті, вищий вид хребетних становить людина, від бушменів, печерних жителів, австралійських аборигенів, до сучасного європейця з його високорозвиненим організмом.

Від монери до людини довгий шлях, що включає в себе багато сходів, але це – шлях поступових перехідних форм. Вчення йогинів дотримується теорії еволюції, висунутої і сучасною наукою; але воно йде ще далі; воно вважає, що не тільки фізичні форми схильні до процесу еволюції, але що еволюціують також і «душі» втілені в цих фізичних формах. Іншими словами, вчення йогинів визнає, що відбувається подвійний процес еволюції, головна мета якого – розвиток «душ», але, який вважає за необхідне розгортати усе більш вищі форми фізичних тіл, що є вмістищем цих душ, які постійно розвиваються.

Киньмо побіжний погляд на висхідні сходи тваринного життя в його еволюційному розвитку. При цьому ми будемо спроможні побачити зростання душі, яке проявляється у виникненні все більш і більш високих фізичних форм, які служать засобом вираження для вкладених у них душ. Будемо спочатку вивчати еволюцію душі з зовнішньої точки зору, а потім уже перейдемо до внутрішньої. Таким чином ми будемо мати більш повне уявлення про весь процес, ніж у тому випадку, якщо б ми ігнорували зовнішню сторону і відразу перейшли до внутрішньої. Не нехуйте зовнішньою формою – вона завжди була й тепер є храмом душі, який душа переробляє і перебудовує згідно своїх постійно зростаючих потреб і вимог.

Почнемо з протозойних або одноклітинних організмів, що представляють собою нижчу форму тваринного життя. Нижчий вид цього нижчого класу є та чудова істота про яку ми говорили у попередніх читаннях – монери. Ця істота живе у воді, тобто природному основному елементі, в якому, згідно з давніми віруваннями, почалося органічне життя. Монера являє собою досить маленьку, безбарвну, безформну, слизову, клейку масу – щось на зразок крихітної краплі клею – абсолютно однаково всередині і зовні та позбавлену якихсь органів або частин. Дехто стверджував, що під більш досконалим приладом, ніж мікроскоп, у монери можна було б відкрити щось на кшталт зародкових органів; але, наскільки в змозі бачити людське око, нічого подібного воно відкрити не змогло. У монери немає ні органів, ні частин, якими б вона могла виконувати особливі функції, як це буває у вищих живих організмів. Життєві функції, як ви знаєте, можуть бути розділені на три групи, тобто, – на харчування, розмноження і сприйняття зовнішніх вражень та реагування на них. Усі ці три види функцій монери виконує, але – кожену будь-якою частиною свого тіла, або – всіма частинами разом.

Кожна частина або все ціле монери поглинає їжу і кисень: вона вся рот і легені. Кожна частина або все ціле перетравлює їжу: вона вся – шлунок. Кожна частина або все ціле виконує відтворювальні функції: вона вся – відтворювальні органи. Кожна частина монери сприймає зовнішні враження і відповідає на них: вона вся – органи чуття та органи руху. Вона огортає свою здобич, як крапля клею покриває собою піщинку, і потім поглинає речовину здобичі у свою власну речовину. Вона рухається висуваючи вперед, у будь-якому місці, частину свого тіла, утворюючи ніби хвостовий придаток, яким вона і користується, як «ногою» або «пальцем», просуваючи себе, прямуючи до якого-небудь предмету або віддаляючись від нього. Ці висунуті частини тіла називаються «суніжками». Коли потреба в «суніжці» відпадає, монери просто вбирає в себе частину, яка була висунута для даної мети.

Монери точно так же, як вищі організми, досконало виконує функції травлення, засвоєння, поділу та інше – але у неї немає органів для цих функцій і вона виконує їх окремо або разом будь-якою або всіма частинами свого тіла.

Те, що вищі тварини виконують складними органами і частинами – серцем, шлунком, легенями, печінкою, нирками тощо – ця маленька істота виконує без органів, усім своїм тілом або будь-якою його частиною. Функція відтворення у монери разуче проста. Монери розділяється на дві частини – ось і все. У монери немає ні чоловічої, ні жіночої статі – один орган включає в себе і те й інше. Відтворювальний процес у монери ще простіше, ніж «розгортання бруньок» у рослин. Цю дивну істоту можна вивернути навиворіт і вона все-таки продовжує жити правильним життям, не проявляючи найменших слідів розладу або пошкодження. Це просто «жива крапля клею», яка їсть, перетравлює їжу, отримує враження, відповідає на них і відтворює собі подібних. Крихітна «крапля клею» виконує дійсно ті ж самі життєві функції, що й вищі складні форми живих істот. Що ж потрібно вважати великим «дивом» – монери або людину?

Маленький крок уперед веде нас від монери до амеби. Назва цієї нової істоти походить від грецького слова, що означає «зміна», і прийнята тому, що амеба постійно змінює свою форму. Ця зміна форми відбувається тому, що тварина безперервно висуває і втягує в себе «суніжки», що надає їй вигляду «багатопалості» організму. У цієї істоти ми бачимо перший крок до розрізнення «частин»; її поверхня покрита чимось на зразок «шкіри», а в центрі її ми знаходимо «ядро», а також порожнину всередині неї, що розширюється і скорочується, якою тварина користується для затримання і розподілу кисню; це – елементарна комбінація шлунку і легень. Таким чином ви бачите, що амеба стоїть однією сходинкою вище монери і вже починає наче розуміти зручність частин і органів. Тут цікаво відзначити, що звичайні клітини більш складних тіл тварин багато в чому схожі на монери, а білі тільця в крові

людини і тварин мають різючу подібність з амебою за розміром, загальною структурою і рухами; вони навіть і науці відомі під назвою «амебоїда». Білі тільця крові змінюють свій вигляд розумним чином, приймають у себе їжу і живуть порівняно незалежним життям – їх рухи доводять присутність у них незалежної «думки» та «волі».

Деякі з амеб (наприклад, діатомеї) витягують з води тверді матеріали і будують собі з них мушлі та дома, що захищають їх від ворогів. Ці мушлі повні крихітних отворів, через які простягаються суніжки у пошуках їжі або з метою пересування. Одні з цих мушель складаються з відділень мулу, інші – з кременистої речовини; «відбір» цих речовин від інших мінеральних часток води свідчить про певну ступінь «думки» і розуму, властиву навіть цим нижчим істотам. Скелети цих крихітних істот утворюють великі відкладення крейди та інших подібних речовин.

Наступний щабель на сходах живих істот утворюють інфузорії. Від амеб вони відрізняються тим, що замість суніжок у них є вже розвинені маленькі віброуючі волоконця або ниткоподібні придатки, якими інфузорії користуються, щоб притягувати свою здобич і пересуватися з місця на місце. Ці волоконця постійні, а не тимчасові, як суніжки монери або амеби; вони є першими ознаками рук і ніг. Інфузорії у ще більшому ступені, ніж їх родичі амеби, відкрили можливості закладені в органах і частинах через які вони пропускають їжу і кисень; тобто, значить, вони розвинули в собі перші зачатки горлянки, дихального горла і стравоходу.

Потім іде сімейство губок, м'який скелет яких дає корисний предмет нашого щоденного побуту. Існує безліч сортів таких губок, які споруджують собі набагато красивіші і тонкі будинки, ніж їх більш прості і звичайні брати. Сам мешканець губки являє собою слизову, м'якотілу тварину, що заповнює простір губчастого скелету. Губка прикріплена до одного місця; вона видивляється навколо себе здобич у воді, а також дихає за допомогою численних схожих на ниточки ворсинок, названих ціліями; ці вії б'ють по воді проганяючи їжу і кисень у внутрішні частини тіла. Втягнута всередину вода, так само, як і відходи їжі, тим же самим способом виганяються назовні. Цікаво відзначити, що в організмі вищих тварин, у тому числі й людини, теж існує безліч війок, що грають роль у процесі харчування. Природа, удосконаливши яке-небудь знаряддя, дуже схильна утримати його навіть і в вищих організмах; але в останніх роль цього знаряддя часто применшується присутністю вищих знарядь.

Наступний щабель висхідних сходів живих організмів займають поліпи, що живуть у воді і прикріплюються до якихось плаваючих мас. Поліпи присмоктуються до плавучих матеріалів своїм ротом, з якого звисають щупальці, або довгі тонкі руки. На цих щупальцях є маленькі ниткоподібні волокна, з'єднані з отруйною рідиною і вкладені в особливих клітинах. Коли щупальці стикаються з тим, що може служити здобиччю для поліпа, і з тим, що може виявитися ворогом, вони обвиваються навколо цього предмету і починають скорочуватися; при цьому дрібні клітини лопаються і маленькі ниткоподібні волокна звільняються та обвиваються петлями навколо предмету, отруюючи його виділеною ними рідиною. Деякі поліпи утворюють зі своїх виділень крем'янисті трубочки, в яких вони і поміщаються, виглядаючи на кінцях їх, мов квіти. Навколо старих поліпів утворюються групи молодих, схожих на бруньки дитинчат. Ці брунькоподібні поліпи згодом перетворюються на те, що носить назву сцифомедузи, які в свою чергу, розмножуються; але тут відбуватися диво: медуза кладе яєчка, а з цих яєчок виводяться не рухомі, як батьки, істоти, а нерухомі, як діди, поліпи. Медуза володіє відносно складним організмом. Вона має заплутану систему каналів або проходів, по яким проводиться їжа та кисень у різні частини тіла. У неї також є щось на зразок м'язів, які, скорочуючись, дають їй можливість «плавати». Є у неї і «нервова система», і, що найдивніше, зародкові очі та вуха. Щупальці її, як і в поліпа, виділяють отруйну рідину, виливаючи на здобич чи на ворога.

Близько до поліпів стоять морські анемони, з їх красивим забарвленням і ще більш складною будовою і розвиненим організмом; їх щупальці нагадують пелюстки квітки. Трохи відрізняються від них і корали, що утворюють цілі колонії; скелети коралів утворюють коралові дерева, гілки та інші відомі всім нам форми.

Переходячи потім до наступних вищих видів життя, ми зустрічаємо морських тварин з тілами покритими голками – морських їжаків, морських зірок тощо, які володіють товстою, твердою шкірою, покритою голками або колючими відростками. Ці тварини є дуже різноманітних видів. Морські зірки мають відростки у вигляді променів, що йдуть від одного центру; звідси їх назва; морські їжаки нагадують формою кулю. Морські лілії, з їх так званими стеблами і квітами, відносяться до того ж сімейства, що й морські огірки, назва яких походить від їх форми і загального вигляду. Але, насправді, це не рослини, а тварини з порівняно складним організмом, однією з рис якого є шлунок, який може бути відкинутий і замінений новим. Морські огірки мають добре позначену нервову систему і очі, деякі навіть забезпечені зародковими повіками.

Наступний щабель займає великий загін кільчастих або суглобистих тварин; сюди відносяться різні породи хробаків, крабів, павуків, мурах і т.д. До цієї групи належать приблизно чотири п'ятих усіх відомих нам тваринних організмів. Тіла їх добре сформовані; нервова система у них розташована уздовж усього тіла і складається з двох тонких ниток пов'язаних місцями у вузлики або маси нервових клітин схожих на клітини нервової тканини вищих тварин. У представників цієї групи є очі й інші органи чуття, у багатьох випадках сильно розвинені. Є у них також і

органи, що відповідають серцю і добре розвинений травний апарат. Зауважте, як розвинувся вже харчовий організм: монера приймає їжу в будь-якій частині тіла; амеба – за допомогою своїх суніжок, і потім проводить їжу по тілу за допомогою ритмічного руху складової її речовини; поліп розподіляє їжу в різні частини за допомогою води, яку він поглинає разом зі здобиччю; морський їжак і морська зірка передають їжу по каналах свого тіла, що відкривається безпосередньо у воду; у вищих форм кільчастих тварин харчування розподіляється рідиною, схожою на кров, що несе живильні матеріали до кожної частини і до кожного органу, і виводить із тіла непотрібні матеріали; кров же проганяється по тілу зародковим видом серця. Кисень, кожним із цих організмів, розподіляється відповідним чином, причому більш вищі вже мають зародкові легені і дихальні органи. Крок за кроком живі організми удосконалюються і органи, необхідні для виконання певних функцій, із зародкових форм розвиваються до все більш досконалих.

Сімейство хробаків є найнижчим представником великого роду кільчастих. За ними йдуть так звані коловертки, надзвичайно малі за розмірами. Потім рід шкаралупових, названих так за їх оболонку у вигляді шкаралупи. Ця група включає в себе раків, крабів, омара і т.д.; вона близько схожа на групу комах. Багато вчених авторитетів вважають, що комахи і шкаралупові походять від загального родоначальника; деякі із вчителів-йогинів тримаються того ж погляду, в той час як інші не намагаються вирішити це питання, вважаючи його несуттєвим, оскільки всі організми мають одне спільне походження. Західні вчені звертають багато уваги на зовнішні деталі; східний же розум має схильність пропускати ці деталі, не надаючи їм великого значення і вважаючи за краще шукати причину, що лежить далі зовнішньої форми. Але в одному пункті вчителі-йогини і вчені абсолютно згодні. Це в тому, що комахи походять від якоїсь водяної істоти. І ті й інші стверджують, що крила комах розвинулися з органів, що служили спочатку у їх предка для дихання під час його коротких повітряних польотів. Пізніше потреба перебування на повітрі змусила зародкові органи перетворитися на справжні крила. Це анітрохи не більш дивно, ніж перетворення гусениці в лялечку і потім у комаху. Останній процес є лише відтворенням стадії, через які проходили живі організми протягом довгих століть еволюції, від морських мешканців до комах.

Нам немає потреби забирати у читачів багато часу описом дивовижно складних організмів деяких із комах, які займають наступне місце за шкаралуповими. Дива життя павуків, майже людське життя мурах, розум бджіл і всі інші дива життя комах, безсумнівно знайомі нашим читачам. Вивчення будь-якої гарної книги, присвяченої описам життя вищих комах, буде дуже корисно всякому, бо відкриє йому очі на дивовижні прояви життя і розуму у цих істот. Згадайте зауваження Дарвіна, що мозок мурашки, хоча він і не набагато більше шпилькової головки – «є одна з найбільш чарівних частинок матерії у світі, можливо навіть більш дивна, ніж мозок людини».

Близько споріднений шкаралуповим – рід молюсків, до якого відносяться устриці, черепашки і подібні істоти; також равлики, каракатиці, слимаки, кораблики, морські бризкуни і т.д., і т.д. Деякі з них захищені твердою мушлею, інші мають хрящоподібну зовнішню шкіру, що служить їм панциром; треті зовсім без одягу. Ті, хто має мушлю, витягають матеріали для своїх споруд із води. Деякі з них прикріплюються до скель або інших предметів; інші мандрують вільно. Як це не дивно на перший погляд, але деякі вищі форми молюсків мають ознаки зародкового хребта і наука висловила припущення, що морські бризкуни та подібні до них тварини, мають загального предка із хребетними, вищим видом яких (з відомих у даний час на нашій планеті) є людина. Про взаємовідносини цих форм ми ще згадаємо в наступному читанні, розвиваючи історію «сходження людини» від нижчих хребетних до її теперішнього стану.

Тепер, закінчуючи це читання, ми повинні нагадати читачеві, що ми не вчимо теорії еволюції в такому вигляді, як її розуміє сучасна наука. Ми розглядаємо її з протилежної точки зору – з точки зору вчення йогинів. Сучасна наука говорить, що розум є побічний продукт, який з'являється при розвитку матеріальних організмів, тоді як вчення йогинів стверджує, що був розум, який був укладений у всіх найнижчих організмах; цей розум, постійно пробиваючи собі шлях до розвитку, викликав поступову еволюцію або розвиток, повільно підвищуючи ступінь організації та функцій. Наука учить, що «функція передує організації», тобто, що організм виконує певні функції недосконало і грубо перш ніж розвине в собі органи, придатні для цих функцій. Так, наприклад, нижчі організми перетравлюють їжу перш ніж у них розвинеться шлунок – останній, з'являючись, відповідає вже існуючій потребі. Але вчення йогинів йде далі і стверджує, що, «якщо функція передує організації, то бажання передує функції», тобто, шлунок є наслідок того, що організм «бажає» мати травний апарат для того, щоб сходити по еволюційних сходах. І це бажання з'являється раніше, ніж починається функціонування організму. Існує «спонукання», що йде з боку розуму, який прагне розвитку; і жива істота відчуває це спонукання у вигляді неясного бажання, яке з плином часу стає все сильніше і сильніше. Деякі види з великою готовністю поступаються спонуканню; вони стають родоначальниками можливих вищих форм і виробляють вищі організми. «Багато покликаних, та мало обраних», а тому справа йде повільно, з покоління в покоління, і тільки дуже нечисленні з організмів служать для того, щоб передавати еволюційне спонукання своїм нащадкам. Але це завжди спонукання з боку розуму укладеного в кайдани матерії, який прагне скинути оболонки, що закривають його і мати більш досконалі знаряддя для свого прояву і

вираження. В цьому і полягає різниця між «еволюцією» сучасної науки і «розкриттям» вчень йогинів. Перша – цілком матеріальна і розум є в ній тільки побічним продуктом; друга – говорить про один розум, а матерія є тільки виразом і проявом розуму.

Як ми говорили в цьому читанні і, як детально зазначимо в наступних – поруч з еволюцією фізичних тіл іде еволюція «душ», що викликає її. Ця еволюція «душ» є основним принципом вчень йогинів; але перш, ніж ви будете в змозі цілком охопити вищі вчення, вам необхідно познайомитися з еволюцією фізичних тіл і видів.

Наступне читання, назване «Шлях до людини» говорить про поступовий розвиток людини, тобто, її тіла – з нижчих форм хребетних. У тому ж читанні ми вдамося до розгляду «еволюції душ».

## **Читання 8. Шлях до людини**

У попередньому читанні ми провели вас послідовними східцями від початку життя в найпростіших організмах до істот близько схожих на хребетних, – вищого класу живих істот на нашій планеті. У цьому читанні ми беремося до історії «походження людини» з нижчих форм хребетних.

Розлогий клас тварин, званих «хордовими», відрізняється від безхребетних тим, що ці «хордові» мають внутрішній кістяк, найважливішою ознакою якого є хребет або хребетний стовп. Хребетні тварини, як це треба пам'ятати, по суті мають ті ж органи, що й нижчі організми, але відрізняються від останніх вельми суттєво тим, що володіють внутрішнім скелетом, тоді як нижчі тварини мають скелет зовнішній, утворений просто затверділою шкірою. Гнучкість хребта утворює дивну міцність структури хребетних тварин, з'єднану з властивою їм легкістю рухів; це робить їх здатними до швидкого розвитку та еволюції. Завдяки своїй міцності та легкості, ці тварини можуть швидко рухатися, переслідуючи свою здобич або тікаючи від ворогів.

Вони можуть також добре протистояти зовнішньому тискові або нападу. Вони захищені не гірше безхребетних, що мають шкаралупу, але мають ще й додаткову перевагу легкості рухів. Незважаючи на відмінності у формі і в зовнішньому вигляді представників групи хребетних, по їх структурі легко видно, що вони походять від однієї форми – все є тільки видозмінами одного загального зразку; відмінності ж їх обумовлюються вимогами життя тварини, що проявляються в бажаннях і потребах видів.

Наука встановлює, за допомогою декількох сполучних ланок, пряму спорідненість між хребетними і безхребетними; найчудовішим із цих ланок є ланцетник, істота схожа за формою на рибу і разом із тим надзвичайно близько нагадуючи нижчі (безхребетні) організми. У ланцетника немає голови і тільки одне око. Він напівпрозорий і має вії, якими втягує в себе воду, яка містить в собі його їжу. У нього є щось на зразок зябер і горлянки, як у нижчих тварин. Серця у нього немає і кров у ньому циркулює за допомогою скорочення судин або частин тіла. До речі кажучи, у нього немає спинного хребта, але тим не менше, наука змушена була віднести його до класу хордових, позаяк у нього є хрящ у тому місці, де зазвичай знаходиться спинний хребет у вищих організмів. Цей хрящ можна назвати «елементарним спинним хребтом». Нервова система ланцетника складається з однієї нитки, яка розширюється біля його рота і, яку тому можна вважати «чимось на зразок мозку». Ця істота є дійсно формою безхребетних, який розвинувся був і, що має вигляд хребетної та, яка показує ознаки зачатків хребта і нервової системи класу хордових. Вона являє собою «сполучну ланку».

Нижчими формами істинно хордових є величезний загін риб, вищої і нижчої ступенів; деякі з вищих форм риб так само сильно відрізняються від нижчих форм, як ці останні відрізняються від плазунів. Немає необхідності вдаватися у детальний розгляд природи різних родів риб, адже кожен хто вивчав природничі науки, більш-менш знайомий із ними.

Деякі види риб незвичайно близькі до плазунів і дійсно настільки ж відносяться до плазунів, наскільки і до риб. Деякі види риб, відомі під назвою дірпої, або «дводишні», мають дивовижну подвійну систему дихання. У них є зябра для дихання у воді і в той же час, примітивна або елементарна «легеня» у вигляді плавального міхура або «резонатора», яким вони користуються для дихання на повітрі. У бичка Південної Америки, так само як і деяких риб Австралії та інших місць, є видозмінені плавники, якими вони користуються як кінцівками для переходу по суші з одного ставка в інший. Деякі з цих риб, як відомо, перекочувували на величезні відстані в пошуках нових ставків або річок, вигнані зі свого колишнього місця проживання посухою, а можливо і кочовим інстинктом, подібним перелітному інстинкту птахів. Вугри – риби, і багато видів вугрів можуть залишати воду і по землі переходити з одного ставка в інший завдяки тому, що вони дихають за допомогою особливих, видозмінених зябер. Індійський повзучий окунь може жити поза водою; він пристосував свої зябра для дихання, а плавники – для лазіння і переходів по землі. Таким чином, ви бачите, що не виходячи з роду риб, ми маємо серед риб приклади сухопутних істот, які представляють собою щось на кшталт «сполучних ланок».

Але між рибами і плазунами є й справжні «сполучні ланки». Не зупиняючись на численних химерних формах, які слугують ланками між цими двома класами, розглянемо історію лише звичайної жаби, що представляє собою разючий приклад. Пуголовок має зябра, не має кінцівок, користується хвостом, як риба плавцями, харчується рослинами і т.д. Проходячи через кілька цікавих стадій, пуголовок досягає стадії жаби з хвостом; – потім він відкидає хвіст і стає повноцінною, зрілою жабою, з чотирма лапами, плавальними перетинками, без хвоста, і харчується тваринною їжею. Жаба – амфібія, тобто, може жити як у воді, так і на суші, – і тим не менш, вона змушена виходити на поверхню води для наповнення легенів повітрям. Деякі види амфібій володіють і легенями, і зябрами навіть у зрілому стані; але вищі з хребетних, що живуть у воді, дихають легенями розвиненими з плавального міхура риб, який, у свою чергу, розвинувся з примітивного горла нижчих організмів. Відомо, що є риби з теплою кров'ю. Нехай читачі згадають, що кит – не риба, але ссавець, який живе у воді, який породжує живих дитинчат і вигодовує їх грудьми.

Отже, ми ясно бачимо, що між кочовиками по землі і повзаючими рибами та нижчими формами плазунів – усього один крок, і крок невеликий. Жаба ілюструє нам процес еволюції, що відбулася між двома родами, і історія особистого життя жаби відтворює еволюцію на яку пішли тисячоліття в житті видів. Ви повинні пам'ятати, що в ембріональному житті будь-які живі істоти проходять через ті ж стадії еволюції, через які пройшли види – це вірно не тільки для жаби, а й для людини.

Нам немає потреби довго зупинятися на розгляді організмів сучасних плазунів. Ми можемо спостерігати і вивчати їх форми в різноманітних породах змії, ящірок, крокодилів, черепах і т.д. Ми бачимо змії, які не мають кінцівок; ящірку з діючими кінцівками; величезного, повільного, неповороткого крокодила та алігатора; панцирних черепах різних порід; – всі вони відносяться до великого загону плазунів і майже всі є виродженими потомками могутніх рептилій того геологічного періоду, коли Земля була населена гігантськими земноводними чудовиськами. Серед густої рослинності цієї доісторичної епохи, оточені найсприятливішими умовами, ці дивовижні істоти жили і процвітали, а їхні викопні скелети свідчать нам, як виродилися їх нащадки внаслідок менш сприятливих умов життя і розвитку інших, які витіснили їх, організмів, більш підхожих до змінених умов.

Потім іде великий загін птахів. Птахи походять від плазунів. Так говорить східне вчення, так само вчить і західна наука. Спочатку в підручниках говорилося, що лінія переходу йшла від крилатих плазунів, що існували в епоху рептилій, в перші дні Землі. Але пізніші західні письменники з цього питання спростували це припущення. Тепер кажуть, що крилаті рептилії древньої епохи не мали пір'я і більше були схожі на кажана, ніж на птахів. А кажан – не плазун і не птах; це – ссавець, який породжує живих дитинчат і годує їх своїми грудьми. Кажан більше схожий на звичайну мишу, а його крила – просто лише перетинки, що йдуть від його пальців до ніг і хвоста.

Лінія сходження від плазунів до птахів ішла від тих форм плазунів, які ходили по землі. Між двома цими загонами (плазунами і птахами) існує близька анатомічна та фізіологічна спорідненість і зв'язок, говорити про який нам тут немає потреби. Але, звичайно, з часу їх «відгалуження» в них відбулося багато змін. Луска плазунів і пір'я птахів, як відомо, є змінами колишньої зовнішньої шкіри так само, як і шерсть, кігті, копита та нігті всіх тварин. Таке ж походження навіть і зубів; як це не дивно може тепер здаватися – всі зуби утворилися зі шкіри. Яке чудове поле для роздумів – ця поступова еволюція від перетинкового зовнішнього покриву нижчих живих форм до прекрасного пір'я, дзьобів і кігтів птахів!

Поява крил мала величезне значення в прогресі організмів. Плазуни були приречені жити на невеликому просторі Землі, тоді як птахи могли робити великі перельоти по всій Землі. А подорожі завжди розвивають здібності до спостереження, пам'ять та інше. І виховують почуття зору, слуху тощо. Крім того, летюча істота змушена в більшій мірі вправляти свої «розумові» здібності, що розвиваються. Таким чином, птахи, в силу необхідності, спричиненої їх перельотами і польотами, повинні були більшою мірою розвивати свій розумовий апарат. В результаті цього, ми у багатьох птахів бачимо приклади розумної думки, які не можна вважати «простим інстинктом». Натуралісти, з точки зору розуму, ставлять ворону на чолі птахів, і ті, хто коли-небудь спостерігав цих птахів і вивчав їх психологію, погодяться з вірністю цього погляду. Було доведено, що ворони вміють складати кілька чисел і в інших відносинах виявляють разючу ступінь майже людської кмітливості.

Наступний щабель над птахами представляють – найвищі тварини – ссавці. Але перш, ніж узятися до розгляду цих вищих тварин, кинемо побіжний погляд на «сполучні ланки» між птахами і ссавцями. Нижчі види ссавців багато в чому нагадують птахів. У багатьох немає зубів; інші мають той же самий примітивний пристрій кишківника, звідки і їхня назва – однопрохідні. Ці однопрохідні можуть бути названі напівптахами, напівссавцями. Одним із найбільш характерних представників їх групи є качконіс, якого древні натуралісти вважали за підробку з боку таксидермістів; потім, остаточно відкинуті у своєму припущенні, вони вирішили, що це – «каприз природи». Але качконіс зовсім не примха природи, а «сполучна ланка» між двома великими загонами живих істот. Ця тварина вражає своїм виглядом спостерігача, який бачить її вперше. Вона схожа на бобра, з м'якою, пухнастою шкуркою,

але в той же час має плаский роговий ніс, як у качки; лапи у неї перетинчасті, але разом із тим забезпечені кігтями, що виходять за край перетинки. Качконіс кладе яйця, – кожен раз по два яйця – в підземному гнізді; яйця його схожі на яйця птахів, бо містять у собі не тільки протоплазму, з якої утворюється зародок, але також і «жовток», яким зародок харчується, поки не вилупиться з яйця. Після того як молодий качконіс вилупиться, він харчується з залози, яка не має пипки, на материнському тілі, причому молоко у матері виділяється зовсім особливим процесом. Подумайте про це диво – про тварину, яка кладе яйця і, яка потім, коли дитинчата вилуплюються, вигодує їх своїм молоком. Молочні залози у матері є примітивними «грудьми».

Качконіс водиться в Австралії, країні багатьох дивних форм і «сполучних ланок», що вижили там і поступово зникли в інших частинах земної кулі, де їх витіснили більш досконалі форми. Дарвін називає ці пережили форми «живими копалінами». У цій же країні водиться єхидна, або їжак-мурахоїд, яка кладе одне яйце і виношує його в своїй сумці, після чого живить своє дитинча молоком, подібно качконосу. Ця тварина, як і качконіс, відноситься до однопрохідних.

Вчені розійшлися у своїх поглядах щодо того, – чи походять однопрохідні тварини безпосередньо від плазунів або птахів, чи у них був загальний предок, від якого пішли гілки плазунів, птахів і ссавців. Але це не має особливого значення, бо спорідненість між плазунами, птахами і ссавцями доведена цілковито. А однопрохідні безсумнівно є однією зі збережених проміжних стадій.

Наступний, більш високий за однопрохідними щабель у житті ссавців, що розвивається, займають двоутробні, або ссавці сумчасті тварини, з яких добре відомі опосум і кенгуру. Характерною рисою цих тварин є присутність зовнішньої сумки у самиць; в цій сумці сидять і харчуються дитинчата до тих пір, поки вони не будуть здатні самі про себе піклуватися, як це можуть робити дитинчата інших тварин. Дитинчата у двоутробних народжуються або з'являються на світло в недорозвиненому стані, нерозвиненими у своєму розмірі та силі. Є викопні рештки двоутробних, які показують, що в минулі століття подібного роду тварини досягали розміру слонів.

У більш звичайних форм ссавців дитинчата народжуються абсолютно сформованими; вони до народження отримують харчування з тіла матері, з яким зародок з'єднаний плацентою. Плацентарні ссавці були краще за всіх форм пристосовані для виживання і розвитку, позаяк їх дитинчата харчувалися під час періоду утробного життя, і турботи, які в разі потреби надавали ссавці своїм немовлятам, діяли в напрямку більш високому, ніж інші. Це, разом з іншими причинами, поставило плацентарних на «царську лінію», з якої розвинулася людина.

Наука визнає такі сімейства «плацентарних» ссавців, що мають кожне свої особливості:

Беззубі, до яких відносяться: лівнівці, мурахоїди, щитоносці і т.д. Ці тварини, мабуть, ближче до однопрохідних, ніж до сумчастих.

Сиренові, названі так за подібністю з міфічними сиренами; сюди відносяться морські корови, ламантини, дюгони тощо, за структурою і зовнішнім виглядом нагадують рибу, але з передніми кінцівками, схожими на лапи і з задніми кінцівками, відсутніми або наявними в рудиментарному вигляді.

Китові, куди входять кити, морські свині, дельфіни тощо, абсолютно схожі на риб за зовнішнім виглядом і будовою тіла; їх форми пристосовані до життя у воді, хоча вони безсумнівно належать до ссавців, що народжують живих дитинчат, які годуються матір'ю.

Копитні, що включають багато різноманітних видів, як кінь, тапір, носоріг, свиня, гіпопотам, олень, вівця, корова та інші.

Нугасоїда – це невелике сімейство, головним представником якого є гірський кролик, з зубами, схожими частково на зуби копитних тварин, почасти – на зуби гризунів.

Хоботні – представником цього сімейства в наш час є тільки слон, який має особливий придатак, званий «хоботом» і служить йому ніби п'ятою кінцівкою.

М'ясоїдні (хижі), що представлені численними і різноманітними видами, як, наприклад, тюлень, ведмідь, ласка, вовк, собака, лев, тигр, леопард і т.д.

Гризуни – щур, заєць, бобер, білка, миша та інші.

Комахоїдні – кріт, землерийка, їжак і т.д.

Рукокрилі, до яких відносяться кажани, що представляють собою високорозвинених тварин.

Лемури; назва їх походить від латинського слова, що означає «привид»; називають їх так тому що вони зазвичай бродять ночами. Лемур – тварина нічна, за загальним виглядом дещо схожа на мавпу, але з довгим, пухнастим хвостом і гострою, мов у лисиці, мордою. Він нагадує маленьку лисицю з руками і ногами, як у мавпи, причому він може хапати предмети ногами, так як і мавпи. Деякі натуралісти відносять цих тварин до сімейства мавп на тій підставі, що вони – «чотирирукі»; інші ж вважають, що в них ще більш важливими ознаками відтінена їх спорідненість і зв'язок із сумчастими, гризунами і комахоїдними. Загалом ці тварини мають дивну організацію і дуже близько підходять до того, щоб служити «сполучною ланкою» між іншими формами. Один вид лемурів,



відомий під назвою «летючого лемура», схожий багатьма рисами на білку, але має перетинку між кінцівками, яка допомагає йому робити стрибки в повітрі на великі відстані. Цей різновид лемурів, мабуть, є ланкою між комахоїдними і приматами.

Примати, – величезне сімейство, що включає різноманітні види мавп, – павіанів, людиноподібних мавп, як гібон, горила, шимпанзе, орангутанг і т.д.; всі вони мають великі щелепи, маленький мозок і згорблене положення тіла. До цього сімейства відноситься і людина, з її великим мозком і прямим положенням тіла, причому людські раси розрізняються за формою черепа, за кольором шкіри, якості волосся і т.д.

Розглядаючи походження (фізичне) людини з нижчих форм, починаючи з монери і т.д., до теперішнього її положення на еволюційних сходах, читач повинен бути вражений безперервністю цього сходження, розвитку і розквіту живих форм. Хоча є багато «відсутніх ланок», завдяки зникненню організмів, які становлять зв'язок, проте, в існуючих зараз формах ми знаходимо достатньо доказів безперервності еволюції, щоб задовольнити допитливого дослідника. Факти однієї тільки ембріології вже дають достатній доказ походження людини з нижчих форм. Кожна людина при своєму народженні в кілька місяців проходить усі стадії сходження, починаючи від однієї клітини до новонародженого, цілком сформованого немовляти.

Ембріологія вчить, що яйця, з яких розвиваються всякі тваринні організми, якими б по суті не були різноманітними ті форми, які повинні з них розвинути, – всі однакові, оскільки це можна засвідчити мікроскопічним дослідженням. Ця схожість мається і тоді, коли ембріон вищих організмів починає проявляти ознаки своєї майбутньої форми. Німецький вчений фон Байер перший помітив цей дивовижний і надзвичайно важливий факт. Він говорить про своє відкриття наступними словами: «У мене були заспиртовані два маленькі зародки, назви яких я забув позначити; і тепер я не в змозі визначити, до якого класу вони відносяться. Це можуть бути ящірки або маленькі птахи, або дуже маленькі ссавці, настільки схожий спосіб утворення голови і тулуба цих тварин. Правда, у зародків цих ще відсутні кінцівки, але навіть якщо б вони й існували, то на ранній стадії ми б нічого по ним не дізналися, бо ноги ящірок і ссавців, крила і лапи птахів, ба, навіть руки й ноги людини, всі виникають з однієї і тієї ж основної форми».

Професор Клодд каже: «Ембріони всіх живих істот, протягом свого розвитку проходять скорочено всі серії змін, через які пройшли форми предків у своєму сходженні від простого до складного; вищі структури проходять через ті ж стадії, що й нижчі, аж до того пункту, з якого почалося розрізнення їхніх форм; але все ж, ніколи вони не стають у деталях тією формою, яку вони повинні будуть представляти свого часу. Так, наприклад, зародок людини має спочатку з кожного боку шії зяброві розрізи, наче риба. Звідси виникає перетинка, подібна до тієї, яка замінює зябра у розвитку птахів і плазунів; серце спершу являє собою просту пульсуючу камеру, як у черв'яків; спинний хребет закінчується рухомим хвостом; великий палець ноги відділений або протиставлений, як великий палець нашої руки або ноги мавпи; тіло, за три місяці до народження, все вкрите волоссям, крім долонь рук і підшов'яч. При народженні голова буває порівняно більше, а руки і ноги довші, ніж у дорослої людини; ніс, зазвичай, позбавлений перенісся; обидві ці риси, не кажучи вже про інші, які не варто вказувати, роблять людину явно подібною до мавпи. Такий шлях яйця, з якого розвивається людина, – органічного утворення усього в одну сто двадцять п'яту частину дюйма за своїми розмірами; воно за кілька тижнів проходить результати мільйонів років і показує нам усю історію свого розвитку від рибоподібних і форм плазунів до свого більш прямого походження від чотиринової тварини з хвостом і шерстю. Те, що в людині індивідуальне або особливе, – її фізичні успадкування і ментальні властивості, надано повільному розвитку після її народження».

Ось коротко західна теорія еволюції – фізичного розвитку людини. Ми привели її так докладно, як тільки можливо у стислому викладі. Ми хочемо довести західному розуму, звичним для нього методом, що західна наука підтверджує давнє вчення йогинів про розвиток живих форм, від монери до людини. Східні вчителі не женуться за тим, щоб що-небудь «доводити» своїм учням, які, сидячи біля ніг свого вчителя, приймають, як істину все те, чого він їх учить і, що доходить до них із глибини давно минулих століть. Але такий метод непридатний для західного учня – останньому потрібно «доводити» фактами чуття і прикладами: його не можна переконати одним влучним, тонким інтелектуальним міркуванням. Східний учень чекає, щоб йому «розповіли», – західний хоче, щоб йому «показали». Цим обумовлюються національні відмінності в методиках викладання знань. Ми розуміємо цей факт і тому збирали докази з книг західної науки, щоб довести вам розумність, з західної точки зору, доктрини фізичного розгортання форм, якої із давніх давен вчили йогини-гуру своїх учнів. Тепер перед вами викладені східні вчення, і розумність їх ідеї підтверджена обґрунтуваннями західної науки.

Але західна наука виконує дивну роботу збирання фактів заради підтримки своєї недавно придуманої теорії еволюції способами, абсолютно незнайомими мислителям Сходу, які шукають принципів шляхом розумової концентрації, – швидше всередині себе, ніж у зовнішньому світі – і дійсно, доводячи фізичними фактами розумові концепції східних вчень, тим не менше, вона пропустила найбільш життєвий пункт даного питання. При її

матеріалістичній тенденції їй не вдалося відкрити ментальну причину фізичного розвитку. Правда Ламарк, який насправді відкрив на Заході еволюцію, вчив, що реальна сила, яка є двигуном еволюції, полягає в бажанні і ментальній ненаситній жадобі. Але сучасники сміялися над його ідеями і більшість прихильників еволюції нашого часу також не вважає їх серйозними. А між тим, він був ближче до істини, ніж Дарвін або хто-небудь із західних еволюціоністів. І час покаже, що наука прогледіла його геній, який один тільки висвітлював істинним світлом це питання.

Щоб ясно побачити різницю між школою Дарвіна і вченням йогинів, розглянемо, якими причинами західні еволюціоністи пояснюють факт еволюції. Будемо говорити коротко.

Дарвіністи, в поясненні причини «походження видів», виходять із того твердження, що «немає двох індивідуумів, які відносяться до одного і того ж виду, і зовсім подібних; кожен має прагнення змінюватися». Це факт очевидний і дуже вірно взятий за відправну точку для пояснення зміни видів. Наступний аргумент стверджує, що зміни, що відбулися, передаються, і тому прагнуть довести розумність поступової еволюції видів. Наступний крок до аргументації такий: «Людина створює нові породи шляхом виховання, культури і т.д., точно так само і природа, такими ж способами, в більш тривалий час, досягає тих же результатів». Це також має підставу, хоча й помітна тенденція втілити природу і наділити її розумом раніше, ніж, на думку еволюційної школи, цей «розум – з'явився».

Але найкраще буде привести слова самого Дарвіна. Він каже: «Якщо людина може досягти, і безсумнівно досягла, великих результатів шляхом свого методичного та свідомого способу відбору, то чого ж не може зробити природний відбір? Людина може впливати тільки на зовнішні і видимі якості, тоді як природа – якщо мені дозволено буде втілити природне збереження або виживання найбільш пристосовуватися, – не дбає про зовнішність, – хіба лише настільки, наскільки вона може бути корисна для якої-небудь істоти. Природа може впливати на будь-який внутрішній орган, на будь-яке розрізнення в будові, на весь механізм життя. Людина робить відбір тільки з метою свого власного блага; природа – тільки заради блага тієї істоти, над якою вона працює. Кожна отримана якість знаходить для себе застосування, як це мається на увазі самим фактом відбору. Людина тримає тварин різних кліматів в одній країні; вона рідко дає можливість кожній властивості даного виду проявитися окремо і самостійно; вона годує голубів із довгим і коротким дзьобом одним і тим же кормом; вона не відрізняє тварину з довгою спиною або довгими ногами ніяким особливим чином; вівцю з довгою шерстю і вівцю з короткою шерстю вона тримає в одному і тому ж кліматі. Вона не дозволяє найбільш сильним самцям боротися через самиць. Вона не ставить суворо на знищення всіх слабших тварин, але відповідно до пори року, вона, наскільки це у її владі, захищає всі екземпляри виведених нею порід. Свій відбір вона часто починає з якої-небудь напівчудернацької форми або, принаймні, з якої-небудь видозміни, досить рельєфної, щоб зупинити на собі око, або щоб бути людині виключно корисною. Під дією ж природи, найслабші відмінності в додаванні або будові можуть дати перевагу в боротьбі за існування, і таким чином зберегтися. Які минуці бажання і зусилля людини! Який короткий її час! І в залежності від цього, які незначні повинні бути досягнуті нею результати, у порівнянні з досягненнями природи, накопиченими протягом цілих геологічних періодів! Чи можемо ми, в такому випадку, дивуватися, що витвори природи будуть набагато «справжнішими» за властивостями, ніж творіння людини, що вони будуть набагато краще застосовуватися до найскладніших умов життя і будуть носити на собі відбиток набагато більш вправної майстерності!».

Теорія Дарвіна про виживання найбільш пристосованого починається твердженням того факту, що число тих організмів, що виживають, дуже незначне у порівнянні з числом організмів народжених. Наводимо його власні слова: «Немає виключення в правилі, що будь-яке органічне існування природно зростає з такою страшною швидкістю, що якщо його не зупинити, то Земля незабаром переповнилася б потомством однієї тільки пари. Навіть люди, які повільно розмножуються, подвоюються у своїй кількості через двадцять п'ять років, і при такій швидкості розмноження менш ніж через тисячу років на Землі буквально було б ніде встати потомству сучасного людства». Було обчислено, що якби виживало все потомство слона, тварини, яка вважається найбільш повільною у розмноженні, то через 750 років на Землі було би близько 20.000.000 слонів. Ікра однієї тільки риби з породи тріски містить у собі вісім або дев'ять мільйонів ікринок, і якби кожна ікринка розвинулася би в особину і всі риби залишилися б живі, то море незабаром перетворилося б на суцільну масу тріски. Звичайна домашня муха, як кажуть, породжує в один сезон до 20.000.000 нащадків, вважаючи кілька поколінь потомства від усіх її виводків. Деякі вчені вираховували, що трав'яна тля розмножується настільки швидко і в такій величезній кількості, що десяте покоління однієї пари батьків було б таким великим, що містило б у собі вагу тваринної матерії більшу, ніж усе населення Китаю, яке досягає зараз 500.000.000 людей! І це не рахуючи потомства, що передувало десятому поколінню!

Результат усього цього абсолютно зрозумілий. Повинна була виникнути боротьба за існування, яка обумовлює собою виживання найбільш пристосованого. Слабкі знищуються сильними; моторні випереджають повільних. Індивідуальні форми або види, краще пристосовані до навколишнього середовища і краще озброєні для боротьби

фізичною або розумовою зброєю, переживають слабше озброєних, менш пристосованих до середовища. Тварини, які розвивають зміни в своїй будові, що дають їм хоча б слабкі переваги над іншими, які не мають цих сприятливих властивостей, природно мають більше шансів вижити. Коротше кажучи, це і є те, що еволюціоністи називають «виживанням найбільш пристосованих».

У боротьбі за існування важливими факторами виявляються забарвлення і «мімікрія», що входить у нього. Грант Аллен у своїй праці про Дарвіна, говорить щодо цього, а також ілюструючи «природний відбір», наступне: «В пустелі, при її монотонному, пісочному забарвленні, чорна або біла комаха ще більш, ніж червона або синя, ризикує бути негайно викритою і знищеною своїми природними ворогами – птахами та ящірками. Але всяка жовтувата або сіра комаха має менше шансів привернути до себе увагу з першого ж погляду, і тому, може залишитися непоміченою до тих пір, поки існують більш помітні індивідууми її класу, якими можуть харчуватися птахи та ящірки. Звідси випливає, що в дуже короткий час у пустелі зникли б усі, крім найбільш жовтих комах; а серед цих останніх, птахи б знищували тих, які помітніше інших відрізнялися б кольором і відтінками від навколишнього піску. Ті ж, яким пощастило найбільше змінитися, прийнявши пісочний або бруднуватий відтінок, мали би більше шансів пережити інших і стати родоначальниками майбутніх поколінь. Таким чином, протягом багатьох століть, усі комахи, які населяють пустелю, повинні стати пісочного кольору, позаяк менш жовті повинні постійно знищуватися їх вічно пильними ворогами; а більш наближені кольором до піску, повинні уникнути цієї долі і розмножуватися, наповнюючи Землю собі подібними».

Професор Клодд, відзначаючи цей факт, додає: «Таким чином пояснюється смагливий колір більших тварин, що населяють пустелю; смуги тигра, подібні вертикальним стовбурам бамбуку, приховують його, коли він підкрадається до своєї здобичі; яскраво-зелене забарвлення тропічних птахів; схожі на листя за формою і кольором деякі комахи; сухі, наче у формі гілки, гусениці; деревні жаби, схожі виглядом на кору дерева; літне оперення птахів, відповідне покритому мохом камінню, на якому вони сидять; тьмяне забарвлення нічних звірів; блакитнувата прозорість тварин, що живуть на поверхні моря; пісочний колір камбали, що живе на дні; і пишні барви тих риб, які плавають серед коралових рифів».

Все це не протиборче філософії йогинів, хоча остання дивиться на ці факти як на другорядні причини зміни і виживання видів. Східні вчення говорять, що причина, яка змушує види приймати кольори та форми навколишнього середовища, є їхні бажання, причому, звичайно, бажання в окремих індивідуумів не усвідомлюється. Ментальний вплив, що служить справжньою причиною явища мімікрії, як цьому вчать йогини, майже не береться до уваги західними еволюціоністами, загалом схильними розглядати розум як «побічний продукт» матерії. Йогини ж навпаки, розглядають матерію, як продукт розуму. Втім, конфлікту тут не виникає, оскільки справа стосується закону виживання найбільш пристосованого. Комахи, які найбільше бажали отримати пісочне забарвлення, отримали його і стали, таким чином, більш захищеними, тоді як їх брати, які менше «бажали», зазнали винищення. Західний вчений пояснює зовнішнє явище, але не дивиться на причину, що ховається за ним, яку розкривають мудреці Сходу.

Доктрина «статевого відбору» є іншим керівним правилом дарвіністів. Кажучи коротко, її можна охарактеризувати як теорію, згідно з якою в суперництві та боротьбі самців за самиць, переможцями виявляються найбільш сильні самці й, таким чином, їх особливі якості передаються потомству. До тієї ж лінії відноситься потяг, викликаний яскравим забарвленням пір'я у самців птахів, що дає їм перевагу в очах самиць, і, відтак, у потомстві природно повторюються їх яскраві кольори.

Отже, ось короткий нарис фізичної еволюції людини в розумінні західної науки, порівняно зі вченням йогинів. Нехай учень сам порівняє обидві ідеї і приведе їх у гармонію та злагоду. Слід, однак, пам'ятати, що Дарвін не говорив, ніби людина походить від мавп, якими ми їх знаємо тепер. За вченням західних прихильників еволюції, мавпи і вищі форми мавп, походять від якогось загального предка, який був також і предком людини. Іншими словами: людина і мавпи є різними гілками, які багато століть тому виникли з одного загального стовбура. Без сумніву, з нього виникали й інші форми, але вони не збереглися, як менш пристосовані до навколишнього середовища. Мавпи були краще пристосовані до свого середовища, а людина – до свого. Більш слабкі гілки загинули.

Слід пам'ятати, що найбільш дикі з відомих нам тепер рас, по суті, настільки ж сильно відрізняються від вищих людських типів – американців, європейців та індусів, як і від вищих порід мавп. Дійсно, здається, вищій мавпі набагато легше було б розвиватися в бушмена, готтентота або австралійського тубільця, ніж останнім перетворитися в Емерсона, Шекспіра або індуського мудреця. Як показав Геккель, людський мозок, за своєю будовою, порівняно з мозком шимпанзе, має менше відмінностей, ніж мозок шимпанзе в порівнянні з мозком лемура. Той же вчений говорить нам, що в такій важливій рисі мозку, як глибокі мозкові звивини, відмінність між високо цивілізованою людиною і дикуном набагато більше, ніж між дикуном і вищою людиноподібною мавпою.

Дарвін, описуючи мешканців Вогняної Землі, які належать до найнижчого типу дикунів, каже: «Самі їх знаки і вирази нам менш зрозумілі, ніж знаки і вирази прирученої тварини. Ці люди мають інстинкт тварин, але не можуть похвалитися людським розумом – принаймні, мистецтвами, що випливають з цього розуму».

Професор Клодд, описуючи «первісну людину», говорить: «Вона, безсумнівно, стояла нижче, ніж найнижчі дикуни нашого часу, – сильна, спритна двонога істота, з гострими органами почуттів, завжди більш гострими у дикуна, внаслідок постійної вправи, ніж у цивілізованої людини (яка заповнює їх знанням), з сильними інстинктами, неконтрольованими і рвучкими емоціями, слабкою допитливістю і здатністю міркувати, яка лишень виникає; нездатна передбачити завтрашній день або зрозуміти вчорашній, живе з дня на день дикими продуктами природи, одягається у шкуру і деревну кору або вимазана глиною, знаходить притулок на деревах або печерах; недосвідчена в найпростіших мистецтвах, крім вирізання кам'яних сокир і, можливо, висікання вогню; сувора у своїх життєвих потребах, з невиразним відчуттям права на життя і на продукти своєї праці, але поступово примушена загальними небезпеками і своїми прагненнями утворювати спілки з собі подібними, випадкові спочатку, причому сила таких союзів залежить від звуків, знаків і жестів».

Такою була первісна людина. Тих, хто цікавиться питанням про неї, ми відсилаємо до двох дивовижних розповідей про печерних людей, написаних у формі повістей двома відомими сучасними письменниками. Книги ці: 1) «Історія Аба» Стенлі Ватерлоо, і 2) «До Адама» Джека Лондона. Обидві книги є фантастичними розповідями, в яких вигадка переплетена з науковими фактами.

А тепер, на закінчення, перш ніж перейти до «духовної еволюції», що є темою наступного нашого читання, ми знову звертаємо вашу увагу на суттєву різницю між вченнями Заходу і Сходу. Західні вчені дотримуються механічної теорії життя. За їхніми поняттями, життя діє без необхідності попереднього існування розуму, і вони вважають розум «продуктом» певної стадії розвитку. Східні ж учені стверджують, що розум ховається за всяким кроком еволюції; він лежить під нею і передує всякій роботі, – розум є причина, а не наслідок або продукт. Західні вчені говорять, що розум був породжений стараннями матерії створити вищі форми самої себе. На Сході стверджують, що весь процес еволюції викликаний розумом, який прагне, який бореться і пробивається вперед до свого більш повного вираження, – до звільнення себе від матерії, що сковує і затримує його – і боротьба призводить до розгортання, яке змушує скидати і знищувати, оболонку за оболонкою, матеріальних пут, у зусиллі звільнити вкладений дух, який стоїть позаду розуму. За вченням йогинів, еволюційне спонукання є тиском прихованого духу, який прагне звільнитися від важкого тиску пут і кайданів.

Боротьба і страждання еволюції – це муки пологів звільнення духу з надр матерії. Подібно всякому народженню, воно супроводжується болем і стражданням, але кінець виправдовує все це. І як жінка забуває свої минулі муки, радісно дивлячись на обличчя, форму і життя свого улюбленого немовляти, так само і душа забуває муки духовного народження, заради краси і шляхетності того, що, врешті-решт, народиться з неї.

Вивчимо ж гарненько історію фізичної еволюції, але не загубимося в ній, бо вона – тільки переддень в історії розквіту духу.

Не будемо зневажати тілом людини; історія його розвитку – є історія творення храму духу, який, виникнувши з найнікчемніших початків, піднявся до сучасного стану. Але і це останнє – все ще тільки початок; робота буде йти вперед і вперед, шляхом, наміченим прекрасними рядками Холмса:

«Будуй собі більш пишні житла, о душе моя!

У міру того, як проходять швидкі пори року!

Покинь своє низько склепінчасте минуле!

Нехай кожен новий храм, більш високий, ніж колишній,

Закриває тебе від неба більш просторим куполом,

Поки, нарешті, ти не будеш вільна,

Покинувши свою віджилу шкаралупу неспокійного моря життя».

## **Читання 9. Метемпсихоз, або переселення душ**

Як ми вже говорили в попередньому читанні, незважаючи на те, що вчення йогинів кидає яскраве світло на теорію еволюції, як її розуміють на Заході, все ж науковий світогляд Заходу істотно відрізняється в цьому відношенні від східних теорій і вчень. За ідеєю Заходу, процес цей механічний, матеріальний, і розум є тільки «побічним продуктом» природи, в ході її еволюції; за східними ж вченнями, розум лежить в основі всієї еволюції, становить її підвалини і передує їй; з цієї точки зору, швидше, матерію можна розглядати як «побічний продукт» розуму, ніж навпаки.

Східні вчення стверджують – еволюція створюється розумом, напруженим, який бореться, який прагне вперед до все більш і більш повного свого вираження, користуючись матерією як матеріалом і в той же час, завжди прагнучи звільнитися від обмеження і стримувального впливу матерії. Результатом боротьби є розкриття, яке полягає в тому, що одна за одною спадають оболонки розташовані між розумом і реальністю, і таким чином скидаються і знищуються матеріальні кайдани духу. Цей процес створюється тиском духу на розум, внаслідок чого розум створює форму і вид матерії. Еволюція є лише процес народження індивідуалізованого духу з лона матерії, в яку він був укладений. А страждання і боротьба – це тільки явища духовного виношування.

В цьому та наступному читаннях ми будемо розглядати духовну еволюцію людської раси, тобто, розкриття індивідуалізованого духу, так само, як у попередніх читаннях ми розглядали фізичну еволюцію.

Нам відомо, що духовної еволюції передувала духовна інволюція. Згідно філософії йогинів, на початку Абсолютне міркувало про творіння і створило таким чином уявний образ або мислеформу світового розуму, або світовий початок розуму.

Цей світовий початок розуму є великий океан тієї «субстанції» розуму, з якого виявився весь феноменальний всесвіт, або світ явищ. З цього світового початку розуму виник світовий початок сили або енергії, а з останнього – світовий початок матерії.

Світовий початок розуму був пов'язаний законами, накладеними на нього уявною концепцією Абсолюту – космічним законом природи. І ці закони були спонукальними причинами великої інволюції. Адже, перш, ніж стала можлива еволюція, була потрібна інволюція. Ми вже пояснювали, що слово «інволювати» означає наділяти, покривати, приховувати та інше. Перш, ніж річ може бути виявлена, тобто, розкрита, вона повинна бути спершу прихована; щоб річ виїняти з чогось, треба спершу її вкласти туди.

Дотримуючись накладених на нього законів еволюції, світовий ментальний початок вбрався у світовий енергетичний початок, а потім, підкоряючись тим же самим законам – останній вбрався у світовий матеріальний початок. Кожна стадія інволюції, або обкутування, створювала для себе оболонку, яка повинна була служити для приховування вищого початку. А вищі форми матеріального початку утворювали оболонки нижчих форм до тих пір, поки не з'явилися форми матерії вельми грубі, набагато більш грубі, ніж відомі нам форми, бо ті вже зникли у висхідній еволюції. Все нижче й нижче спускався процес інволюції, до тих пір, поки не був досягнутий нижчий пункт. Тоді настала коротка пауза, що передувала початку еволюційного розкриття.

Потім почалася велика еволюція. Але як ми вже говорили, висхідний рух відрізнявся «прагненням до індивідуалізації», тобто, в той час як інволюційний процес відбувався одними початками, як такими, висхідний рух почався прагненням до поділу, до творення індивідуальних форм, а також зусиллям вдосконалювати ці форми і будувати на них все більш вищі спадкоємні форми до тих пір, поки не була досягнута така ступінь ускладнення, коли храм духу виявився достатнім для того, щоб бути зайнятим людиною – самоусвідомленим виразом духу. Бо пришествя людини було першим щаблем еволюція вищого порядку, духовної. До цього часу була тільки еволюція тіл, тепер почалася еволюція душ.

Ця еволюція душ стає можливою тільки за допомогою процесу метемпсихозу, більш відомого під загальноживим терміном – перевтілення.

Тут необхідно звернути вашу увагу на питання про метемпсихоз, бо на цей рахунок панує повна сплутаність понять. Про справжнє вчення публіка має найбільш неясне уявлення; вона думає, що воно стверджує можливість втілення людських душ в тілі собак або інших тварин. У багатьох із цього приводу дуже дикі ідеї. Так, багато хто з людей, які дотримуються доктрини перевтілення в тій або іншій формі, стверджують, що їх індивідуальні душі були колись індивідуальними душами тварин і, розвиваючись, дійшли до теперішнього стану. Останнє – є спотворення найвищого вчення йогинів, яке ми сподіваємося викласти в подальших читаннях. Але спочатку ми повинні розглянути метемпсихоз у цілому, для того, щоб бачити ту важливу роль, яку ця ідея зіграла в області людських думок і вірувань.

Хоча багатьом ідея метемпсихозу може здатися новою і чужою, вона є одним із найстаріших уявлень людської раси, і в минулі століття це було прийняте вірування всіх народів, які йшли шляхом цивілізації. Як не дивно може здатися таке твердження, навіть у наш час переселення душ визнається більшістю населення земної кулі.

Майже загальне прийняття ідеї про перевтілення густо населеним Сходом зрівнює заперечення її сучасним нам Заходом. Від самої зорі історії, письмової чи міфічної, метемпсихоз був прийнятим віруванням більшості розвинених людей. Це вірування лягло в основу чудової культури стародавнього Єгипту; звідти воно перейшло західному світу і приймалося, як найбільша істина, такими вчителями, як Піфагор, Емпедокл, Платон, Віргілій і Овідій. «Діалоги» Платона просякнуті цим вченням. Індуси завжди трималися його. Перси, напучені вченими магами, брали його беззаперечно. Стародавні друїди та жерці галлів, як і давні германці, також вірили в переселення

душ. Сліди цього вчення перебувають також у тому, що залишилося від цивілізації ацтеків, перуанців та древніх мексиканців.

У елевсінських містеріях Греції, в римських містеріях і в езотеричних доктринах іудейської каббали викладалися істини метемпсихозу. Батьки ранньої християнської Церкви, гностики, маніхеї та інші секти, що існували серед перших християн, однаково дотримувалися цього вчення. Сучасні німецькі філософи ставилися до нього з великою увагою, щоб не сказати, що вони в деякій мірі брали його. Багато письменників нашого часу розглядають його серйозно і з повагою. Наступні посилання дадуть нам уявлення про те, як ставиться до цього питання на Заході.

«З усіх теорій, що розглядають походження душі, метемпсихоз здається мені найбільш доступною, а, отже, і найбільш здатною пролити світло на питання про майбутнє життя».

Фредерік Хердж.

«Було б цікаво, якби наука і філософія взяли знову за стару теорію метемпсихозу, пристосували б її до сучасних методів релігійної та наукової думки і пустили би знову у широке море людських вірувань. Втім, в історії людських думок траплялися й більш дивні речі».

Джемс Фріман Кларк.

«Якби ми мали право судити про якесь питання віри за кількістю її послідовників, то цей спосіб підходив би до метемпсихозу краще, ніж до будь-якого іншого. Я думаю, що вчення про метемпсихоз має стільки ж шансів відродитися і зайняти чільне місце, як і будь-яка теорія-суперниця їй».

Проф. В. Найт.

«Мені здається, що тверда й міцно обґрунтована віра у вчення про християнський метемпсихоз могла би сприяти відродженню світу, бо це була б віра не оточена всілякими труднощами і запереченнями, супутніми іншим вченням; до того ж вона пропонує певні й сильні мотиви вести більш християнське життя, любити наших братів і допомагати їм».

Проф. Френсіс Боуен.

«Доктрина метемпсихозу, якби про неї можна було судити по її поширенню серед народів земної кулі і за її переважанням в історії вірувань, могла б майже вимагати, щоб її розглядали як природну або вроджену вимогу людського розуму».

Проф. Френсіс Боуен.

«Коли християнство поширилося по всій Європі, уособлена ідея його вождів була сильно забарвлена цією істиною. Церква безуспішно намагалася викоринити її; але вона довго зберігалася в різних сектах. Цю істину визнавали всі великі інтуїтивні душі, як Парацельс, Беме, Сведенборг, а також італійці – Джордано Бруно і Кампанелла. Нею ж збагачувалися уми кращих німецьких філософів: Шопенгауер, Лессінг, Гегель, Лейбніц, Гердер і Фіхте-молодший серйозно проводили її. Системи Канта і Шеллінга майже стикаються з нею. Гельмонт-молодший у своїй праці «De Revolutione Animarum» викладає в двохстах пунктах всі доводи, які могли би бути приведені на користь повернення душ у людську плоть, згідно зі вченням євреїв. З англійських мислителів – кембриджські платоніки захищали ідею метемпсихозу з великою ерудицією і люттю, особливо Генрі Мор; а в творах Кудворта і Юма воно наводиться як найбільш раціональна теорія безсмертя. Потім «Люкс Орієнталіс» Гланвіля є цікавий трактат про метемпсихоз. Ідея володіла умами Фур'є і Леру. У книзі «Множинність життів душі», А. Пеццані розробляє систему римської католицької ідеї про спокуту з точки зору метемпсихозу».

Е. Д. Уокер. «Перевтілення або вивчення забутої істини».

Нарешті, наприкінці XIX і на початку XX століть, публіка познайомилася з ідеєю метемпсихозу під назвою перевтілення, завдяки великій літературі, створеній теософічною спілкою та її відділеннями. Таким чином, ця думка і стала більш новою для західного мислителя, і багато знаходили у собі самих підтвердження її істинності. Дійсно, для багатьох однієї згадки про це вчення було досить для того, щоб пробудити в них бліді, невиразні спогади про колишні існування і багато незрозумілих до того часу фактів, рис характеру, смаків, схильностей, симпатій, антипатій тощо, робилися зрозумілими. Західний світ познайомився з ідеєю про нове народження душ у нових тілах під терміном «перевтілення», що означає нове входження у плоть. Слово метемпсихоз, що вживається нами, відноситься скоріше до переходу душі від одного вмістилища в інше. Вчення про метемпсихоз, або перевтілення, разом із супутньою йому доктриною про карму або вчення про духовну причинність, є одним із найміцніших каменів, закладених у фундамент філософії йогинів, а так само, по суті, його роль і у всій сукупності систем східної філософії і думки. Поки людина не зрозуміє метемпсихозу, вона не буде в змозі зрозуміти східних вчень, позаяк у неї не буде ключа. Читачі, знайомі з «Бхагавад-гітою», цією дивовижною індуською поемою, згадають, якою червоною ниткою ідея про перевтілення проходить через неї. Згадайте слова Крішни, звернені до Арджуни: – «Як душа, зодягнена в це матеріальне тіло, проходить досвід дитинства, юності, зрілості та старості, так само у

належний час вона перейде в інше тіло і в інших втіленнях знову буде жити, діяти, виконувати своє призначення». Ці тіла, які грають роль оболонки для душ, які їх займають – минущі речі – речі моменту – а зовсім не справжня людина. Вони гинуть, як гинуть усі минущі речі, і нехай гинуть. На зразок того, як людина скидає свій старий одяг, щоб одягнутися в новий та кращий, так само мешканець тіла, скинувши свій старий, смертний вигляд, вбирається в іншу, свіжу і заново приготовлену для нього оболонку. Зброя не зачіпає реальну людину, вогонь не пече її, вода не завдає їй шкоди, вітер не сушить і не змітає її геть, бо вона невразлива і недоступна явищам світу; вона вічна, постійна, незмінна і незмінно реальна.

Цей погляд на життя дає тому, хто його дотримується, абсолютно новий розумовий настрій. Він не ототожнює себе саме з тим тілом, в якому йому випала доля перебувати, ні з будь-якою іншою матеріальною оболонкою. Він привчається дивитися на тіло як на одяг, який він носить, який корисний йому для певних цілей, але який із часом буде знято, відкинуто і замінено новим і кращим, краще пристосованим для нових цілей і потреб. Ця ідея так глибоко вкоренилася в свідомості індуців, що вони частіше говорять: «моє тіло втомилося», «моє тіло голодне» або «моє тіло повне енергії», ніж «я те й те». І це усвідомлення, одного разу досягнуте, дає людині відчуття сили, безпеки і влади, незнайоме тому, хто дивиться на своє тіло як на себе. Першим кроком того, хто хоче вловити ідею метемпсихозу і пробудити в своїй свідомості впевненість у її істинності, має бути введення в свою свідомість ідеї, що Я – це щось зовсім окреме від тіла; причому воно користується останнім, як житлом, притулком і засобом для діяння на час.

Багато з авторів, які писали про метемпсихоз, присвячували багато часу і праці, та наводили багато аргументів на доказ розумності цієї доктрини з чисто спекулятивної, філософської або метафізичної точки зору. Ми допускаємо, що подібні зусилля раціоналістичного пояснення метемпсихозу заслуговують схвалення з тієї причини, що багато переконуються спершу в істинності цієї доктрини таким шляхом. Однак ми усвідомлюємо, що людина повинна відчувати істинність цієї доктрини в собі самій перш, ніж вона дійсно повірить у її істинність. Інакше людина може переконати себе в логічній необхідності вчення про метемпсихоз, але в той же час, знизавши плечима, сказати собі: «Хто знає?», і зовсім відійти від цієї теми. Але, коли людина починає відчувати в самій собі пробудження свідомості, «чогось у минулому», не кажучи вже про проблиски спогадів, – і відчуття колишнього знайомства з даною темою, тоді, й тільки тоді, починає вона вірити.

Деякі люди мали виняткові переживання, які можна пояснити тільки гіпотезою метемпсихозу. Хто не відчував усвідомлення того, що він відчував те ж саме раніше, що він думав про те саме колись у незрозумілому минулому? Хто не був свідком нових сцен, які здавалися йому дуже старими? Хто не зустрічав уперше осіб, присутність яких будила в ньому пам'ять про далеке, далеке минуле? Кого не охоплювало часом усвідомлення глибокої старості душі? Хто не чув музики, часом абсолютно нової, яка чомусь пробуджувала спогади про подібні ж настрої, сцени, осіб, голоси, країни, збіги обставин і події, що неясно звучать на струнах пам'яті, коли над ними носить підих гармонії? Хто не вдивлявся в стару картину або статую з почуттям, що він бачив їх раніше? Хто не переживав подій, які викликали в ньому впевненість у тому, що вони є просто повторенням якихось туманних випадковостей, які були колись у невідомому минулому? Хто не відчував на відстані впливу гір, моря, пустелі настільки життєво, що теперішні обставини, ніби занурювалася у відносно нереальність? У кого не було таких переживань?

Письменники, поети та інші люди, які несуть звістки світу, свідчать про такі речі й майже всі, ті, хто слухає цю звістку, визнають у ній щось, що має стосунок до їх власного життя. Вальтер Скотт розповідає у своїх записках: «Я не впевнений в тому, чи варто записувати, що вчора, під час обіду, мене наполегливо переслідувала думка про те, що можна б назвати «передіснування», тобто, невиразне усвідомлення, що ніщо з того що трапилося не було сказано вперше, що ті ж теми обговорювалися і ті ж особи висловлювали про них ті ж думки. Відчуття це було настільки сильне, що було схоже на те, що називається міражем у пустелі або на те, що зазнається у маренні». В одному зі своїх романів – «Гюї Маннерінг», той же автор вкладає такі слова в уста одного зі своїх дійових осіб: «Чому це деякі сцени пробуджують думки, які належать наче снам, повним незрозумілих спогадів, такі думки, які фантазія древніх брахманів пояснювала б спогадом про колишні існування? Як часто трапляється бувати в товаристві людей з якими ми ніколи не зустрічалися раніше і проте, відчувати себе під враженням тасмничого й важко визначеного усвідомлення, що ні обставини, ні розмови, ні теми бесіди не цілком нові; і навіть більше – відчувати, що ми могли б заздалегідь розповісти те, чого ще не було».

Бульвер говорить про «страшного роду внутрішню і духовну пам'ять, яка часто викликає перед нами місця і осіб, яких ми ніколи не бачили раніше; цю пам'ять платоніки вважали б ще «незгаслим усвідомленням минулого життя». І далі він говорить: «Як дивно, що часом, коли ми дивимося на деякі місця, на нас напливають почуття, які з'єднують цю сцену з якимись непевними і схожими на сновидіння образами минулого або з пророчими та іноді страшними передбаченнями майбутнього. Усі знають подібне дивне і незрозуміле почуття, яке відчувається в певні моменти і в певних місцях, з подібною ж неможливістю знайти йому причину». Ось, що говорить По про те ж саме:

«Ми ходимо серед доль нашого земного існування, супроводжувані невиразною, але, яка ніколи не зникає, пам'яттю про свою долю в ширшому сенсі – віддалену і невимовно страшну. Наша юність часто відвідується такими мріями, але ми ніколи не приймаємо їх за сни; ми знаємо, що це пам'ять. Різниця вельми зрозуміла, щоб ми могли бути обдуреними хоча б на одну мить. Але скептицизм зрілого віку розсіює подібні почуття, як ілюзії».

Хом розповідає про один цікавий випадок з його життя, який справив дуже помітний вплив на його подальші вірування. Якось, коли він був в одному незнайомому будинку в Лондоні, його провели у кімнату, де він повинен був почекати господаря. Ось його власні слова: «Коли я подивився навкруги, то на мій подив все здалося добре знайомим; ніби я упізнав усі предмети. І я сказав собі: «Що це таке? Я ніколи не був тут раніше і проте, я бачив усе це; а якщо так, то у шнурка цієї зависи повинен бути особливий вузол». Він подивився, і на свій подив знайшов вузол.

Нещодавно подібний випадок розповідала нам стара дама, яка жила колись на далекому заході Сполучених Штатів. Якось гурт переселенців втратив дорогу у пустелі, в тій частині країни, де вона жила, і опинилися без води. Позаяк ця частина пустелі була незнайома навіть провідникам, то надія знайти воду була дуже мала. Після безуспішних пошуків, що тривали багато годин, один із подорожніх, якому дана місцевість була зовсім невідома, раптово схопився за голову, як схиблений, і закричав: «Я знаю, що колодязь знаходиться вище, направо, ось у цьому напрямку» – і він пішов зі своїми товаришами. Через півгодини вони досягли старого прихованого колодязя, про існування якого ніхто з них не знав. Цей чоловік сказав опісля, що він не розуміє, як все це сталося, але він якимось чином відчув, що він був тут раніше і точно знав, де знаходилася вода. Старий індіанець, якого опісля розпитували про це, розповів, що ця частина пустелі добре відома його племені, яке кочувало там у минулому, і він додав, що у них є легенда дуже старого походження про приховане джерело. У цьому випадку особливо цікаво, що вода перебувала в такому дивному і незвичному місці, що її майже неможливо було відкрити навіть людям, добре знайомим з характером даної місцевості. Стара жінка, від якої ми чули цю розповідь, сама чула її від одного учасника експедиції, який дивився на весь випадок, як на «дивну пригоду», і звичайно ж, ніколи не чув про метемпсихоз.

Кореспондент одного англійського журналу пише наступне: «Я чув одного разу від одного дуже інтелігентного пана, нині померлого, що він опинився уві сні в незнайомому місті і враження було настільки життєве, що він запам'ятав вулиці, будинки та громадські будівлі настільки ж ясно, як ті, які він бачив у відвіданих ним країнах. Через кілька тижнів він випадково зайшов у панораму в ленчестерському сквері, і його вразило там те, що він раптом побачив місто, яке бачив уві сні. Подібність була повна, за винятком того, що в панорамі він побачив одну церкву, яку не бачив уві сні. Заговоривши з власником панорами про місто, види якого показувалися, він дізнався, що церква недавно збудована.

Ця відсутність церкви уві сні, мабуть, вказує, що даний випадок стосується спогаду шкільного життя, адже, якби це було ясновидінням або «астральним мандруванням», то вигляд міста відповідав би теперішньому, а не минулому.

В «Картинах Італії» Чарльз Діккенс згадує про пережите ним дивне, цікаве враження. «На передньому плані стояла група мовчазних сільських дівчат, притулившись до парасюта містка і дивилися то на небо, то на воду. Вдалині виднівся глибокий рів; на всьому лежала тінь прийдешньої ночі. Якби я був убитий на цьому місці в якомусь попередньому існуванні, я не міг би, здається, краще упізнати його, відчути сильніший холод у всьому тілі; і «реальний» спогад, що залишився від цієї хвилини, так посилювався від «уявного» спогаду, що я навряд чи коли-небудь забуду його».

Ми недавно познайомилися в Америці з двома особами, що володіють дуже ясною пам'яттю випадків їх минулих життів. Одна з цих осіб, літня дама, навіть відчуває страх перед великими вмістищами води, перед великими озерами або перед океаном, хоча вона народилася і жила більшу частину свого життя всередині країни, далеко від моря або озер. Вона чітко пам'ятає, що колись вона впала з дивного корабля, що мав форму індіанського човна, і потонула. Потрапивши раз у музей, у Чикаго, де знаходяться моделі різних човнів первісних народів, вона відразу показала той човен, з якого вона падала у воду, згідно її спогаду.

Другий випадок стосується однієї пари, чоловіка та жінки, які зустрілися за кордоном, під час подорожі. Вони полюбили один одного і невдовзі одружилися. При цьому їм обом здавалося, що їх шлюб швидше відновлення давно існуючого союзу, ніж новий союз. Якось, незабаром після весілля, чоловік із деяким збентеженням розповів своїй дружині, що у нього час від часу бувають проблиски пам'яті про те, що він обіймає жінку, обличчя якої він згадати не може, але на якій одягнуте дивне намисто; це намисто він міг описати детально. Дружина нічого не сказала, але, коли чоловік пішов, вона піднялася на горище і відкрила стару скриню, в якій знаходились усілякі старі речі, і, вийнявши з нього намисто дивного вигляду, привезене її дідом з Індії, де він жив у молоді роки і збережене з



тих пір у сім'ї, вона поклала намисто на столі так, щоб чоловік міг бачити його після повернення. Коли він повернувся, він зблід, як полотно, і скрикнув: «Господи, та це ж саме те намисто!».

Один журнал на заході Сполучених Штатів наводить таку історію, що трапилася з однією жінкою з південних штатів: «Коли я була в Гейдельберзі, в Німеччині, на з'їзді містиків, я вирушила в супроводі кількох друзів оглядати руїни Гейдельберзького замку. Наближаючись до нього, я відчула, що в недоступній частині будівлі повинна знаходитися особлива кімната. Мені дали папір та олівець і я зробила маленьке креслення, вказуючи місце, де повинна була знаходитися ця кімната. І коли ми знайшли цю кімнату, виявилось, що мій проект зроблено абсолютно правильно. Якийсь незрозумілий досі для мене зв'язок існував між цим приміщенням і мною. Те ж саме відчуття зазнала я стосовно однієї книги, яка, як я відчувала, повинна була знаходитися в старій бібліотеці Гейдельберзького університету. Я не тільки знала що це була за книга, але й знала ще, що в одному місці на полях написано ім'я одного німецького професора з минулих століть. Про своє відчуття я розповіла одному із членів з'їзду. Однак вжиті розшуки цієї книги не мали успіху. А моя впевненість у тому, що я відчувала правильно, все росла. Була здійснена спроба знайти книгу, і на цей раз наша праця була винагороджена успіхом. І, дійсно, в одному місці на полях було написано ім'я, яке я дізналася таким дивним чином. Інші факти, в той же самий час, переконали мене в тому, що я мала душу особи, яка добре знала старий Гейдельберг.

Серед різних випадків, описаних в одному старому журналі, ми знаходимо наступний: один чоловік розповідав про свого друга, який пам'ятав, що в своєму колишньому житті він був в Індії маленькою дитиною.

У цих спогадах він бачив навколо своєї колиски темношкірих слуг, одягнених у білий одяг, які обмахували його віялами і він відчував, що вмирає і, дивлячись на цих людей, втрачав свідомість. Деякі подробиці цієї розповіді допомогли встановити, що дія відбувалася в Індії.

Серед західних рас порівняно не часто зустрічаються люди, які мають більш-менш зв'язані спогади про своє минуле життя, але в Індії не рідкість, що людина, розвинена духовно, чітко пам'ятає події та подробиці минулих втілень; і пробудження такої здатності не викликає особливого інтересу серед оточуючих. Як ми побачимо пізніше, в Індії існує рух, спрямований на досягнення свідомого метемпсихозу, і багато індусів наближаються в даний час до цього стану. Звичайно в Індії спогад про колишні життя є навіть у дуже багатьох розвинених людей тільки до часу зрілості, коли їх мозок вже досить розвинений для того, щоб вловити знання, що лежить у глибині їх душі. У звичайних людей пам'ять про колишні життя лежить глибоко у сховах розуму, точно так же, як там лежать спогади багатьох фактів і подій цього життя, які начебто зовсім приховані від свідомості і можуть стати доступними їм лише якщо якісь нові факти, з'явившись сполучною ланкою, виведуть їх на поверхню.

Щодо здатності пам'яті нинішнього нашого життя, ми наведемо таке місце зі статті проф. В. Найта, надруковане в одному відомому англійському журналі: «Точна пам'ять подробиць минулого абсолютно неможлива. Здатність збереження в пам'яті деталей минулого хоча й відносно сильніше, але все-таки дуже обмежена. Ми забуваємо більшу частину того, що переживаємо невдовзі після того, як події від нас ідуть. І якби ми хотіли і могли пригадати свої досвіди попередніх життів, то повинні були б раніше, крок за кроком, відновити в пам'яті всі події цих життів. Народженню неминуче повинна передувати переправа через річку забуття, але здатність до придбання нового досвіду залишається, причому результати, виведені з багатства колишнього досвіду, визначають властивості і характер нових переживань».

Іншим вражаючим свідченням на користь метемпсихозу, є випадки «незвичайних дітей», випадки, що не піддаються ніякому іншому поясненню. Взяти, наприклад, прояв музичного таланту в дуже ранньому віці. Моцарт у віці чотирьох років міг не тільки виконувати важкі речі на фортепіано, а й складати оригінальні твори, що мали певні переваги. У ньому не тільки виявлялися здатність володіти звуками і нотами, але також і вроджена здатність до музичної творчості, яка була вище, ніж у багатьох людей, які присвятили цілі роки свого життя вивченню музики. Знання законів гармонії, науки про злиття тонів, які не були для Моцарта плодом багаторічної праці, а вродженою здатністю. Подібних випадків багато.

Спадковість не роз'яснює подібних появ генія, бо в багатьох відомих випадках ніхто із предків не виявляв ніякого таланту або здібності. Від кого успадкував Шекспір свій геній? Від кого отримав Платон свою дивовижну здатність? Від якого предка перейшов до Авраама Лінкольна його характер? Його батьки були прості, бідні люди, які виконували грубу роботу. Лінкольн мав усі фізичні властивості та особливості своїх предків, і тим не менше, він проявив такий розум, який висунув його на перший план серед людей його часу. Чи не дає нам метемпсихоз єдино можливий ключ до всіх цих явищ. Чи не розумно припустити, що здібності геніальної дитини і талант людей невідомого походження беруть своє коріння у досвідах попереднього життя?

Візьмемо дітей у школі. Діти однієї і тієї ж сім'ї проявляють різні здібності, – зовсім інакше сприймають один і той же предмет. Дехто схильний до одного, інші до іншого. Деяким арифметика дається так легко, що вони сприймають її майже інтуїтивно, тоді як граматика представляється їм дуже важкою; а в той же самий час, якраз

протилежає спостерігається у їх сестер і братів. Багато, беручись за новий предмет, знаходили, що починають згадувати, що нібито його вже вивчали раніше. І ви, хто читає ці рядки, візьміть самого себе. Хіба все, що ви читаєте, чи не здається вам повторенням вчень, відомих вам нескінченно давно? Хіба процес вивчення не схожий на спогад чогось, вже вивченого раніше, і хіба вас не привернуло до цього вчення відчуття, що ви вже начебто знали це колись раніше? І хіба ваша думка не забігає вперед того, що ви читаєте, даючи вам ідеї, які ви зустрінете тільки на наступних сторінках? Ці внутрішні докази попередніх життів були такими сильними, що вони переважають усі звернення до глузду.

Інтуїтивне знання істини метемпсихозу пояснює, чому це вірування з такою швидкістю поширюється в західному світі. Для багатьох людей, які ніколи не чули про цю ідею, однієї згадки про неї досить, щоб зрозуміти її і визнати її істинність. І хоча, можливо, ці люди не розуміють законів, за якими здійснюється метемпсихоз, все ж у глибині своєї свідомості щось підказує їм, що воно так. Незважаючи на наведені проти нього заперечення, це вчення прокладає собі шлях і поширюється.

Однак, розвитку вірування в метемпсихоз у значній мірі заважають різні теорії і догми, що приєднуються до ідеї метемпсихозу різними проповідниками. Не кажучи вже про принизливі ідеї нового народження в тілах тварин та інші, які спотворюють основну думку і забруднюють джерело істини. Існує багато інших тлумачень і теорій, які відштовхують людей і змушують їх знищити в собі вже проявлені в їхніх умах проблески свідомості. Людська душа мимоволі обурюється проти вчення, яке стверджує, що вона прив'язана до колеса нових примусових народжень, які волею-неволею, без вибору, змушують її жити в одному тілі за іншим, поки не пройдуть великі цикли часу. Душа, можливо, вже пересичена земним життям і, яка прагне перейти на вищі площині існування, звичайно, бореться проти такого вчення. І вона має рацію, коли бореться, бо істина ближче потягу її серця. Немає такої душевної туги, яка не принесла б за собою пророцтва про задоволення цієї туги, точно так само і в цьому випадку. Правда, душа, повна земних прагнень і потягів до матеріальних благ, буде силою тих же бажань притягнута назад до земного народження, в тіло найкраще пристосоване для задоволення тієї жаги бажань і потягів, які живуть у ній. Але точно так само вірно, що душу, стомлену земним існуванням, ніщо не змушує повертатися назад, поки її не приведуть на Землю її власні бажання. Бажання – основна нота метемпсихозу, хоча до деякого часу воно можливо дійсно несвідоме. Сукупність бажань душі регулює її нові народження. Ті, які переситилися всім, що Земля могла їм дати у даній стадії своєї еволюції, можуть перебувати і перебувають у стані буття, далекого від земних сцен і наче чекають, поки людство досить розвинеться, щоб надати цій душі умови, до яких вона прагне.

І далі, коли людина досягне певного щаблю розвитку, процес метемпсихозу перестає бути несвідомим і людина вступає у стан усвідомленого і добровільного переходу з одного життя в інше. І коли досягається цей стан, розкривається повна пам'ять про минулі життя і період звичайного людського життя для такої душі стає ніби одним днем за яким слідує ніч, а потім пробудження на інший день, із повним усвідомленням і пам'яттю про події минулого дня. Людська раса знаходиться в даний час у дитинстві, і повне життя свідомої душі лежить іще попереду нас. Уже тепер у це повне життя вступають ті, деякі з людської раси, які далі нас пішли шляхом досягнення. А ви, хто відчуває в собі таке ж прагнення до усвідомлених нових народжень і до майбутньої духовної еволюції, а також огиду і жах перед сліпим і несвідомим новим зануренням у земне життя, знайте, що це прагнення до усвідомлення з вашого боку, є вказівкою на те, що лежить перед вами; це дивне, тонке пробудження, що відбувається всередині нас, вказує на наближення до вищого стану. Точно так само, як молода істота відчуває в своєму тілі дивні хвилювання, бажання, занепокоєння, які вказують на перехід від дитинства до зрілого віку чоловіка або жінки, так само і духовна туга, бажання, потяг вказують на перехід від несвідомих втілень до свідомого метемпсихозу після смерті.

У наступному читанні ми розглянемо історію людської раси за час переходу душ, які складають її від дикого стану первісних племен до нашого часу. Історія людства є в той же час історія кожної окремої людини – ваша власна історія, тобто, запис тих подій і фактів, через які ви пройшли для того, щоб стати тим, ким ви є тепер. І як ви, крок за кроком, піднімалися на цей крутий і важкий схил, так далі ви будете підніматися на ще більші висоти, але ваш рух шляхом перестане бути несвідомим, ваші духовні очі будуть відкриті для світу істини, що сяє з великого центрального сонця – Абсолюту. На закінчення нашого читання ми наведемо два вірші американського поета Уйтмана, дивний геній якого безсумнівно був результатом невиразної пам'яті минулих життів і виливався у слова, часто тільки наполовину зрозумілих розуму, який створив їх:

З берегів Каліфорнії, обличчям до Заходу,  
Запитуючи невтомно, відшукуючи те, що ще не знайдено,  
Я, дитя, дуже старе дитя, дивлюся вдалину через хвилі,  
В сторону будинку материнства країни переселень,  
Дивлюся вдалечінь від берегів мого західного моря,  
на круг майже замкнутий;

Бо рушивши шляхом на Захід від Індостану  
і Кашмірських долин,  
Від Азії, від Півночі, від Бога, від Мудреця і від Героя,  
З Півдня, від квітами покритих півостровів і прямих островів,  
Мандруючи з тих пір навколо Землі,  
Я опинився знову обличчям до батьківщини і я щасливий.  
Але де те, через що так давно я вирушив у путь,  
І чому воно ще не знайдено?  
Я знаю, що я безсмертний.  
Я знаю, що моя орбіта не може бути окреслена циркулем;  
І прийду до того, що належить мені,  
сьогодні або через десять тисяч або мільйонів років,  
І чи прийду я до того, що належить мені?  
Все одно. Я можу весело взяти цю справу тепер  
і однаково весело можу чекати.  
А на тебе, Життя, я дивлюся, як на те,  
що залишилося від багатьох смертей;  
Немає сумніву, я сам помирав десять тисяч разів раніше.  
Народження приносили нам багатство і різноманітність,  
Й інші народження приносили нам знову багатство і різноманітність.

А ось кілька рядків з вірша американського поета Н.Н. Вілліса:

– Що це за таємниця наш блукаючий розум?  
Він пробуджує в рампі різноманітних сил,  
Як чужинець у новому і дивовижному світі;  
Він приносить із собою інстинкти з якоїсь іншої сфери,  
Все знайома його тонким почуттям.  
І з несвідомою звичкою снів  
Він закликає, і вони Його слухають. Чудовий зір  
Народжується в його дивному органі, а вухо  
Навчається дивно розуміти мову повітря  
У його незримих поділах; язик же  
Учить свій чудовий урок разом з іншими,  
І в центрі слухняного натовпу  
Добре тренованих міністрів, розум прагне вперед  
У пошуках таємниць свого знову знайденого дому.

### **Читання 10. Духовна еволюція**

Одна з речей, що відштовхує багатьох людей, які вперше звернули свою увагу на теорію метемпсихозу, це ідея, що вони розвинулися, як душа, з індивідуальних, більш низьких, форм; наприклад, що вони раніше були індивідуально рослиною, потім індивідуально тваринами нижчого роду, потім вищого роду і так далі, поки вони не стали людиною, яка досліджує це питання. Ця ідея, що розвивається багатьма вчителями, з багатьох причин неприємно діє на розум людини і це цілком природно, адже вона не базується на істині.

Це буде стосуватися переважно питання про духовну еволюцію людської душі, починаючи з того моменту, коли вона стала людською душею, але в той же час, корисно кинути погляд на попередні фази еволюції для того, щоб уникнути непорозумінь і розвіяти вже створені помилкові думки.

Атом, хоча він володіє життям і деякою часткою свідомості та діє тимчасово як індивідуум, все ж він не є постійною індивідуальністю, яка перевтілюється. З часу своєї появи, атом стає центром енергії у великому атомістичному початку, а коли врешті-решт розчиняється, він повертається у свій первісний стан, і його існування, як індивідуального атома, припиняється. Але придбаний ним досвід робиться надбанням усього початку. Тут відбувається те ж саме, як якщо б деяка кількість води відокремилася на мільйони крихітних крапельок і кожна краплина увібрала в себе певну кількість розчинної сторонньої речовини. Тоді при з'єднанні крапель у загальну

масу, увібрана усяка стороння речовина ставала б надбанням цілого. Якщо далі ця кількість води знову розійшлася б на маленькі краплі, кожна з них мала б у своєму складі всі сторонні речовини, увібрані в себе краплями у попередній раз, і цим відрізнялися б від своїх попередниць. Цей процес, що триває протягом багатьох поколінь крапель, врешті-решт викликав би великі зміни у складі наступних поколінь.

Така коротенька історія змін і поліпшень форм життя. Від атомів до елементів, від нижчих елементів до елементів, що створює протоплазму, від протоплазми до нижчих форм тваринного життя, від останніх до вищих тваринних форм, усе це повторює картину краплі роси і маси води до тих пір, поки не розкриється людська душа.

Рослини і нижчі форми тваринного життя не являють собою постійних індивідуальних душ, але кожне сімейство має групову душу, що відповідає тій масі води, яка розбивалася на краплі. З цих сімейних групових душ поступово відділяються менші групи, що становлять види і потім підвиди. Зрештою, коли форми доходять до рівня людини, групова душа розпадається на постійні індивідуальні душі; тоді починається справжній метемпсихоз, тобто, кожна індивідуальна душа стає постійною індивідуальною істотою, якій призначено розвиватися і самовдосконалюватися по лінії духовної еволюції.

З цієї миті і починається наша історія духовної еволюції.

Історія людини, як індивідуума, починається серед досить непривабливих умов і обставин. Первісна людина відносно розуму тільки трохи вище рівня вищих тварин; але тим не менше, вона володіє відмінною ознакою індивідуальності, «самосвідомістю», яка проводить лінію, що розділяє тварину і людину. Навіть нижчі з нижчих рас мають пробіски цієї самосвідомості, яка зробила людей цих рас індивідуумами і змушувала частку душі раси відділятися від загального початку і утримувати при собі своє усвідомлення Я, не віддаючи його груповій душі по лініях інстинктів. Чи знаєте ви, що таке самосвідомість і чим вона відрізняється від фізичної свідомості тварин? Ми зупинимося на цьому питанні.

Тварини звичайно усвідомлюють свої тіла, потреби, відчуття, емоції, бажання та інше, і їхні дії відповідають імпульсам, що одушевляють їх і йдуть від цієї свідомості. Але цим справа не обмежується. Вони «знають», але вони «не знають, що вони знають», тобто, вони ще не досягли стану, в якому могли б усвідомлювати себе. Їх знання – це знання дуже малої дитини, яка відчуває і знає свої відчуття і потреби, але нездатна подумати про себе, як про Я, і звернути свій розумовий погляд усередину. В іншій нашій книзі ми навели приклад коня, якого поставили стояти під холодним дощем із памороззю. Він, без сумніву, відчуває і знає неприємні відчуття, що виникають з його становища, і прагнутиме позбутися цих неприємних умов. Але він не здатний аналізувати свого розумового стану і запитати себе, чи скоро його господар вийде до нього – або подумати про те, як жорстоко з його боку не пускати його в зручне тепле стійло. Точно так же кінь не здатен подумати – виведуть його на холодний дощ завтра, або позаздрити іншим коням, які знаходяться вдома, і взагалі запитати себе, навіщо коня тримати на подвір'ї у холодні ночі тощо. Одним словом, кінь не в змозі думати так, як думала б людина при таких же обставинах. Він усвідомлює незручність, як усвідомила б це людина і, якщо б він міг, він утік би додому, як і вона. Але він не може пожаліти себе, подумати про себе, як подумала б людина. Він не може запитати себе, чи варто так жити та інше, як зробили б ми на його місці. Він знає, але не може міркувати про своє «знання».

У наведеному прикладі суть полягає в тому, що кінь не «знає себе», як істоту, в той час як первісна людина усвідомлює себе, як Я. Якби кінь міг думати словами, він думав би так: холодно, боляче тощо, але він не був би здатен подумати: мені холодно, мені боляче. В його відчуттях не вистачало б відчуття Я.

Правда, в первісній людині усвідомлення Я було дуже слабким, лише одним щаблем вище фізичного усвідомлення вищих мавп; тим не менше, воно розвивалося у щось таке, що вже ніколи не може бути втрачено. Первісна людина була схожа на мале дитя; вона могла сказати і думати Я. Вона стала індивідуальною душею. Така індивідуальна душа жила в тілі і давала їй життя, але вона недалеко пішла від душі мавпи. Однак це новий початок формулювати грубе тіло, і таким чином сходження почалося. Кожне покоління фізично удосконалювалося в порівнянні з попереднім; коли душа, яка розвивається, зажадала більш досконалих і розвинених оболонок, оболонки ці створювалися назустріч потреби, бо розумовий запит завжди був причиною фізичної форми.

Душа первісної людини майже зараз же втілювалася знову після смерті її фізичного тіла, бо придбаний нею досвід стосувався найбільше фізичного плану; розумовий же майже не діяв, а вищі та духовні здібності були майже зовсім закриті. Втілення душі первісної людини швидко передавалися одне за одним; проте у кожному новому втіленні досягався маленький прогрес у порівнянні з попереднім існуванням. Досвід або, вірніше, наслідки дослідів переживали смерть і душа ними користувалася. Нові уроки бували вивчені або не вивчені й вони приносили користь або відкладалися вбік. Так росла і розвивалася людська раса.

Через деякий час число прогресивних, котрі випередили інші, душ, стало досить численним для освіти груп рас, і тоді почався процес розгалуження. Таким чином створилися різні раси і типи, і прогрес людства прискорився. Не зайве буде сказати тут кілька слів про історію людських рас, щоб зрозуміти, яким чином хвиля припливу, що

несла на собі душу, завжди прагнула вперед, піднімаючись до все більш високих ступенів прогресу; і за кожною хвилиною котилася інша, ще вище неї. Історія ця дуже цікава.

Вчення йогинів говорить нам, що великий цикл життя людини на Землі складається з семи менших циклів; ми живемо тепер у п'ятому циклі, пройшовши його три сьомих. Про ці цикли можна говорити як про великі земні періоди, відокремлені один від одного яким-небудь великим катаклізмом, руйнуванням праці попередніх людських рас і змушенням почати знову прогрес названий цивілізацією; який, як читачі знають, йде приливами і відливами.

У першому циклі людина, яка щойно вийшла з грубого стану, подібного тварині, досягла небагато чого. Прогрес ішов повільно; проте ті, які розвиваються, зробили безсумнівно кілька кроків уперед і перейшли на другий цикл, втілюючись у правлячих расах, тоді як їх менш успішні брати втілювалися в нижчі племена того ж другого циклу. Необхідно пам'ятати, що душі, які не мали особливих успіхів протягом одного циклу, втілюються в наступному серед нижчих рас. У нашому п'ятому циклі теж існують залишки пройдених циклів; життя їх дає нам уявлення про те, чим воно було б у ці далекі періоди.

Вчення йогинів дає нам мало відомостей про народи першого і другого циклів, через низький стан цих періодів. Якби розповісти про них, то вийшла б історія печерної людини, людей кам'яного і вогняного періодів, а також усієї іншої маси дикунів і варварів. В цей час була лише тінь того, що ми тепер називаємо цивілізацією, хоча в останніх періодах другого циклу основи майбутніх цивілізацій були вже міцно закладені.

Після катаклізму, який знищив усі труди людини другого циклу і залишив людей, які пережили його, розкиданими і дезорганізованими в очікуванні нової хвилі організуючої сили, яка слідом за тим скоро і з'явилася, запалилася зоря першого періоду третього циклу. Місцем дії для життя третього циклу була призначена та країна, яка відома окультистам під назвою Лемурії. Це був материк, який лежав на місці частини Індійського і Тихого океанів. Він включав Австралію, її острови та інші острови Тихого океану, які нині представляють собою пережиток великої Лемурійської землі, її найвищої частині, позаяк її нижча частина занурилася в море ще в доісторичні часи.

Життя на Лемурійському континенті описується як таке, що стосувалося головним чином фізичних почуттів і чуттєвих насолод. Лише незначна кількість розвинених душ вирвалася з пут матеріальності й досягла початку ментального і духовного планів життя. По суті, далеко не всі душі досягли серйозних результатів у своєму розвитку і цим були врятовані від загальної катастрофи для того, щоб стати закваскою розвитку людства у наступному циклі. Ці душі з'явилися вчителями нових рас, і останні дивилися на них як на богів і надприродних істот; пов'язані з ними легенди і перекази досі існують серед стародавніх народів наших днів. Таким же шляхом утворилося й багато стародавніх міфів.

Перекази йогинів кажуть, що як раз перед великим геологічним переворотом, що знищив раси другого циклу, група обраних перекочувала з Лемурії на деякі морські острови, які в даний час складають частину континенту Індії. Ця група утворила ядро окультних вчень лемурійців, що розвинулося в те джерело істини, яке завжди виливалося з тих пір на наступні, один за одним, періоди та цикли.

Коли Лемурія зникла, з глибини океану виріс той континент, який мав бути місцем дії життя і цивілізації четвертого циклу, тобто, Атлантида. Атлантида займала частину нинішнього Атлантичного океану, починаючи від Антільського моря наших днів і до Африки. Острів Куба і Вест-Індія були найвищими точками суші, і вони являють собою тепер наче пам'ятники колишньої величі Атлантиди.

Цивілізація Атлантиди була чудова; її народи досягли вершин, що здаються майже неймовірними навіть людям знайомим із найбільшими досягненнями нашого часу. Обрані, які пережили катастрофу Лемурії і досягли глибокої старості, зібрали в своїх умах мудрість і знання знищених рас; і, завдяки цьому, вони могли надати велику допомогу початку цивілізації Атлантиди. У стислі терміни їм вдалося значно прискорити рух людства вперед. Вони вдосконалили механічні винаходи і знаряддя й досягли великих результатів, набагато випередивши навіть нас. В області користування електрикою вони пішли настільки далеко, що ми досягнемо того ж лише через два-три століття. Що стосується окультних знань, то їх поширення перевершує всі сміливі мрії людини нашого часу, і по суті, цей факт став однією з причин падіння Атлантиди, позаяк жителі Атлантиди змусили окультні сили служити низьким і егоїстичним цілям – чорній магії.

Внаслідок таких зловживань магією, почався занепад Атлантиди. Але кінець настав не відразу, не раптово, а поступово. Суша і навколишні її острови, частинами і один за одним, занурювалися в хвилі Атлантичного океану, і процес цей тривав більше десяти тисяч років. У греків і римлян існували перекази щодо загибелі стародавнього континенту, але їх відомості стосувалися лише зникнення останніх залишків материка, тобто, деяких островів, бо сама Атлантида зникла за багато тисячоліть до епохи греків і римлян. Розповідають, що, згідно з переказами єгипетських жерців, руйнування Атлантиди відбулося за дев'ять тисяч років до них. Те, що сталося з обраними людьми з жителів Лемурії, повторилося з обраними людьми Атлантиди, які пішли з приреченої землі за деякий час до її руйнування. Маленька група піонерів покинула свої оселі і переселилася в ті місцевості, які відомі нам тепер,

як Південна Америка і Центральна Америка. У той час це були морські острови. Сліди цивілізації і праць стародавніх жителів цих країн відомі сучасним дослідникам.

А коли зійшла зоря п'ятого, тобто, нашого циклу, ті ж передові душі з'явилися вчителями народів і «богами» в очах наступних поколінь. Нові раси швидко росли серед сприятливих умов. Душі колишніх жителів Атлантиди прагнули до втілення і назустріч цій потребі створювалися нові умови життя. З цієї епохи починається історія нашого власного п'ятого циклу.

Але раніше, ніж перейти до розгляду цього циклу, займемося трохи тими законами, які викликали такі значні зміни.

Перш за все, у кожного циклу є свої умови праці та дії. Лемурія не існувала під час другого циклу; вона виступила з океану лише тоді, коли настав час її буття. Достоту так само Атлантида, що покоїлася під хвилями у той час, коли лемурійські раси проявлялися в третьому циклі, почала зростати, утворюючись шляхом коливання земної поверхні, щоб виконати своє призначення під час свого періоду, тобто, четвертого циклу, а потім знову сховатися під водою, даючи дорогу п'ятому циклу і його расам. Геологічними переворотами раси кожного циклу зміталися з Землі у призначений їм час, а обрані люди, тобто, ті, які довели своє право пережити загальну катастрофу, уводились у якесь сприятливе середовище, де вони ставали закваскою «нового життя» – богами для нових рас, що швидко з'являються.

Однак необхідно нагадати, що від загального знищення раси врятувалися не тільки одні обрані; переживали катастрофу й деякі інші, яких теж забирали зі своїх колишніх місць проживання до більш первісних умов життя для того, щоб стати прабатьками нових рас. Таким чином, нові раси створювалися з найбільш сильних елементів, які пережили руйнування; від них йдуть відгалуження рас в яких втілюються більш розвинені душі колишніх рас, у той час, коли менш розвинуті виявляють ознаки занепаду і впадають у варварство. Ці варварські раси живуть тисячоліттями і складаються вони з душ, які недостатньо вирости для участі в житті нових рас. У наш час подібними пережитками минулого, безсумнівно, є дикуни Австралії і деякі африканські племена, а також деякі індіанці та інші люди подібної ж стадії розумового розвитку.

Для того щоб усвідомити собі рух вперед кожної окремої раси, необхідно пам'ятати, що після смерті найбільш передові душі користуються набагато більш тривалим відпочинком на вищих планах, а отже, і втілюються вони в більш пізньому періоді. Тоді як душі менш розвинені, втілюються дуже скоро, завдяки лише їх виключно земним уподобанням і бажанням. Тому, перші раси кожного циклу більш первісні, ніж ті, які слідує за ними пізніше. Душа людини прив'язаної до Землі, втілюється знову через кілька років, іноді через кілька днів після смерті, тоді як душа розвиненої людини може відпочивати і перебувати на вищих планах цілі століття, навіть тисячоліття, поки раси, що живуть на Землі, не створять для неї відповідних умов життя.

Траплялося, що навіть незнайомі з окультизмом спостерігачі відзначали деякі закони, які ніби керують підйомом і занепадом націй, тобто, відзначали процес керівництва расами. Але вони не розуміли закону перевтілення, єдиного ключа до загадки, яку вони відчували. Тим не менше, вони все ж відзначали закони, як такі. Для з'ясування того, яким чином закони керівництва расами були помічені людьми, що не перебувають під впливом окультичних вчень, ми наведемо одне місце з відомого твору Дрепера «Історія розумового розвитку Європи»:

«Ми часто говоримо, – пише Дрепер, – що залежимо від обставин. У цих словах полягає більше істини, ніж здається на перший погляд. Саме з цієї, більш правильної точки зору, і слід було б розглядати перебіг подій, визнавши, що справи людські рухаються вперед певним шляхом, розширюючись і розгортаючись самі собою. Тоді ми зрозуміємо, що події, які, як нам здається, залежали від волі людей, по суті, завжди диктувалися необхідністю часу. І, дійсно, на них треба дивитися, як на вираз певного життєвого фазису через який рано чи пізно народам судилося пройти в їх прагненні вперед. Що стосується окремих індивідуумів, то ми добре знаємо, що помірність і стриманість у діях, деяка серйозність манер, властиві зрілому віку, впливають із первинних безпечності та легковажності, створюючись дуже різноманітними причинами: у деяких – нестатками, злиднями, хворобами. Ми досить справедливо приписуємо цим випробуванням зміну характеру; але ми ніколи не обманюємо себе припущенням, що ця зміна не трапилася б, якби не було цих подій. Нестримна доля керує такими випадками. І між життям індивідуума і життям нації існує аналогія; хоча людина в деякій мірі може бути господарем власної долі, свого щастя або нещастя, добра чи зла; хоча вона перебуває тут або там у залежності від своїх бажань; хоча вона робить те й утримується від іншого по своїй волі, проте, її міцно тримає в руках нещадна доля, яка привела її в цей світ поза її волею, що направляє її за певним життєвим шляхом, етапи якого абсолютно незмінні: дитинство, отрочество, юність, зрілість і старість – з усіма характерними для них вчинками, – відводить її зі сцени життя в призначений їй час майже завжди проти її волі. Те ж саме відбувається і з націями. Події тільки на вигляд здається відбуваються з волі людини, насправді ж, під ними криється зумовленість. Ми можемо мати контроль над подіями

життя, але ніякого контролю не можемо мати над законом розвитку життя. Існує особливого роду геометрія, яка застосовує до націй рівняння кривої їх прогресу. Цього не може змінити жоден смертний».

Наведені думки Дрепера показують, яким чином історики відзначають підйом і занепад у розвитку людської раси, хоча й без розуміння справжньої причини, що викликає цей підйом і занепад. Тільки вивчення окультизму показує таємні пружини людських дій і яскраво висвітлює світлом істини всі темні кутки явищ.

На початку п'ятого циклу (тобто нинішнього) існували не тільки зачатки нових рас, які завжди з'являються при зародженні кожного нового циклу, служачи основою для майбутніх рас, що користуються свіжими умовами і можливостями для свого зростання і розвитку, а й нащадки обраних, врятованих при загибелі Атлантиди, вивезених з місця катастрофи і, які влаштували колонії далеко від небезпечного місця. Нові раси з'явилися нащадками розсіяних по світу емігрантів з Атлантиди, які пережили катастрофу, тобто – така була загальна маса. Деякі обрані були видатними людьми, передаючи нащадкам свої мудрість і знання. Таким чином, ми бачимо на початку п'ятого циклу, в деяких місцевостях, племена нових, первісних людей, а в інших країнах дуже культурні народи, як, наприклад, предків древніх єгиптян, персів, халдеїв, індусів та інших.

Ці передові раси склалися зі старих душ, розвинених, передових душ древньої Лемурії та Атлантиди, які в даний час перебувають або на вищих планах буття або серед нас, приймаючи діяльну участь у долі Землі, мужньо борючись для порятунку нинішніх рас від нещастя, які спіткали стародавні раси.

Нащадками жителів Атлантиди з'явилися асирійці та вавилоняни. У призначений їм час, первісні нові раси розвивалися, і з них утворювалися великі народи: римляни, греки, карфагеняни. Потім виникали і утворювалися інші народи, і виникають та утворюються аж до нашого часу. У кожній раси або нації є період підйому, вищий пункт розвитку і період падіння. Початок занепаду нації означає, що її передові душі пішли і залишилися тільки менш розвинені. В цьому відношенні історія всіх народів підтверджує істину окультичних вчень, і дивні явища, зауважені істориками, інакше пояснені бути не можуть.

Вдумливий читач зрозуміє, що великий закон перевтілення завжди веде людство до більш і більш високих досягнень. Передові душі даної раси залишають її і переходять до нових місць дії, але і відсталі душі не дають довго залишатися позаду, позаяк постійні зміни й нові умови будять сплячу енергію і спонукають відсталі до нових зусиль та до нової діяльності. Таким чином, уся раса постійно прямує вперед і прогрес є її природним станом.

Але не треба забувати того, що збільшені сили, мудрість і нові можливості несуть із собою і збільшену відповідальність. У той час як душа посувається шляхом духовної еволюції, їй дається усе більша й більша можливість вибору між добром і злом. У перших расах душа не була достатньо розвинена, щоб користуватися цим умінням розрізняти і вибирати, а, отже, і її відповідальність була обмежена. Але, позаяк душа розвинулася і придбала великі сили, від неї очікується більше. Сила несе із собою відповідальність.

Нинішній етап людської духовної еволюції є етапом критичним. Люди починають ставитися свідомо до великих духовних питань, що постають перед ними і вимагають вирішення, оцінки та вибору. Це наче перехід від дитинства до зрілого віку; людина стає віч-на-віч із завданнями, про які вона до цих пір і не думала. Вона розвиває приховані в собі здібності, завдяки яким виходять нові сприйняття великих істин буття, і вона більше не може відмовлятися через своє незнання. У даний момент життя нашої планети, між силами матеріальності та силами духовності розпочато битву, в якій усі вільно чи мимоволі беруть участь. Деякі стоять на одній стороні, інші на іншій, і навіть сім'ї поділяються й близькі люди розходяться через незгоду щодо великого питання духовності або тілесності. Але результат боротьби провіщений. Вище завжди тріумфує над нижчим.

На одній стороні ми бачимо величезну більшість людей, які дивляться на своє нинішнє фізичне життя як на єдине реальне, а на всі ідеї про майбутнє існування і життя після смерті як на «казки» і «порожні балачки». Ці люди присвячують весь свій час задоволенню чуттєвих апетитів і нижчих мотивів свого інстинктивного розуму. Деяких захоплює інтелект, і вони забувають нижчі фізичні задоволення заради великої насолоди, що дається правильною роботою розуму. Але, на жаль, лише вельми мале число людей розуміє справжнє значення слова «духовність» і знає, що духовність є сила, а не слабкість. Ці деякі, є закваскою, якій судилося підняти більшість людства, коли настане той час. І тепер уже зрозумілі роботи тих людей, які досягли духовної свідомості. Всюди видно ознаки якогось хвилювання і занепокоєння, навіть серед тих, кому невідомо справжнє значення слова «духовність». Люди відмовляються від старих ідеалів, вірувань і догм та кидаються на всі боки в пошуках чогось, у чому відчувають необхідність, але сутність чого їм абсолютно невідома. Вони жадають миру і знання та всіма способами прагнуть вгамувати свою жагу.

Це явище викликано не лише неминучою дією закону еволюції, але є також проявом сили і любові тих великих душ, які вже перейшли на вищі площини буття й стали подібні вищим істотам. Люди, які володіють такими душами, сповнені любові до людей, і вони створюють вплив, який проявляється найрізноманітнішими способами, які хиляться саме до того, щоб викликати до життя вищі сили, здібності і вищу долю раси.

Як ми вже говорили раніше, однією з найбільших труднощів на шляху людини, яка шукає істину, при розгляді питання про духовну еволюцію, є думка, що перевтілення нав'язується їй без її участі і проти її бажання. Але це зовсім не так. Правда, весь процес послідовних життів відповідає великому закону, але сам закон діє за допомогою сили бажання і потягу. Душа залучається до нового народження своїм бажанням або скоріше сутністю своїх бажань. Вона втілюється знову тільки тому, що в ній є бажання нових досвідів і можливість розвитку. І народжується вона в певних умовах тільки тому, що в ній є незадоволені бажання саме таких умов.

Процес послідовних життів настільки ж правильний і точний, як тяжіння одного атома матерії до іншого.

В кожній душі є певні елементи бажань і потягів; останні привертають до себе ті зовнішні умови, в яких ці бажання і потяги можуть проявитися, і самі в свою чергу порушуються і стимулюються цими умовами. Такий закон життя в тілі і поза ним. У законі немає несправедливості, він є найбільшою справедливістю, позаяк він надає кожній людині саме те, чого вимагають бажання, які живуть у ній, або, інакше кажучи, дає зовнішні умови і досвіди життя, призначені для знищення бажань, які затримують душу і зникнення яких необхідно для подальшого зростання душі.

Наприклад, якщо душа пов'язана нестримним потягом до земного багатства, закон карми дає їй можливість народитися знову в умовах багатства і розкоші, поки вона не пересититься ними і не відчує бажання бігти від багатства і шукати скарбів іншого, вищого порядку, які дадуть їй більше задоволення.

Звичайно, закон карми діє ще іншими шляхами, як ми побачимо в наступному читанні; він має справу також і з боргами і зобов'язаннями людини. Закон карми тісно пов'язаний з перевтіленням, і ці два закони завжди повинні бути розглянуті разом.

Вірно не тільки те, що послідовні народження людини стоять у тісному зв'язку з законами потягу і бажання, але вірно також і те, що після досягнення нею певного щабля духовного розкриття, людина вступає у свідому стадію перевтілень, а, отже, вона перевтілюється усвідомлено, з повною пам'яттю про минулі життя. Багато вступає у даний час у цю стадію еволюції і вже мають часткове усвідомлення своїх минулих життів, що означає також, що перед народженням вони мали, принаймні часткове, усвідомлення наближення втілення, бо обидві ці стадії усвідомлення йдуть пліч-о-пліч.

Ті душі, які випередили своїх супутників у духовному розвитку, в деякій мірі пов'язані кармою тієї раси, до якої вони належать. А позаяк уся раса або, принаймні велика її частина повинна рухатися вперед як одне ціле, то окремі душі змушені теж чекати. Однак їм не доводиться терпіти стомливого повторення втілень серед обставин і умов, які вони переросли. Душі, яка пішла вперед, дозволяється чекати до тих пір, поки раса не досягне її рівня розвитку; і тоді вона знову приєднується до висхідного руху, але вже з повним усвідомленням. У проміжку, душа може користуватися своїм цілком заслуженим спокоєм на одному із вищих планів буття або ж часу, але свідомо перебувати в інших матеріальних сферах, допомагаючи великій справі, як учитель і працівник на ниві добра і духовної еволюції серед тих, які потребують такої допомоги. У світі існують і тепер індивідуальні душі, які досягли такого рівня розвитку на інших планетах і, які проводять час свого відпочинку серед порівняно низьких земних умов, для того щоб підняти земні душі до великих висот.

Поки люди допускають в собі прихильність до матеріальних речей, їх буде тягнути до умов народження, з якими дані речі тісно пов'язані. Тільки тоді, коли душа звільняється від цих обмежувальних перепон, вона народжується знову в умовах свободи. Деякі люди перемагають матеріальні прихильності правильним мисленням і судженням, в той час як іншим судилося вивчати свої потяги і ніби вирости з них. Зрештою, коли душа зрозуміє, що ці речі є простою випадковістю, пов'язаною з нижчою особистістю, і не мають ніякого стосунку до справжньої індивідуальності, тоді, й тільки тоді, чари земних речей спадають з людини, як зношений одяг, і залишаються в стороні. Вони вже заважають подальшому руху шляхом тому, хто щойно ступив на нього з більш легкою ношею.

Філософія йогинів учить, що людина буде жити вічно, простуючи до все більш і більш високих планів буття. Смерть – тільки фізичний символ періоду відпочинку душі; вона схожа на сон втомленого тіла, і її слід так само вітати і зустрічати з такою ж вдячністю, як і відпочинок.

Життя безперервне, і його мета – розвиток, розкриття і зростання. Ми знаходимося в вічності тепер і будемо перебувати в ній завжди. Наші душі можуть існувати поза тілом так само, як і в ньому, хоча тілесне втілення необхідне на цій стадії нашого розвитку. У міру нашого сходження на вищі площини життя, ми будемо втілюватися в тілах набагато більш ефірних, ніж наші теперішні, так само, як у минулому ми користувалися тілами нескінченно більш грубими, ніж ті, якими ми користуємося тепер. Життя – щось набагато більше, ніж явище, обійняте якимись сімдесятьма роками існування; це, по суті, цілий ланцюг життів по висхідних сходах. Те, що ми називаємо своєю особистістю, є загальним відбитком з'єднаних досвідів незліченних життів у минулому.

Душа наполегливо пробиває собі дорогу вгору, від вищого до більш вищого, від грубих до більш тонких форм і проявів. І в майбутньому вона буде незмінно прогресувати, постійно рухаючись вперед, постійно розкриваючись. Всесвіт містить багато світів для життя душі, і після того, як остання перейде в інші всесвіти, перед нею відкриється



нескінченність. Доля людської душі повна дивовижних надій і можливостей, і наш розум не може навіть уявити собі того, що очікує душу в майбутньому. Ті, які вже випередили вас у своєму духовному розвитку, ваші старші брати, постійно допомагають вам, незримо простягаючи у багатьох випадках руку допомоги, яка підтримує вас у складнощах і небезпеках, але ви не усвідомлюєте цього, хіба тільки іноді, та й то невиразно. В даний час у площинах, нескінченно вищих тієї площині в якій ми тепер перебуваємо, перебувають ества незрівнянної слави і невимовної величі; і вони колись були такими ж людьми, як і ми. Але вони настільки просунулися вперед на шляху розвитку, що в порівнянні з нами стали вищими істотами. І відродно думати, що так само, як ці піднесені істоти були колись тим, чим є ви тепер, так і ми у відповідний момент нашої духовної еволюції станемо так само могутніми.

Філософія йогинів стверджує, що ви, хто читає ці рядки, вже жили в минулому багато разів до теперішнього часу, перебуваючи в нижчих формах і наполегливо прокладаючи собі дорогу вперед, а тепер ви досягаєте тієї сходинки духовної свідомості на якій минуле і майбутнє почнуть здаватися вам вперше зрозумілими. Ви жили у вигляді печерної людини, мешканця скель і круч, дикуна, варвара. Потім ви були воїном, священнослужителем, середньовічним ученим і окультистом, принцом і вбогим. Ви жили в Лемурії, в Атлантиді, в Індії, в Персії, в Єгипті, в стародавньому Римі та в Греції, а тепер ви берете участь у західній культурі, у співпраці з багатьма людьми з якими були знайомі ще у минулих життях.

На закінчення цього читання дозвольте навести вам декілька уривків з однієї нашої книги:

«Але до якої мети прагне вся еволюція? Що вона означає? Окултні вчення говорять нам, що життя в усіх формах, від вищих до нижчих, іде одними і тим же шляхом. Але куди веде цей шлях? Спробуємо відповісти на ці питання. Нехай читач уявить собі цілі мільйони кіл, укладених одне в одне. Кожне коло означає певну стадію життя. Зовнішні кола – це життя нижчих і матеріальних стадій, і кожне коло, що знаходиться ближче до центру, представляє собою форму життя вище, ніж коло, що знаходиться далі від центру. Пройшовши одне коло, душа переходить на інше і кожен раз усе більше і більше наближається до центру. Людський розум не може охопити ідеї, що означає наближення до центру і, що таке цей центр. Але ми йдемо до нього, хоча наша думка і не схоплює все його значення. Центр – це мозок духовного тіла, Абсолют, Бог. Але, як би ми не називали цей центр, ми повинні пам'ятати, що йдемо до нього».

І далі з того ж джерела:

«Але і нескінченно вище вашої площині і нескінченно вище інших, ідуть усе нові й нові підрозділи, повні такого світла й сили, яких ніколи не може уявити собі людина. Зауважте, що всі ці світи оточують одну тільки нашу Землю. Подібно цьому, є точно такі ж нескінченні підрозділи астральних світів і астральних площин навколо кожної планети нашого ланцюга і навколо всіх мільйонів світів, існуючих у нескінченності всесвіту. «Тоді що ж являє собою Я?» – в мимовільному жаху питаєте ви, відчуваючи свою нікчемність перед нескінченністю, розгорнутою перед вами. «Ви – найдорожча річ на світі, ви – жива душа, – відповідає проводир, – і якби ви загинули, то загинула б уся система світів всесвіту, бо ви так само необхідні для її існування, як вона необхідна для існування вас. Ви – частина цілого і ціле не може існувати без вас, як ви не можете існувати без нього». «Але, що лежить далі того, про що ви говорили мені, – питаєте ви, – і що лежить в центрі всього?», «Абсолют», – відповідає вам ваш проводир, замовкаючи при цьому слові».

## **Читання 11. Закон карми**

«Карма» – це санскритське назва великого закону, який відомий західним мислителям, як духовний закон причин і наслідків, або закон причинності. Карма стосується тих складних потягів до добра або до зла, які душа наша придбала протягом своїх численних втілень. Ці потяги проявляються як відмінні риси, які переносяться з одного втілення в інше, то поповнюючись в одному випадку, то пом'якшуючись і перетворюючись в іншому, – причому потяги ці завжди прагнуть до зовнішнього вираження і прояву самих себе. Таким чином, ми є в нашому реальному житті тими чи іншими в залежності від того, ким ми були і як ми чинили у наших попередніх втіленнях.

В діях закону карми очевидний прояв досконалої справедливості. Нас не карають за наші гріхи, як це прийнято думати, але нас карають наші гріхи. Нас нагороджують не за наші добрі справи, але за ті відмінні властивості, якості, потяги та інше, що ми придбали завдяки тому, що робили добрі справи в наших попередніх втіленнях. Таким чином, ми самі є в один і той же час власними суддями і виконавцями правосуддя. В нашому теперішньому житті ми накопичуємо гарну або погану карму, яка тісно поріднившись із нами, виразиться і проявиться згодом, у нашому майбутньому житті. Коли ми оточуємо себе злом поганої карми, ми пригриваємо на своїх грудях чудовисько, яке буде отруювати все наше існування до тих пір, поки ми, розвинувши в собі протилежні якості, не скинемо його з себе. Коли ж ми наближаємо до себе гарну карму, – карму сумлінно виконаного обов'язку,

добрих почуттів і добрих діянь, вчинених вільно, без примусу і без надії на винагороду, то цим ми тчемо собі чудовий одяг у який нам судилося зодягнутися в наших майбутніх життях.

Вчення йогинів стосовно закону карми каже нам, що гріх не є злочин проти тієї сили, яка викликала нас до життя, але відносно нас самих. Ми не можемо ні образити Абсолютне, ні заподіяти йому якоїсь шкоди. Але ми можемо шкодити один одному і, завдяки цьому, шкодити самим собі. Йогини стверджують, що гріх впливає головним чином з невідання і нерозуміння нами нашої істинної природи і, що, відтак, треба вивчати природу людини до тих пір, поки ми не зрозуміємо божевілля і помилки на нашому колишньому шляху і не станемо, таким чином, здатними позбутися своїх колишніх помилок і уникати їх у майбутньому. В силу закону карми, наслідки наших гріхів, так би мовити, прилипають до нас, поки ми, не відчувши до них відрази, не почнемо перейматися ними і шукати їх причини в наших серцях. Коли нам вдасться відкрити погану причину таких наслідків, ми спочатку навчаємося ненавидіти її, а потім вириваємо її з себе, як нечисту річ, і з цього часу назавжди позбавляємося її.

Йогини дивляться на грішну душу так само, як батько дивиться на своє дитя, яке впирається у своєму бажанні грати із забороненими речами. Батько попереджає дитину не грати з пічкою, але дитя продовжує бути неслухняним і тому, рано чи пізно, обпечеться. Опік не є покарання за непослух (хоча дитині він і може здаватися покаранням), але лише наслідок природного і незмінного закону. Дитя переконується в тому, що між пічкою і опіком існує якийсь зв'язок, і починає бачити певний сенс і причину батьківських настанов. Батьківська любов прагнула позбавити дитину страждання завданого опіком, але дитяча натура наполягла на досвіді і отримала належний урок. Позаяк такий урок швидко зрозумілий, немає навіть більше потреби забороняти дитині чіпати піч: вона вже знайома з її небезпекою і сама буде надалі намагатися уникати її.

Те ж саме відбувається і з людською душею, яка переходить від одного життя до іншого. Вона отримує нові уроки, накопичує новий досвід, вчиться розпізнавати ті страждання, які неминуче виходять із поганих учинків і те щастя, яке незмінно йде від добрих справ. У міру свого зростання душа дізнається наскільки шкідливі деякі вчинки і подібно обпеченій дитині, намагається уникати їх у майбутньому.

Якщо ми звернемо нашу увагу хоча б на один момент, на відносну ступінь впливу спокуси на нас самих і на інших, то для нас стане зрозумілим процес дії карми в нашому минулому житті. Чому та чи інша річ не є для вас спокусою, тоді як вона являє найбільшу спокусу для іншого? Чому деякі речі, як вам здається, зовсім не приваблюють іншого, в той час як на вас вони діють з такою привабливою силою, що вам доводиться вживати всю вашу волю, щоб не піддатися спокусі? Це залежить від карми вашого минулого життя. Те, що вас тепер не спокушає вже більше, було колись викорінене вами в одному з минулих ваших існувань, і в цьому випадку ви використовували або свій власний досвід, або досвід інших, або, врешті, повчання одного з тих, яких привабило до вас розвитком у вас усвідомлення істини.

І в даний час ми користуємося лише уроками винесеними нами з нашого минулого життя. Якщо вони засвоєні нами добре, то сприяють нашому добробуту; якщо ж ми відверталися від запропонованої нам мудрості або відмовлялися вивчити урок досконало, ми змушені знову сісти на ті ж старі шкільні лави і чути повторення того ж самого уроку до тих пір, поки він не проникне углиб нашої свідомості. Ми дивуємося, як можуть інші люди здійснювати погані вчинки, що здаються нам огидними і схильні пишатися перевагою нашої чесноти. Але тим, які розуміють у чому справа, ясно, що їх нещасні брати не приділили достатньої уваги урокам минулого, і ось їм доводиться повторювати їх тепер, коли ті стали набагато важчими. Вони знають, що добродішні люди пожинають лише плоди того, що вони власними руками посіяли в минулому, але, що їхній урок ще не закінчено і, що якщо тільки вони не будуть рухатися вперед і міцно триматися того, що придбали, то і їх точно так же випередять багато з тих, на чії недоліки вони дивляться тепер із подивом і зневагою.

Нам важко цілком чітко уявити собі як факт, що те, чим ми є в даний час, є лише результат досвіду наших минулих життів. Нам важко оцінити той досвід життя, через який ми проходимо тепер, бо ми не цілком чітко розуміємо, чого варті ті грішні випробування, які колись пережили у минулому. Оглянемося, наприклад, на досвіди нашого теперішнього життя. Скільки в ньому знайдеться сумних епізодів, яких ми хотіли б не пережити і, як сильно хотілося б нам бути здатними вирвати їх із нашої свідомості. Але ми не розуміємо того, що подібний досвід у минулому, приніс нам знання і мудрість – вигоди, з якими ні в якому разі ми не хотіли б розлучитися. А між тим, якщо б ми вирвали з себе причину цих вигод, то вирвали б також і самі вигоди й опинилися б знову позаду, на тому ж самому місці, на якому знаходилися раніше. Нам не хотілося б, звичайно, розлучитися з благами, отриманими нами шляхом досвіду, тобто, зі знанням і мудрістю, – плодами, які зірвані з дерева нашого страждання. Однак не можна відокремлювати таким шляхом наслідок від його причини: ми повинні дивитися на грішний досвід минулого як на джерело наших теперішніх знань, мудрості та інших вигод. Тоді ми припинимо ставитися з ненавистю до такого порядку речей і зрозуміємо, що добро може виникати і від зла, в силу дії закону.

Коли ми зрозуміємо собі такий погляд на речі, ми станемо здатні бачити у важкому досвіді нинішнього життя неминучий результат тих причин, які лежать у нашому віддаленому минулому і, які, безсумнівно, поведуть до збільшення в нас знань, мудрості й інших досягнень; для цього нам варто тільки зрозуміти, що в дії закону карми лежить божественна воля. Зустрічаючись із дією закону карми, ми визнаємо, що заподіяні ним страждання не є несправедливість або покарання, а благочинний процес, який, хоча і здається жорстоким, але в кінцевій своїй меті веде до нескінченного блага.

З приводу вчення про закон карми багато заперечують, що, позаяк ми не в змозі пам'ятати досвіду нашого кожного окремого життя, то він не приносить користі і не має для нас ніякого значення. Але таке заперечення вкрай нерозумне. Хоча ми і не цілком чітко пам'ятаємо такі досвіди, тим не менше, вони анітрохи не втрачені для нас: вони стали складовою частиною нашого розуму, вони існують у вигляді почуттів, відмінних властивостей, потягів, симпатій і антипатій, спорідненості, бажань, відрази тощо; вони настільки ж доказові і очевидні, як наші вчорашні досвіди, які ще свіжі у нашій пам'яті. Озирніться на ваше нинішнє життя і спробуйте згадати досвід попередніх років. Ви побачите, що вам удасться згадати лише далеко не всі події із вашого життя: всі численні квапливі будні кожного дня в більшості випадків забуті вами. Хоча вони могли і здаватися вам дуже життєвими і реальними під час їх переживання вами, але тепер перетворилися на ніщо і зовсім втрачені для вас. Однак, чи так це? Зовсім ні. Те, що ви тепер являєте собою, є результатом саме цього досвіду. Ваш характер формувався і, мало-помалу, вилився в те, чим він є тепер, завдяки цим, здавалося б забутим стражданням і радощам, горю і щастю. Одне випробування зміцнило вас, інше – змінило вашу точку зору і змусило дивитися на речі ширше. Це горе навчило вас відчувати чужі страждання; а те розчарування спонукало вас до нових зусиль. І кожне з випробувань залишило постійний слід на вашій особистості, на вашому характері. Всі люди є тим, хто вони є – наслідком того, що вони пережили. І хоча різні випадки з нашого життя, сцени, обставини, умови і досвіди потьмяніли у нашій пам'яті, проте, сліди їх міцно закарбувалися в будові нашого характеру, і людина сьогоднішнього дня відрізняється від тієї, якою вона була б, якби даний випадок або досвід не ввійшли б у її життя.

Те ж саме стосується і до розпізнавальних властивостей, що беруть свій початок у минулих втіленнях. Ви не пам'ятаєте свого досвіду, але у ваших руках результат його впливу у вигляді відмінних рис, смаків, схильностей тощо. Вас тягне до деяких речей і відштовхує від інших; одне привертає вас, інше вселяє вам відразу. Все це є результатом досвіду попередніх втілень. Ваш величезний інтерес і потяг до окультичних вчень, які змусили вас читати цю книгу, не що інше, як спадщина отримана вами від якогось минулого життя в якому хто-небудь сказав вам одне або два слова про це і тим збудив у вас інтерес та відповідне бажання. Ви вже тоді навчилися дечому, можливо навіть багато чому, і розвинули в собі бажання знати ще більше; прагнення це проявилось в тому, що тепер, у цьому житті, ви зіткнулися з подальшими вченнями окултистів. Та ж схильність змусила вас піти ще далі в цьому житті та знайти набагато більші можливості у майбутніх втіленнях. Майже кожен із тих, хто читає ці рядки відчував, що багато з окультичного вчення є для нього лише «повторенням» чогось уже знайомого в минулому, хоча в нинішньому житті він ніколи навіть і не чув багато чого із того про що тут ідеться. Ви берете якусь книгу, читаете її і відразу переконуєтесь, що її зміст істинний, бо ви невиразно усвідомлюєте, що в якомусь минулому періоді вашого життя, ви вже думали над цим питанням і вирішували його. Все це – вплив закону карми, який тягнув вас до того, до чого ви схильні і, який є також причиною притягання до вас інших.

Бувають часті зустрічі людей, які мали стосунок одна до одної у попередніх втіленнях. Колишня любов і колишня ненависть привносять із собою у наше теперішнє життя результати впливу закону карми. Ми тяжіємо до тих, кого ми любили, а також і до тих, яким ми, можливо, завдавали шкоди. Життя йде своїм шляхом і «історія повинна розігратися до кінця», хоча знання закону карми безсумнівно послаблює багато накладених на нас пут, пояснюючи характер стосунків заснованих на законі карми і надаючи нам можливість звільнитися від цієї прив'язаності та завдяки всьому цьому, розірвати ці пута.

Життя – є велика школа досвіду. У ньому багато градацій, класів та оцінок за наші успіхи. Уроки життя повинні бути засвоєні, хочемо ми цього чи ні. Якщо ми відмовляємося від вивчення заданого ним уроку або ставимося до нього недбало, нас відсилають назад знову і знову, для виконання запропонованого завдання, поки, зрештою, урок не буде вивчено. І ніщо з того, що раз засвоєно, ніколи не забувається остаточно. Невитравний відбиток уроку залишається в нашому характері у вигляді нахилів, смаків, потягів та іншого. Все це, утворюючи те, що ми називаємо «характером», є дія закону карми. Випадковостей не існує. «Ніщо» ніколи не «трапляється». Все регулюється законом причин і наслідків, тобто, кармою. Людина пожинає, в буквальному сенсі цього слова, те, що вона колись посіяла. Те, чим ви є сьогодні, обумовлюється тим, чим ви були у вашому минулому житті. А в майбутньому житті ви будете тим, що ви зробите із себе в цьому. Ви – ваш власний суддя і виконавець правосуддя, ви самі присуджуєте собі нагороди. Але любов до Абсолютного завжди веде вас до світла і розкриває вашу душу до

сприйняття того знання, яке, за словами йогинів, «спалює карму», тобто, дає вам можливість скинути з себе навантажений на вас тягар залежності від причин і наслідків, пригинаючи вас до землі.

У нашій книзі «Основи світоспоглядання індійських йогинів» ми помістили уривок Баррі Бенсона, співробітника «Century Magazine» (за травень 1894 р.). Вважаючи його дуже доречним і в даному випадку, ми дозволимо собі відтворити його вдруге. Ось його зміст:

«Маленький хлопчик відправився до школи. Він був ще дуже малий. Все, що він знав, він всмоктав із молоком матері. Його вчитель (це був Бог) посадив його в молодший клас і дав йому вчити урок. «Ти не повинен вбивати; ти не повинен завдавати болю і шкоди. Ти не повинен красти». – І учень запам'ятав одне. Він не вбивав. Але він був жорстокий і він крав. В кінці дня (коли в учня була сива борода), коли наближалася ніч, Учитель (який був Бог) сказав: «Ти навчився не вбивати, але інші уроки ти не вивчив. Приходь завтра».

Завтра знову прийшов маленький хлопчик. Учитель посадив його в наступний клас і дав йому урок. Ти не повинен завдавати болю. Ти не повинен красти. Ти не повинен обманювати. І учень не заподіював болю, але він крав і обманював. І в кінці дня, коли борода учня була сива і коли наближалася ніч, його Учитель сказав: «Ти став краще, але ти вивчив не весь урок. Приходь завтра».

Наступного ранку знову прийшов маленький хлопчик. Учитель посадив його в наступний клас і дав нове завдання: «Ти не повинен красти, ти не повинен обманювати, ти не повинен заздрити». В кінці дня, коли борода учня була сива, і коли наближалася ніч, Учитель сказав: «Ти навчився не красти, але інших уроків не вивчив. Приходь завтра».

Це те, що я прочитав на обличчях людей, в книзі світу і в сувої небес, написаному зірками».

Завдяки дії закону карми, кожна людина є володарем своєї власної долі: вона сама себе нагороджує, сама себе карає, сама будує, руйнує і розвиває свій характер; проте, все це відбувається під прихованим впливом Абсолютного, тобто, Нескінченної Любові, яка постійно сприяє духовному прагненню у височині і тягне душу до межі її небесного заспокоєння. Людина може досягти і досягає свого порятунку; вона може бачити і творить свою долю, але прагнення у височині завжди неослабно перебуває в людині, не даючи місця розпачу, відаючи, що кінцева перемога належить духу.

Згідно із законом карми, кожен учинок, навіть кожна думка, має свій кармічний вплив на майбутні втілення душі. Вплив цей позначається не стільки в характері очікуваних для нас покарань чи винагород (у загальному значенні цих термінів), скільки в незмінності дії закону причини і наслідку. Думки людини подібні насінню, які прагнуть вирости, пустити бруньки, дати квіти і принести плоди. Деякі насіння виростають в цьому житті, інші переносяться в майбутні життя. Дії цього життя можуть являти собою лише часткове зростання такого насіння думки, і можуть знадобитися майбутні життя для того, щоб насіння це розквітло та дозріло. Звичайно, в людині, яка розуміє істину і подумки відділила себе від результатів своїх учинків, тобто, звільнила свою життєву силу від матеріальних бажань, бо зрозуміла їх цінність, зрозуміла, що вони не становлять частинок її реального Я – в такій людині насіння думки не розквітають і не приносять плодів у майбутніх її життях, бо вона вбила насіння ці в самому зародку. Йогини ілюструють цю думку порівнянням живого насіння зі смаженим. Йогини кажуть своїм учням, що в той час як звичайне насіння розкривається, розквітає і приносить плоди, в смаженому насінні відсутнє життя; воно може служити поживною їжею, але ніколи вже не буде здатне розкритися, розквітнути і дати плоди. Потім учневі роз'яснюють природу бажань і те, яким чином останні незмінно перетворюються на рослини, квітнуть і приносять плоди, виростаючи на ґрунті людського життя. Але бажання, вже зрозумілі, які істинна людина відклала вбік, схожі на смажене насіння: вони піддалися мору духовної мудрості, позбулися свого життєвого початку і не здатні, відтак, приносити плоди. Таким чином, зрозуміле і підкорене бажання вже не приносить кармічних результатів своєї дії у майбутньому.

Йогини вчать, що в законі карми діють два великих принципи, які впливають на умови відродження. Перший принцип полягає в тому, що панівні бажання, прагнення, симпатії та антипатії, любов і ненависть, потяги і відрази тощо, спрямовують душу в ті умови, при яких ці властивості можуть знайти сприятливий і природний ґрунт для свого розвитку. Другим принципом є те, що можна назвати вимогою духу, що розкривається, який завжди прагне до більш повного свого вираження і до розриву обмежувальних оболонок і, таким чином тисне на душу, яка очікує перевтілення; це змушує останню шукати навколишніх умов, більш вищих порівняно з тими, які могли б задовольнити її бажання, потяги і загальні властивості. Ці два, які здаються суперечливими (і разом із тим цілком гармонійні), принципи, діючи один на одного, визначають умови нового народження і чинять величезний вплив на закон карми. Кожне життя є в значній мірі конфліктом між цими двома силами: одна з них прагне утримати душу в нинішніх умовах, що випливають із минулих життів, а інша діяльно і невпинно намагається підняти її, і підняти до великих висот.

Самоочевидно, що бажання і відмінні властивості людини, успадковані нею з інших життів, шукають більш повного свого вираження і прояву зовні, в тих же напрямках, в яких вони розвивалися в наших минулих існуваннях. Ці схильності просто бажать бути наданими самим собі і рости за законами власного розвитку і прояву. Але дух, що розкривається, що усвідомлює, як душі найкраще йти у напрямку духовного розвитку і зростання, чинить при кожному перевтіленні сильний тиск на душу, змушуючи її поступово викорінювати нижчі бажання і властивості, та розвивати якості, які ведуть душу вгору, не залишаючи її на тому рівні, на якому вона тепер перебуває, і таким чином не даючи можливості розквітнути й дозріти низьким думкам та бажанням. Абсолютна справедливість панує над діями закону карми, але за ним стоїть ще більш могутня, ніж він, безмежна любов Абсолютного, яка прагне до спокути раси. Ця любов лежить в основі всіх душевних прагнень у височінь, і в кращі наші хвилини ми відчуваємо її присутність у нашому внутрішньому Я. Світло духу (любов) завжди перебуває в нас.

Наші ставлення до інших у минулих життях, так само впливають на дію закону карми. Якщо в минулому наші зв'язки з іншими людьми спиралися на любов чи ненависть, доброту або жорстокість, вони проявляються і в нинішньому житті, адже ми залишаємося взаємно пов'язаними кармічними путами до тих пір, поки зв'язок цей не буде зжитий. Ці люди будуть мати той чи інший стосунок до нас і в нинішньому житті; мета такого ставлення полягає в тому, щоб вирішити завдання, які стосуються нас взаємно, пристосувати наші відносини, підвести підсумки і розвинути нас обох. Ми можемо опинитися в такому становищі, що нам завдають болю ті, яким ми завдали болю у минулих життях, і станеться це не через бажання помститися, а внаслідок нещадної дії закону відплати в процесі пристосування, що викликається законом карми. Коли ж нам допомагають, втішають і піклуються про нас ті, яким ми допомагали в минулих життях, – це не просто нагорода, а дія того ж самого закону справедливості. Людина, яка кривдить нас таким чином, можливо і сама не бажає цього; можливо навіть, що вона була б у відчаї від подібного користування нею, як знаряддям, але закон карми невблаганно ставить її у таке становище, в якому вона, не знаючи і всупереч своєму бажанню, діє саме так, щоб ви страждали через неї. Чи ж не відчували ви самі, що іноді є причиною страждання інших, без усякого з вашого боку наміру і бажання заподіяти зло, і глибоко засмучувалися тим, що не могли запобігти цим стражданням?

Така дія карми. Чи не траплялося вам опинитися в такому становищі, коли, зовсім непередбачено, ви надавали послугу майже незнайомим людям? І це була карма. Колесо життя обертається повільно, але воно повинно зробити повний оберт.

Карма – закон, супутній метемпсихозу. Обидва нерозривно пов'язані один з одним, дії їх щільно переплетені. Постійний і незмінний у своїй дії закон карми проявляється над світами, у світах, планетах, расах, націях, сім'ях і особах. Усюди в просторі діє велика карма, в тій чи іншій формі. Механічний процес, відомий під назвою причинності, є такою ж формою карми, як і вищі її форми, які проявляються на площинах життя, набагато більш вищих, ніж наша. І всюди, через життя проходить прагнення до досконалості, всюди помітно висхідний рух уперед. Вчення йогинів розглядає всесвіт як одне могутнє ціле, а закон карми – як єдиний великий закон, що діє і виявляється через це ціле.

Яка величезна різниця між діями цього могутнього закону і різними ідеями людей про значення випадку в житті. Простий випадок не пояснює рівно нічого, бо обережний мислитель неодмінно прийде до висновку, що у всесвіті, керованому законом, немає і не може бути місця випадку. А припускати, що всі блага і покарання роздаються особистим божеством у відповідь на наші молитви, прохання, добрі вчинки, приношення тощо, значить – зробити крок назад, до періоду дитячого стану розумового розвитку раси. Йогини вчать, що горе, страждання і скорботи, які оточують нас, так само, як радість, щастя і добробут, викликаються не волею або фантазією якоїсь примхливої істоти для нагороди друзів і покарання ворогів, але дією незмінного закону, який відміряє кожному свою міру добра і зла, згідно з його кармічними зв'язками і стосунками.

Ті, які страждають і не розуміють причини своїх страждань, схильні скаржитися та обурюватися при вигляді інших, які не мають видимих заслуг, проте користуються життєвими благами, в той час як їх брати, що здаються більш гідними, позбавлені цих благ.

Релігія і церква не дають іншої відповіді, як: «Така воля Господня», або «про божественні спонукання не може бути питань». Подібні відповіді здаються насмішкою, особливо, коли до релігійного вчення приєднується ідея про божественну справедливість. Немає іншої відповіді, сумісної з божественною справедливістю, як та, що це – закон карми, який робить кожному людину відповідальною за своє щастя або нещастя. І ніщо інше не може піднімати в нас більше бадьорості, як знання того, що в нас самих знаходяться засоби до творення нових, кращих умов життя і кращого навколишнього оточення. Ми представляємо собою саме те, чим ми є сьогодні, як наслідок того, чим ми були вчора. Завтра ми будемо тим, чим ми почали ставати сьогодні. Те, що посіяно в цьому житті, жатимемо у майбутньому, а тепер ми пожинаємо те, що посіяли в минулому. Св. Павло висловив світову істину, кажучи: «Брати, не обманюйте себе. Бога не можна обдурити, бо що тільки людина посіє, те й пожне».

Письменники розділяють дію закону карми на три наступних основних види:

1) Кармічні прояви, вже діючі в наших життях і, які викликають ті результати, котрі є наслідками причин, що беруть свій початок у минулих життях. Ця форма кармічного прояву найбільш звичайна і відома.

2) Карма, яку ми тепер набуваємо і нагромаджуємо за допомогою своїх учинків, діянь, думок, ментальних і духовних ставлень до інших.

Накопичена таким чином карма, почне діяти в майбутніх життях, коли будуть надані відповідний об'єкт і відповідні навколишні умови для її прояву; або коли буде усунена інша карма, яка прагне обмежити дію першої. Але не завжди доводиться чекати настання майбутнього життя для дії і прояву карми теперішнього життя. Трапляється і так, що така перешкоджаюча карма не переноситься з минулого життя, тож, карма сьогодення може вільно проявитися.

3) Карма принесена з минулих втілень, але не здатна проявитися в даний момент унаслідок зіткнення її з іншою кармою протилежної природи, затримується в своєму розвитку. Добре відомий фізичний закон, що дві протилежні сили нейтралізують одна одну, тобто, заважають одна одній проявитися; цей закон абсолютно так само діє і в ментальній площині. Звичайно ж, більш сильній кармі все ж вдається проявитися, поки вона затримує слабшу.

Не тільки кожна окрема особа має свою власну карму, а й цілі родини, раси, нації і світи мають свою колективну карму. Що стосується рас, то, якщо расова карма минулого в загальному сприятлива, то раса процвітає і вплив останньої збільшується. Якщо ж навпаки, колективна карма раси несприятлива, то раса поступово зникає з лиця Землі, а душі, що входять до складу її, відокремлюються, згідно їх кармічним потягам: одні направляються в одну расу, інші – в іншу. Що нації пов'язані своєю кармою, в цьому може перекопатися кожен хто вивчає історію, якщо він ретельно простежить припливи і відливи національного піднесення та спаду. Національна карма створюється із зібраної карми окремих осіб, які складають націю, остільки, оскільки думки і дії цих осіб мають відношення до духу і діяльності даної нації. Нації, як такі, припиняють своє існування, але душі вхідних у неї індивідуумів продовжують жити, і вплив їх позначається на нових расах, при нових обставинах і умовах. Стародавні єгиптяни, перси, мідійці, халдеї, римляни, греки і багато стародавніх рас уже більше не існують, але їх перевтілені душі знаходяться з нами і в даний час. Сучасне відродження окультизму викликано припливом душ, які належали цим стародавнім народам і влилися тепер у західні світи.

Цікаво буде навести тут наступне місце з «Таємної доктрини», цього дивного твору окультної літератури:

«Також шляхи карми не були б несповідимими, якби люди діяли в єднанні і гармонії, замість роз'єднання і боротьби. Бо наше незнання цих шляхів – які одна частина людства називає шляхами Провидіння, темними і заплутаними, тоді як інша частина бачить у них дію сліпого фаталізму, а третя просто Випадковість, позбавлену богів і дияволів, щоб керувати ними – все це звичайно зникло б, якщо ми приписали б усі їх істинним причинам. При твердому знанні або, у всякому разі, при повній впевненості, що наші сусіди будуть не більше намагатися нашкочити нам, ніж ми завдати їм шкоди, дві третини світового зла розчинилися б у розрідженому повітрі. Якби людина не думала завдати шкоди своєму братові, карма-немезида не мала б ні приводу проявитися, ні зброї якою діяти. Саме постійна готовність серед нас усякого елементу боротьби і протидії та поділ народів, племен, товариств і індивідуумів на каїнів та авелів, вовків і ягнят, є головною причиною «шляхів Провидіння». Ми щодня вирубуємо своїми руками ці численні звивини в наших долях, думаючи в той же час, що ми слідуємо вздовж великого царственного шляху поважності та обов'язку, а потім скаржимося на те, що ці звивини такі заплутані й такі темні. Ми стоїмо розгублені перед тасмницею наших власних діянь і загадками життя, які ми не хочемо вирішити, і потім звинувачуємо великого Сфінкса в пожиранні нас. Але, істинно, немає жодного випадку в наших життях, жодного нещасливого дня або лиха, які б не могли бути простежені назад і віднесені до наших власних учинків у цьому або в інших життях. Знання карми дає переконання, що якщо «...лихо чесноти і тріумф пороку створюють атеїстів серед людей», то це тому, що людство завжди закривало очі на велику істину, що людина сама свій рятівник і свій руйнівник. Вона не повинна звинувачувати Небеса і Богів, Долі і Провидіння в явній несправедливості, яка царює серед людства. Але нехай вона краще пригадає і повторить фрагмент грецької Мудрості, що застерігає людину від обвинувачення ТОГО, що «Справедливо, хоча й приховано, шляхами непозначеними, веде нас від проступку до покарання, безпомилково вперед»; і такі зараз шляхи, по яких великі народи Європи простують уперед. Кожен народ і плем'я західних арійців, так само як і їхні східні брати п'ятої Раси, мали свій Золотий і свій Залізний Вік, свій період порівняльної безвідповідальності або свою Сатьяюгу, вік чистоти, і тепер деякі з них досягли Залізного Століття Каліюги, Століття чорного від жахів».

Він триватиме до тих пір «... поки ми не почнемо діяти зсередини, замість того, щоб постійно слідувати імпульсам ззовні, імпульсам, породженим нашими фізичними почуттями і грубим егоїстичним тілом. До тих пір, єдиними паліативами проти зла життя будуть єднання і гармонія – Братство in actu і Альтруїзм, але не тільки на словах».

Отже, друзі, ось вам короткий нарис дій закону карми. Тема ця така широка, а в нашому розпорядженні так небагато часу, що ми могли тільки звернути вашу увагу на факт існування закону карми і на деякі загальні його дії. Ми радимо нашим слухачам ретельно ознайомитися з тим, що було написано з цього питання нами та іншими письменниками. У нашому першому ряді з чотирнадцяти читань, розділ або бесіда про духовну причину і наслідок була присвячена темі карми. І ми радимо нашим читачам перечитати її. Зазначимо також, що окультний твір Сіннета, під назвою «Карма», дасть читачам чітке уявлення про істинну дію закону карми в повсякденному житті сучасного людства. Ми рекомендуємо цю книгу увазі слухачів. Вона видана в паперовій обкладинці і продається не дорого, й цілком заслуговує на увагу кожного, хто цікавиться дивовижною темою про перевтілення і карму.

## **Читання 12. Уривчасті зауваження**

В цьому останньому читанні ми займемо вашу увагу різними темами, які підходять під загальний заголовок філософії йогинів, але які здаються не пов'язаними одна з одною. Тому, ми назвали це читання «Уривчасті зауваження», бо воно складено з уривчастих відомостей стосовно найрізноманітніших тем пов'язаних зі вченням йогинів у цілому. Розділ цей складається з відповідей на деякі питання, запропоновані різними особами, що вивчали написаний нами курс філософії Йоги. Хоча ці відповіді, в разі потреби, будуть короткі, проте ми спробуємо дати в кожному з них якомога більше відомостей з тим, щоб уся бесіда в цілому дала б читачеві різноманітні відомості з деяких питань.

Питання 1: Чи існують які-небудь братства освічених окултистів, вчення яких відповідали би вченню йогинів? І якщо існують, то які відомості можете ви повідомити нам про них?

Відповідь: Так, існують кілька окултичних братств різних ступенів досягнення; братства ці розсіяні по різних країнах і в своїх головних принципах примикають до вчення йогинів, хоча методи їх тлумачення іноді дещо різняться від методів йогинів. Але існує лише одна істина, очевидна для всіх тих, хто серйозно вивчав окултизм. Тому, всі справжні окултисти мають поняття про цю істину і засновують на ній усі свої філософські вчення. Характер устрою цих братств різний. Члени деяких із них живуть усі разом общинним життям у віддалених куточках Землі; в інших братствах – головна квартира знаходиться в великих містах, позаяк членами їх є жителі цих міст; у них є також віддалені відділення; у третіх немає певного місця для їхніх зібрань, їх діяльність знаходиться під керівництвом головної квартири; розсіяні ж по всій земній поверхні, члени спілкуються шляхом особистого листування і циркулярів, що друкуються приватно. Вступ в ці окултичні братства вельми складний. Вони вишукують своїх членів, а не члени їх. Ні гроші, ні вплив, ні наполегливість не можуть відкрити доступу в такі товариства. Вони прагнуть ділитися своїми знаннями та вказівками лише з тими, які підготовлені сприйняти ці знання, тобто, досягли такого ступеня духовного розвитку, який дає їм здатність опанувати і засвоїти вчення «внутрішніх кіл». Проте, ці товариства або братства займаються також поширенням окултичних знань у формі, пристосованій для розуміння простої публіки різноманітними шляхами, даючи окултизму різні назви, випускаючи його під опікою різних авторитетів і викладаючи його різними мовами. Їх мета – поступово готувати громадську думку до сприйняття великих істин, що лежать в основі і позад усіх різноманітних окремих вчень окултизму. Вони знають, що один розум можна переконати одним шляхом, інший – іншим і т.д. Згідно із цим, вони одягають свої вчення в різноманітну оболонку здатну привернути до них увагу різних людей і спонукати їх познайомитися з їх змістом. Але в основі і за всіма цими різними вченнями, лежить одна велика основна істина. Нас часто запитували, як можна відрізнити справжні братства від помилкових, які взяли тільки ім'я і зовнішність перших з метою грошової експлуатації публіки, користуючись її інтересом до великих окултичних істин. У відповідь на це ми скажемо, що справжні окултичні братства і товариства ніколи не продають свого знання. Воно дається всім тим, хто шукає його даром, як вода, а ніколи не продається за гроші. Для справжнього адепта окултизму настільки ж неприпустимий продаж духовного знання за гроші, як продаж власної душі. Хоча гроші виконують своє призначення в світі і будь-яка робота гідна своєї винагороди; хоча вчителі визнають право продажу книг з окултизму, аби ціна була відповідна і не перевищувала нормальної ринкової вартості книг, і допускають також, щоб не бідні люди несли частину витрат з утримання організацій, журналів, лекторів, наставників та інше, проте, тільки цим справа і обмежується; воно не поширюється на продаж внутрішніх таємниць окултизму за срібло або за золото. Отже, якщо вас запрошують стати членом так званого братерства або окултного товариства за гроші, то з цього лише ви відразу можете дізнатися, що організація ця не є справжнім окултичним товариством, бо воно порушило, з самого ж початку, один із основних принципів свого вчення. Згадайте старий окултичний вислів: «Коли учень готовий, з'являється вчитель». Так і в цьому випадку: якщо для вашого зростання, розвитку і досягнення, необхідно щоб ви перебували у зв'язку із однією подібною організацією, то, коли настане час, коли ви будете готові, вас покличуть і ви докладно дізнаєтеся, що ті, які закликають вас, є справжніми посланцями істини.

Питання 2: Чи існують де-небудь піднесені людські істоти, звані вчителями або адептами, або розповіді про них є просто вигадками, байками та іншим?

Відповідь: Дійсно, існують деякі високорозвинені, піднесені душі, які далеко пішли вперед, відомі як вчителі та адепти, хоча багато розповідей про них і є міфами або простою вигадкою, яка народилася в головах деяких сучасних письменників, ласих до сенсацій. Більше того, ці душі є членами великої ложі, тобто, організації, яка складається з цих, майже надлюдських істот – з тих великих душ, які пішли так далеко шляхом досягнення. Але раніше, ніж говорити про них, відповімо на питання, яке часто ставиться на Заході: «Чому ці люди не з'являються у світ і не показують своїх сил?». Кожен із вас може з власного досвіду відповісти на це питання. Чи були ви коли-небудь настільки нерозумні, щоб відкрити натовпу вашу душу і святую істину, яка перебуває в ній? Чи намагалися ви коли-небудь ділитися відомими вам вищими вченнями з особами, які не досягли ще достатнього духовного розвитку, необхідного для розуміння значення ваших слів? Чи були ви коли-небудь настільки божевільні, щоб метати ваш духовний бісер перед матеріальними свинями? Якщо ви мали такий досвід, то ви можете хоч трохи зрозуміти причини, з яких ці просвітлені душі тримаються далеко від натовпу, живуть подалі від нього. Хто не страждав при вигляді вульгарного натовпу, який ображає те, що є для нього найбільшми духовними істинами, той не може зрозуміти почуттів духовно-просвітлених людей. Замкнутість цих людей відбувається не тому, що вони вважають за краще відчувати себе краще або вище найбільш смиренної людини – подібні особисті почуття давно покинули їх, – а тому що вони розуміють усе безумство спроб представити вищі істини натовпу, який не підготовлений до розуміння навіть елементарних вчень. Це почуття близьке тому, яке відчуває творець високохудожнього музичного твору, який намагається відтворити свої дивовижні витвори перед натовпом, здатним тільки зрозуміти ярмаркову музику і вульгарні модні пісеньки.

Крім того, вчителі окультизму не мають ніякого бажання «показувати дива», які тільки зробили б натовп ще більш забобонним, ніж він є. Якщо хтось огляне раптом думкою область релігії і подивиться, якій профанації піддавалися чудові діяння деяких великих учителів і, які найгрубіші вірування та незмінні забобони будувалися на їх навчаннях, той зрозуміє мудрість справжніх окультистів у цьому відношенні. Є ще інша причина, через яку не показуються вчителі окультизму; справа в тому, що для цього не представляється випадків. Закони духовної еволюції настільки ж правильні, постійні і незмінні, як і закони фізичної еволюції; будь-яка спроба змінити правильний напрямок матеріальних сил, викликає лише хаос, плутанину, а передчасні результати скоро зникають безслідно. Світ не готовий ще до прийняття вчителів. Їх поява тепер, не відповідала би плану.

Вчителі або адепти суть люди, які перейшли від нижчих до вищих площин свідомості і набули завдяки цьому мудрості, сили і якості, що здаються майже дивовижними людині зі звичайною свідомістю. Один індійський письменник, говорячи про них, сказав: «Того, хто пройшов далеко вперед по шляху, перестає турбувати горе; кайдани не пов'язують уже його; перешкоди не заважають йому. Така людина вільна. Для неї немає ні хвороби, ні смутку. Для неї не існує більше несвідомих перевтілень. Її стара карма вичерпана, і вона не створює нової карми. Її серце звільнено від бажання майбутнього життя. Нові бажання не виростають у її душі. Вона схожа на лампу, що живиться олією духу, а не олією зовнішнього світу». Ліллі у своєму творі про буддизм каже: «Від аскета вимагалися шість надприродних якостей, перш ніж він міг пред'явити своє право на звання архата. Сутри постійно згадують про них, як про шість надприродних якостей; при цьому зазвичай без подальших визначень... У цьому тимчасовому тілі розум людини скутий. Аскет, відчуваючи це, спрямовує свій розум до творення манасу. Він уявляє собі подумки інше тіло, створене з теперішнього матеріального тіла, з формами, кінцівками та органами останнього. Тіло це стосується матеріального, як меч до піхов або змія до кошику, в якій вона була захована. Потім, очищений таким чином і покращений аскет, починає вправлятися у надприродних властивостях. Він стає здатним проходити крізь фізичні перешкоди, стіни, загороди та інше; він може висилати свій уявний образ в декілька місць відразу. Він набуває здатності чути звуки незримого світу настільки ж ясно, як звуки феноменального світу, насправді, навіть ще ясніше. Так само, користуючись силою манасу, він може читати найпотаємніші думки інших і розуміє їхній характер».

Ці великі вчителі стоять вище всіх дрібних сектантських відмінностей. Вони могли піднятися до такої висоти, слідуючи шляхом багатьох релігій або ж за своїм власним шляхом без назви, що не пов'язано з певною сектою чи організацією. Вони могли досягти вершин знання виключно шляхом філософських роздумів або наукових досліджень. Цим учителям життя, дають багато різних назв, залежно від погляду мовця, але, врешті-решт, вони всі проповідують одну й ту ж віру – істину.

Стан адепта досягається лише після тривалого і важкого учнівства, що триває кілька життів. Ті, які досягли вершини знань, були колись такими ж, як і ви, котрі читають ці рядки. І деякі з вас, і, можливо, навіть самі ви, хто читає ці слова, зробили вже перші кроки тим вузьким шляхом, який приведе вас до висот настільки ж піднесених, як і ті, на яких знаходяться тепер вищі з великих істот, про яких іде мова. Несвідомо для вас самих, сила духу твердо



поставила вас на істинний шлях і буде штовхати вас уперед, поки ви не досягнете мети. Для того щоб зрозуміти звичай великих вчителів шукати усамітнення, необхідно ознайомитися з загальним звичаєм справжніх окультистів не демонструвати окультистичні сили перед публікою або необізнаними. У той час як окультисти нижчого порядку часто демонструють публічно деякі незначні окультистичні прояви, справжні окультисти, які далеко просунулися вперед, ретельно утримуються від таких учинків. Дійсно, справжні вчителі накладають на учня зобов'язання утримуватися від демонстрації своїх сил, що розвиваються, перед непосвяченим натовпом. «Неофіт пов'язаний найбільш непорушною обітницею мовчання щодо всього, що стосується його вступу та подальших успіхів у школі. В Азії так само, «чела», або учень окультизму стає челою тільки тоді, коли він перестає бути свідком реальності окультистичного знання», говорить Сіннет у своїй великій праці «Езотеричний буддизм». І далі: «З часу мого знайомства з даною темою, я був вражений кількістю таких «чела». Проте, неможливо уявити собі нічого більш неймовірного, ніж недозволене визнання свого звання одним із таких учнів перед людьми, які належать до зовнішнього світу. Таким шляхом, велика езотерична школа філософії зберігає своє усамітнення».

Питання 3: Чи вчить філософія йогинів про існування місця відповідного «небесам» різних релігій? Чи є яка-небудь підстава вірити, що існує місце, подібне «небесам»?

Відповідь: Так, філософія йогинів учить, що популярне релігійне вірування в «небеса» має реальне підґрунтя, що є такі стани буття, знання про які проникло в масу у вигляді більш-менш перекручених теорій про «небеса».

Однак йогини аж ніяк не стверджують, що небесами є якісь місця. Вони кажуть, що небеса – це «плани-площині» буття. Важко пояснити значення слова «план». Найближче підходить до нього термін або слово «стан». Частина простору може бути зайнята багатьма планами в один і той же час, так само, як кімната може бути наповнена сонячними променями, променями лампи, X-променями, магнітними і електричними вібраціями, хвилями та іншим, кожне з яких проникає в інше і все ж не заважає іншим і не впливає на них.

На нижчих планах астрального світу можна зустріти душі прив'язані до Землі, які вийшли з колишньої оболонки, але яких тягнуть ще до земного життя сильні прихильності, тягнуть їх униз і заважають їм піднятися до вищих планів. У вищих планах знаходяться душі менш пов'язані земними потягами, які завдяки цьому звільнилися від подібного тяжіння до низу. Ці плани являють собою ніби висхідні сходи, кожен план яких вище і духовніше попереднього. І в кожному з них живуть душі дозрілі для нього, відповідно до ступеня свого духовного розвитку або еволюції. Коли душа вперше залишає тіло, вона впадає у стан схожий на сон; прокидаючись, вона виявляє себе в тому плані, до якого вона підходить за своїм розвитком, своїм потягом, якостями і т.д. Відповідний план, займаний кожною душею, визначається успіхами і здобутками, які вона зробила в своїх колишніх існуваннях. Душі, що знаходяться у вищих планах, можуть відвідувати і часто відвідують плани нижчі, але ті, які знаходяться на нижчих планах, не можуть відвідувати вищих. Повторимо те, що ми писали про ту саму тему кілька років тому: така заборона відвідувати вищі плани не є довільно вигаданим правилом, але законом самої природи. Зрозуміти його можна за наступним порівнянням, за тривіальність якого вибачаємося. Уявімо собі велике решето або краще ряд решет, подібних до тих, які використовують для сортування вугілля за величиною шматків; велике вугілля затримується першим решетом, наступний розмір другим і так далі, до найдрібнішого. Велике вугілля не може потрапити до комірок менших розмірів, але вугілля менших розмірів може вільно пройти крізь решето і змішатися з великим вугіллям, якщо застосувати при цьому силу. Те ж саме відбувається в астральному світі: душа, найбільш навантажена матеріальністю і грубою природою, утримується духовним решетом певного плану і не може перейти до вищих планів, у той час як інші душі, що скинули деякі зі своїх сковувальних і затримуючих матеріальних оболонок, швидко переходять у вищі та більш тонкі плани. Можна відразу зауважити, що душі, які перебувають на вищих планах, мають можливість відвідувати нижчі й грубі плани, тоді як менш розвинені душі не можуть перейти вищих меж власного плану, позаяк їх не пускає духовне решето. Це порівняння досить грубе, але воно майже з повною точністю малює умови, існуючі в духовному світі.

Душі, які перебувають у вищих планах, можуть спуститися і часто спускаються на нижчі, з метою відвідати душі друзів, здатні перебувати тут, і тим підбадьорити та втішити їх. Дійсно, вчення говорить, що в багатьох випадках високорозвинена душа відвідує душі, які цікавлять її і, які перебувають на нижчих планах, та духовно просвіщати їх своїми вказівками так, щоб подібні душі змогли знову втілитися у набагато кращих умовах, ніж це сталося б без сприяння більш вищої душі. Всі плани мають своїх духовних наставників, які прийшли з дуже високих планів і жертвують своїм цілком заслуженим спокоєм і щастям на власному плані для того, щоб допомагати менш розвиненим душам, котрі перебувають на нижчих планах.

Як ми вже сказали, душа пробуджується на тому плані, до якого вона більше підходить. Вона виявляє себе серед подібних собі душ у товаристві з якими, вона може прагнути до здійснення того, що було їм дорогим за життя.

Вона може зробити великі успіхи за час перебування на «небесах», що вигідно потім відіб'ється на ній при її новому втіленні на Землі. Існує незліченна кількість субпланів, пристосованих до нескінченних вимог душ, які

розвиваються, до кожної стадії їх розвитку, і кожній душі представляється можливість розвиватися та насолоджуватися до тієї міри, до якої на це вона здатна, а також удосконалюватися і готуватися до майбутнього розвитку, з тим, щоб бути спроможною потім втілитися у якомога кращих умовах і обставинах для наступного земного життя. Але, на жаль, навіть у цьому вищому світі не всі душі живуть згідно з тим кращим, що в них є. Замість того щоб найкращим чином використовувати можливості для свого розвитку і духовного зростання, вони дозволяють потягам матеріальної природи тягнути себе вниз і занадто часто проводять більшу частину свого часу на планах, що знаходяться нижче їх власного, не для допомоги, а для того, щоб жити життям своїх друзів на нижчих планах. У таких випадках душа не отримує вигод від свого перебування по той бік; але народжується знову, відповідно потягам її нижчої, а не вищої природи, і таким чином їй належить знову «вчити свій урок».

Вчення йогинів говорить нам, що на нижчих планах астрального світу живуть душі дуже грубого і низького типу, нерозвинені і подібні тваринам. Ці нижчі душі зживають свої прагнення і відмінні властивості своїх колишніх земних життів і швидко втілюються знову для здійснення своїх матеріальних потягів. Звичайно, навіть і в цих нерозвинених душах, проявляється повільний рух у височінь, але він такий повільний, що майже непомітний. Згодом, ці нерозвинені душі пересичуються і втомлюються своєю матеріальністю; тоді їм дається шанс невеликого руху вперед. Зрозуміло, вищі плани астрального світу недоступні цим нерозвиненим душам; вони вкладені в рамки свого власного низького плану і субпланів, що відокремлюють астральний світ від фізичного. Вони тягнуться якомога ближче до земних проявів і відокремлюються від фізичного світу тільки тонкою перегородкою (якщо можна так висловитися). Вони відчувають танталові муки, позаяк знаходяться в полі зору і слуху колишнього їхнього матеріального життя і колишніх умов, але не здатні проявити себе. Ці душі складають нижчий клас «духів», про які так багато говорять у деяких гуртках. Вони носяться навколо колишніх місць своєї розпусти і чуттєвих задоволень та часто можуть впливати, в тому ж напрямку, на розум живих. Наприклад, ці істоти носяться над шинками і будинками розпусти, впливаючи на розбурхані мізки живих людей і штовхаючи їх на недозволене задоволення хіті їх нижчої чуттєвої природи.

Душі ж, які перебувають на вищих планах, не пов'язані подібними земними і матеріальними потягами; вони користуються всіма можливостями вдосконалюватися і розвиватися духовно. В астральному світі існує правило через яке, чим вище план, який займає душа, тим тривалішим є її перебування там між двома втіленнями. Душа, що живе на нижчих планах, може втілитися знову дуже скоро, тоді як можуть пройти сотні й навіть тисячі років перш ніж душа, яка перебуває на вищих планах, буде покликана до нового втілення. Однак, усі ті, хто не перейшов у інші сфери життя, повинні втілитися знову. Рано чи пізно, душа відчуває внутрішнє прагнення до втілення і подальших випробувань, вона стає млявою, впадає у стан схожий на сон і захоплюється потоком, що забирає її до нового втілення; її поступово несе до умов нового народження, згідно її бажань і властивостей, згідно дії законів карми. Від дрімоти вона переходить у такий стан, який може бути названий «смертю» на астральному плані і потім народжується знову на земному плані. Але, запам'ятайте, що, коли душа втілюється знову на Землі, вона ще не зовсім прокинулася від свого астрального сну. У дитинстві та підлітковому віці душа пробуджується повільно і поступово, з року в рік, адже прагнення мозку пристосовується до такого поступового зростання. Рідкісні приклади дуже розвинених і геніальних дітей є випадками швидшого, незвичайного пробудження. З іншого боку, відомі випадки, коли душа пробуджується надзвичайно повільно, внаслідок чого людина не виявляє ознак повної розумової діяльності приблизно до середнього віку. Бували випадки, що люди наче прокидалися тільки до сорока років і навіть пізніше, проявляючи тільки у цей час раптом жваву діяльність і енергію, що викликає здивування у тих, хто знав їх раніше.

На деяких планах астрального світу, душі, які живуть там, ніби не розуміють того, що вони померли; вони діють і живуть, як наче вони були ще у плоті. Вони знають плани, що знаходяться нижче їх, так само точно, як ми на Землі знаємо про існування духовних станів нижче нас, але, мабуть, вони знаходяться майже в абсолютному невіданні щодо планів, що лежать вище них так само, як багато хто на Землі не може досягнути буття істот, духовно розвинених вище них. Зрозуміло, це вірно лише щодо тих душ, які не були знайомі зі значенням і сутністю життя астрального плану. Ті ж, які вже придбали такі відомості та знання, швидко освоюються зі своїм становищем і користуються ним. З цього випливає, що людям надзвичайно важливо знати великі закони окультизму ще в їх нинішньому, земному житті, бо, коли вони вийдуть із земної оболонки і потраплять на один із тих астральних планів, вони не опиняться в невіданні свого становища, але швидко освоюються зі значенням і сутністю того, що їх оточує, і користаються ним з метою якнайшвидшого розвитку.

З того, що ми сказали тут і в інших місцях зрозуміло, що в астральному житті існує багато планів. Все, що снилося людям про небеса, чистилище і пекло, має своє відображення і в астральному житті, хоча і не в тому буквальному сенсі, як зазвичай представляються ці речі. Наприклад, зла людина, яка вмирає зануреною у свої бажання та пристрасті нижчого характеру і з вірою, що вона терпітиме у майбутньому житті за свої земні гріхи, має

всі шанси прокинутися на нижчих планах або субпланах, в умовах, відповідних їй попереднім страхам. Вона відчуває, що вогонь і сірка очікують її, хоча ці речі і є тільки породженням її фантазії, а не існують насправді. Вбивці можуть бродити цілі уявні століття, переслідувані закривавленими трупами своїх жертв, поки в розумі їх не дозріє такий жах перед злочиним, що, врешті-решт, вони поринуть від виснаження в сон душі, а душі їх втіляться знову з такою огидою до кровопролиття і злочину, що вони стануть зовсім іншими істотами в новому житті. І все ж, «пекло», через яке вони пройшли, існувало лише в їхній уяві. Вони були самі своїм власним дияволом і пеклом. Подібно тому, як людина на Землі може страждати білою гарячкою, деякі з таких душ переживають на астральному плані муки свого власного марення, що випливають із минулих злочинів і від віри в покарання, прищепленої їм земними тлумаченнями. Ці розумові муки, хоча й страшні, все ж корисні, тому що, завдяки їм, ідея про злочин викликає таку відразу в душі, що коли остання врешті-решт знову втілюється, то проявляє явну огиду до злочину і прагне в протилежний бік. До того ж ми скажемо, що хоча, згідно із вченням, розбещені душі відчувають такі муки цілі століття, насправді ж, це лише короткий перехід, і тільки самонавіювання породжує цю ілюзію вічних мук, так само, як і ілюзію покарання.

Таким же самим чином душі часто переживають і «небеса» в злагоді зі своїми надіями, віруваннями і прагненнями земного життя. Цілком можливо, що «небеса», яких вони прагнули, в які вони вірили на Землі, здійсняться, хоча б частково, на астральному плані, і благочестива душа, до якої б релігії вона не належала, відчуває себе на небі, відповідному тому, в яке вона вірила на Землі. Магометанин знаходить свій рай, християнин свій, індус свій, але враження це є тільки ілюзією, породженою ментальними уявленнями духу. Однак ілюзія приносить задоволення душі, задовольняє деякі її прагнення, які з часом зникають, надаючи звільненій душі дійти до вищих понять і ідеалів. Ми не можемо тепер присвятити більше часу і місця даному питанню та змушені задовольнитися вищевикладеними положеннями та поясненнями. Ми хотіли б зобразити у вашому розумі головним чином той факт, що небесний світ не є місцем або станом постійного спокою і житла для невітеленої душі, а просто місце або тимчасове місцеперебування між двома втіленнями, тобто, місце відпочинку для душі, де вона може зібрати свої сили, енергію, бажання і прихильності, готуючись до нового втілення. В нашій відповіді ми обмежилися загальним викладом станів і умов астрального світу або скоріше деяких планів цього світу. Тема ця вимагає набагато більш докладного викладу.

Питання 4: Чи є нирвана станом повного погашення свідомості; чи є вона місцем, станом або умовою?

Відповідь: Вчення, що стосується нирвани – цієї кінцевої мети душі, було зрозуміло дуже погано, і багато сховалося оман в описі його, навіть у творях гідних вчителів. Розуміти нирвану як стан погашення свідомості означало б впадати у помилку песимістичної філософії, яка розглядає життя і свідомість як прокляття, а повернення до повної несвідомості чимось найбільш бажаним. Насправді ж нирвана є стан цілковитої свідомості, стан, в якому душа вільна від усіх ілюзій індивідуальності і відносності, та вступає у стан загальної свідомості або абсолютного знання, в якому вона усвідомлює нескінченність і вічність усіх просторів, речей і часу. Замість того щоб бути станом «небуття», нирвана є станом «всєбуття». У міру того як душа рухається вперед наміченим шляхом, вона все більше і більше усвідомлює свій зв'язок із цілим, свій стосунок до нього і свою тотожність із ним. У міру її зростання розширюється її свідомість, розсуваючи свої колишні вузькі межі. Наше Я починає усвідомлювати, що воно щось більше, ніж той маленький окремих атом, яким воно себе вважало, навчається все більше і більше ототожнювати себе із загальним життям і відчуває почуття єдності, міцно стаючи на шляху до нирвани. Після багатьох виснажливих життів на цій та інших планетах, в цьому та в інших всесвітах, залишивши позаду себе мірки людства і вступивши у стан, подібний божественному, свідомість починає ставати все повнішою і повнішою; час і простір розширюються дивним чином, і, врешті-решт, мета досягнута, бій виграно, і душа розквітає у стані всеосяжної свідомості, в якому час і простір зникають і всяке місце є «тут», усякий період часу є «тепер» і всяка річ є Я. Ось що таке нирвана.

Питання 5: Що таке те, що окультисти називають астральною оболонкою або подібною назвою? Чи є це сутність, сила або істота?

Відповідь: Коли душа розлучається з тілом, у хвилину смерті вона забирає з собою «астральне тіло» так само, як і вищі розумові та духовні початки (дивись три перші в «Чотирнадцяти читаннях»). Астральне тіло є копія матеріального або фізичного тіла, хоча воно і складається з набагато більш тонкої і ефірної матерії, ніж фізичне тіло. Воно невидиме для звичайного ока, але його можна бачити за допомогою ясновидіння. Астральне тіло виходить з фізичного подібна до блідого світлого пару, і тимчасово зв'язане з вмираючим фізичним тілом за допомогою тонкої, подібної до пару ж ниточки або шнурка, який врешті розривається і роз'єднання стає повним. Деякий час потому, душа, переходячи на вищі плани, відділяється від астрального тіла, як ми це пояснювали на попередніх сторінках, і покинуте астральне тіло стає «астральною оболонкою», яка схильна до повільного розпаду так само, як і фізичне тіло. Вона – не душа, і точно так само не фізичне тіло, це просто – знятий одяг з тонкої матерії. Скоро ми побачимо,

що вона не є ні окремою сутністю, ні силою, ні істотою, а лише скинутою матерією – шкірою скинутою при линянні. Вона не має ні життя, ні розуму і літає на нижчому астральному плані, поки не розпадеться остаточно. Вона має потяг до свого колишнього товариша – фізичного тіла – і часто повертається до місця поховання останнього, де іноді її і бачать люди з тимчасово розкритим у них астральним зором, і, які приймають її помилково за привид або дух небіжчика. Ці «астральні оболонки» можна часто бачити над могилами, полями битв тощо. Іноді ці оболонки стикаються із психічним магнетизмом «медіума» і «гальванізуючись» до життя, проявляють ознаки розумової діяльності, яка, втім, по суті, виходить з розуму медіума. На деяких сеансах ці жваві оболонки проявляються, матеріалізуються і розмовляють дивним, незв'язним чином, позаяк оболонка отримує свою життєвість від тіла і розуму медіума, а не говорить завдяки самостійній свідомості. Це твердження, проте, не можна тлумачити в сенсі заперечення істинного «повернення духів»; воно лише пояснює деякі форми так званих «спіритичних явищ», які добре розуміють кращі спіритисти, хоча багато дослідників психічних явищ і не знають цього.

Питання 6: Що означають слова: «дні і ночі Брахми», цикли, ланцюги світів та інше?

Відповідь: У шостому читанні даної серії ви знайдете коротку згадку про «дні і ночі Брахми» – ці великі періоди «вдихання» і «видихання» того творчого початку, яке уособлюється в індуському уявленні у вигляді Брахми. Ви зустрінете у індусів вказівку на всесвітнє філософське поняття про загальний ритм, який проявляється в зміні чергування періодів всесвітньої діяльності і бездіяльності.

Вчення йогинів стверджує, що весь час проявляється в циклах. Людина називає найбільш звичайну форму циклічного часу «днем», який є відтворенням усіх попередніх днів; хоча події кожного дня відрізняються від подій іншого, тим не менше, всі дні представляють собою лише періоди часу, певні обороти Землі навколо своєї осі. І будь-яка ніч – лише негативна сторона того, позитивна сторона чого називається «днем». По суті, не існує такого явища, як «день», бо те, що ми називаємо цією назвою, являє собою просто позначку деяких фізичних змін у положенні Землі по відношенню до її власної осі.

Другий фазис циклічного часу людина називає «місяцем», що означає деякі зміни у відносних положеннях Місяця і Землі. Місяць складається з двадцяти восьми місячних днів. У цьому циклі (місяці) теж існує світлий час, або день, і темний час, або ніч; перший відповідає чотирнадцяти дням видимості Місяця, а останній – чотирнадцяти дням, коли його не видно.

Третім фазисом циклічного часу є те, що ми називаємо «роком»; рік означає час обертання Землі навколо Сонця. Зауважте, що в році є також позитивний і негативний періоди, літо і зима.

Однак йогини починають там, де астрономи закінчують, тобто, з року. За роком існують інші, усе більші фазиси циклічного часу. Йогинам відомі багато тисячолітні цикли, в яких відзначені періоди діяльності і бездіяльності. Ми не можемо вдаватися у подробиці з приводу цих різних циклів, але вкажемо лише на інший, звичайний у вченнях йогинів підрозділ, що починається з великого року. Великий рік складається з 360 земних років. Дванадцять тисяч великих років складають те, що називається великим циклом, який, таким чином, складається з 4.320.000 земних років. Сімдесят один великий цикл складають те, що називається манвантара, в кінці чого уся Земля занурюється в воду, поки не залишиться жодної ознаки суші. Такий стан триває період часу, рівний 71-му великому циклу. Кальпа складається з 14 манвантар. Найтриваліший і великий цикл відомий під назвою магапраляя, і складається з 36.000 кальп, коли Абсолютне поглинає в себе всі свої прояви і перебуває лише в своїй побожній нескінченності і єдності; за цим періодом постає інший, настільки ж тривалий, а обидва разом називаються «днями і ночами Брахми».

Зауважте, що в кожному з цих великих циклів існує період дня і період ночі, період діяльності і період бездіяльності. Чергування «днів» і магапраляя є зміна ночей і днів, творчої діяльності та бездіяльності.

«Ланцюг світів» – це та велика група семи планет нашої сонячної системи, через яку проходить процес життя в циклах. З однієї планети на іншу проходить велика хвиля духовного життя в циклічному ритмі. Після того як одна раса пережила певне число втілень на одній планеті, вона переходить на іншу і вивчає на ній нові уроки, потім вона йде далі і далі, поки, нарешті, не вивчить усі уроки, можливі для цього всесвіту; потім вона переходить в інший всесвіт, і так далі, від вищого до ще більш високого, і людський розум не в змозі навіть уявити собі велич, що очікує кожному людську душу на Шляху. Різні праці, видані теософічними організаціями, розглядають детально це питання, яке вимагає багатьох томів для повного свого пояснення, але ми думаємо, що, принаймні, пояснили загальний характер питання, зазначивши сутність його і вказавши на напрямок для подальшого його вивчення і дослідження.

#### **Висновок:**

А тепер, дорогі слухачі, ми дійшли до кінця цієї серії бесід. Ви слухали нас уважно останні чотири роки, багато хто з вас були нашими слухачами з самого початку. Ми відчуваємо, що міцно пов'язані з вами багатьма духовними путями, і наша, хоча й тимчасова розлука, трохи стискає нам серце, зачіпає його струни. Ми намагалися дати вам чіткий, простий і практичний виклад великих істин древньої як світ філософії; ми намагалися передати

простими словами найбільші істини, відомі у наш час людині на Землі – філософію йогинів. І багато хто писав нам, що наша робота не була марною, що ми з'явилися для них зняряддям до відкриття нових світів думки, допомогли їм скинути старі матеріальні кайдани, які так довго сковували їх і, що звільнення від цих кайданів дозволило їм розвинути прекрасну квітку духовності. Як би там не було, ми могли передати вам лише найелементарніші настанови цієї світової філософії і з сумом усвідомлюємо, що зорали лише маленьку частинку поля, порівняно з нескінченною протяжністю піднятої істини. Але такі межі людини; вона може говорити лише про те, що лежить прямо перед нею, надаючи іншим іншу роботу, далеку від її місця перебування. Існують ще плани за планами тієї істини, яка колись стане надбанням кожного з вас. Істина буде ваша, ви будете змушені досягти її і взяти те, що вам призначено. Не поспішайте, будьте терплячі й усе прийде до вас, бо воно належить вам.